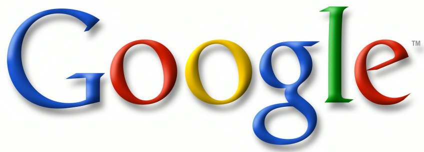

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

IZLETI.

OMANJI PUTOPISI

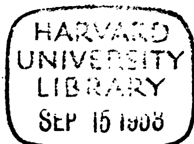
DRAGUTINA JAMBREČAKA.

TROŠKOM PIŠČEVIM.

I. ANTIKVARIJAT ... ZAGREB
GRUPA | POLICA BR.
KONTROLNI BROJ | CIJENA
90 -

ZAGREB
TISAK DIONIČKE TISKARE.
1874.

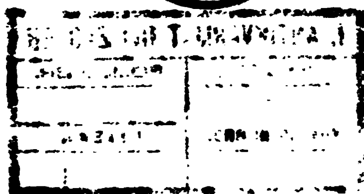
KPD2851

D 4180/1949

53+10

Sveučilišna knjižnica
U Zagrebu
ZAMJENA

Pripomenak.

Ova bi knjiga bila izašla već prije godinu dana, da mi nebude bilo neke članke drugimi zamieniti. Mislim, da ovom zamjenom samo dobivaju moji predbrojnici.

Flora loboriensis morade izostati poradi manjkava oblika, u kojem mi je prispjela.

Za onoga, koj bi htio spis moj prosudjivati, imam zabilježiti, da sam od drugud izvadjene podatke ostavio u svakom pogledu nepromienjene.

U Zagrebu koncem godine 1873.

Pisac.

Izlet na Greifenštein.

Da se nije dobra mati narav, koja jednom siplje a drugom otimlje, pobrinula, kako će ovdje suvišak izravnati, a ondje manjak naknaditi, kukavan bi život životarili jadni putnici zemaljski.

Da vam ovu svaki đan vidjenu istinu samo jednim primjerem razjasnim. Vi dobro znate, što je Beč i kolik je; promislite onu neizmjernu hrpu kamenja, složenu milijunî kapî znoja i suza ljudskih, prestavite se duhom ovamo, pa mi za one zapare, kakova bijaše ovo nekoliko dana, prodjite ovimi od silne vrućine izprepečenimi zidinami: vrućina ti se odbija o zidove kućne, vrućina ti je s neba pritisnula tjeme, vrućina se sunula iz onoga pustoga taraca bečkoga — skupite svu tu silnu i nesnosnu žegu na jednu umrlu glavu, pa mi recite, nebi li čovjeku od nje mogao i zdrav mozag uzavrieti? Bi; ali da toga nebude, pobrinula se dobra priroda, koja je ovoga gorostasa ovjenčala prekrasnimi okolicami, okićenimi zelenim šumljem, iz koga vire stare ruševine, svjedoci i boljih i gorih vremena.

Nego čini mi se, kao da su te naravske divote više stvorene za tudjince nego li domaću djecu. Mari vam mnogo Bečlija za Kahlenberg i za Greifenštein i Vildegg i druge miline, dok je njemu sjedjeti u uviek milih buroau-ih i lizati nad svaki zemaljski med sladje crnilo, dok mu je zakopati glavu medju paragrafe i verordnunge ter boriti slavnu borbu duševnu, kako bi nezahvalne suvremenike usrećio kojim tovarom novoga Regierungs- i Verordnungs-Blatta. Jest, najviše ćeš naći u okolicah bečkih Engleza, Franceza — pa onda drugih naroda austrijskih, a razumije se po sebi, najviše puste i bujne djačadi, svježe i čile mladeži, koju je Bog stvorio da žive i koja razumije ovu sladku zadaću bolje vršti no ikoja druga doba.

Tako se i prije nekoliko dana digo glas u našem hrvatskom družtvu Velebitu, da nekamo izletimo, da zaputimo na krasni Greifenštein. Predlog i zaključak skoro u jedan isti trenutak. — tolikom se slogom prihvati ova misao! Ali nemože biti tako do kraja, jer tek što bi predlog u načelu primljen, stanu se Velebićani razilaziti u načinu i začinu. Jedni hoće da ponesemo sobom vožicu vina — oj čiste, nepokvarene hrvatske naravi! drugi dokazuju neobhodnu potrebu purana i gusaka — naturam furca expellas, tamen usque recurret! (t. j. krsti vuka, vuk u goru!) — a treći . . . ali tko

da sve to nabraja? Napokon se svi ti raznorodni predlozi svedoše u najpraktičniji, jer najnaredniji zaključak, da svatko ponese nekoliko forinti, pa gdje bude para i dinara, bit će smoka i prismoka.

Mili Bože, krasna jutra trećega lipnja! Nas jedno desetak sjednemo na parobrod pa u Greifenštein. Slast je to i milinje s onakove lagodne vožnje, s onoga zdravoga zraka jutrnjega, s onoga vidika božanskoga, što ti se oku otvara s lieva i desna, osobito na onom nizu gora, koje su Beč zagrlile na desnoj obali dunavskoj. Nu nemože vam te slasti svatko uživati! Uprite oko u onoga mrkoga novčara i lihvara, što se ondje sgrbio na klupi; zar njega nezanima ova divota naravska, zar je on sam bez srca i oka i čustva? Jadan li je takav stvor božji! Neide on na Greifenštein, da si barem jedan dan raztjera s čela onu tuštu oblačina, što si ih je svojom krivnjom i lakomošću nadvukao, neputuje on za zabavu, nemisli on o veselju; vidite, kako su mu dušu stisnule, čelo nabrale misli: koliko bi mogao sutra, posutra, prekosutra itd. prid narasti, koliko li on na pridu steći, kako bi nadmudrio siromašno čovječanstvo — a on što ima od toga? da uživa, da se nasladjuje tudjom i svojom mukom? Nipošto! Hoda on skupocjenim sagovjem prostrtom palačom, spava na mekih dušecih, blaguje — jer jesti odviše je prosto —

što samo može pokvaren želudac poželjeti i podnieti — ali na što mu sve to, kad mu i po sagovih noge klecaju, kad si i najodabranije jestvine zalieva pelinom paklenih skrbi za sve to većim obogaćenjem, kad ga blagi sanak neće da prekrili razkošnimi svojimi krili

Tko da i nehotice na ovakov prizor iza svega grla nepropjeva: Cantabit vacuus coram latrone viator! (Uz prazan djep lahko je putniku pjevati pred hajduci). Ali opet ni to nije blaženo čustvo, nositi u tobolcu egipatsku tminu! Zato je najbolje udariti sredinom — djačkom sredinom: imati u tobolcu 2—3 for. pa putovati na Greifenštein!

I evo me kod našega družtvanca, s kojim me je rastavio onaj nesiti novčar. Mi se dakle na svom parobrodu „Greifenštein" svega, čim Bog dieli, nagledali, pa u Nusdorfu prebacili na drugi mnogo ljepši magjarski brod: „Matyas kiraly", na kojem smo dovršili svoje putovanje. Ovaj je drugi dio vodene ceste bio mnogo ugodniji od prvoga, jer je bilo sve mnogo odličnije i udobnije uredjeno. Ali smo i pošteno platili tu eleganciju! Porcija kave 40 novč., ploska piva 25 novč. itd., nu Hrvat nežali potrošiti novaca, dok ih samo ima; a kad ih nema? no onda ih pozajmi u dobra prijatelja, pa kad mu se sreća nasmješi te ih opet uzima, vrati pošteno — bez svakoga intereša.

S ovoga smo drugoga broda motrili krasnu zelen Leopoldiberga, Galicinberga, Kahlenberga, provezli se kraj Klosterneuburga i najposlje izkrcali u seocu Greifenšteinu, što se je stisnulo pod razvalinom, kojano je bila prva svrha našega putovanja.

Sada gdje smo već na mjestu, da vam u kratko opišem taj preglasoviti Greifenštein. Niti vam je to naš Medvedgrad, niti Okić ni Susedgrad, već vam je na pećini sagradjen čedan gradić, nekadanji stan viteza sredovječnoga, s kulom pramu jugo-istoku okrenutom. Ali koliko sam grad nije velik i znamenit sa svoje ogromnosti — čvrst je kao što bijaše u srednjem vieku sve za vjekove gradjeno, pa ipak! — toliko je vidik s ovoga gradića upravo čaroban i božanstven. S jedne strane okružen bujnom šumom, s druge brežuljkom, na kojem se složio slog do sloga, koj je marljiva ruka siromaškoga, pa upravo s toga siromaštva radina poljodjelca — ne preorala i prekopala, nego reć bi prsti premrvila! Divan je doista pogled na ovo slogovje, što se bujnom zeleni i to svaki slog svojom, jedan mrčijom drugi jasnijom već žutećom treći bljedušastom prelieva kao kakova duga zemaljska, pa onda pokraj svega toga milinja baciti oko na široki Dunav, što se je pred tobom ponosno razlio i svojom brodonosnom vodom rastavio bližnji grad Stockerau i druga udaljenija mjesta.

Rekoh: Tu biti i pjevati, da sam pjesnik — ali ne o slavi njemačkoj i krasoticah germanskih, već o slavi hrvatskoj i ljepoticah hrvatskih! Ali se nesmutite za to pjesnici hrvatski — možete vi i kod kuće pjevati, ima i kod nas rajskih prediela, ali smo mi kukavci, koji slabo za nje i znamo i marimo. Po slici sudeć (nije me žaliboże još bilo ondje, ali nebih mogao umrieti, da nepodjem prije - smrti onamo) po slici rekoh, neznam ja pomisliti veće krasote i romantičnosti nego li je naš zagorski Trakošćan. Pa koliko nas je bilo ondje? Sram me je, ni mene još nebje, ali ću biti, Bog nedao prije umrieti!

Ali sad će već mnoga majušna nožica biti lupnula nestrpljivo o tle: čemu to krivudanje i okolišanje; tu mora da ima još i ljepših stvari, koje bih rada saznala! Ta Greifenštein, kako to romantički glasi — kano od prilike kakov Dürrenštein, Markenštein, Teufelštein i koliko još nema ovakovih imena u viteških romanih Dellarose i njegovih drugova. Za ovim se kamenjem obično sakriva kakova grozno-mila povjestica o nesretnih ljubovnicih, o užasnih ubojstvih, o krvnoj osveti, grabežu, otimačini, o duhovih i prikazah noćnih! Jest, dobra čitalice, nisam ja na tebe zaboravio, znam ja, za čim teži tvoja nježna duša, tvoja topla mašta, tvoje ćuteće srce; znam ja, da se takove godi-

nice samo od sladke ljubavi živu, koja je tim sladja, što je imala silnijih i groznijih zaprieka svladati. Čuj dakle zgode greifenšteinske!

U tvrdom Greifenšteinu — za onda se drugačije zvaše — sjedi starac vitez Greifenštein. Po glavi mu pao već odavna mraz starosti — vjestnik skore smrti. Družica njegova života jur ga ostavila, ali mu nakon sebe ostavila vjernu svoju sliku, dražestnu kćerku, da njoj gladeći krasna kao dvie jabučice lica dovodi u pamet mlada ljeta svoja, kada je majci njezinoj zavirivao u zamamne oči i šaputao tajne rieči ljubavi vječne. Pa i zbilja kćerka mu je prava ružica i ljepotom svojega obličja i mirisavom dušom djevojačkom, u kojoj se već zarana uhvatilo tvrdo žilje prave krieposti ženske. Donosila su tako mrka ona vremena, diete mu kano u kavezu odraslo, jedva znala, odkuda bieli krušac, kojim je zalagala biser-zubiće, odkuda bjelica-pšenica, što je rasla na crnoj zemlji, gnojenoj mukom i zalievanoj znojem očevih podanika i kmetova. Nije ona znala za čarobnu silu ljubavi, tu je ćutilo njezino nevino srce jedino prama Bogu i roditelju svomu, koga je dvostrukom ljubavlju njegovala, odkako je morala nanj prenieti i ljubav prama materi.

Dobra zla li kob htjela, te se starac zavadio s obližnjim susjedom svojim; sva bijaše prilika, da će

medju njima biti ljuta okršaja. Drug njegov inače stari znanac i prijatelj neimadjaše od srca poroda do jedinca sina, koj je već bio dorasao i do britka mača i do teške topnzine.

Susjedu milo bilo razkinuti stare veze prijateljstva; zato će prije nego odluči oštro oružje, poslati svoga sina, nebi li ga kako utišao, nebi li ga mlado lice sinovlje sklonulo na staru ljubav. Poslanstvo bilo zaludu; ali što rekoh — nebilo zaludu, jer se sklopilo novo kamo jače prijateljstvo izmedju dvie nježne mlade duše. Ali mi nemislite, liepe čitalice, da se je ovaj novi vez duša zapečatio pečatom milih uzajamnih obećanja, da se je posvetio prisegom vječne vjernosti. Starac Greifenštein istina primio viteški mlada susjeda i počastio ga starim gostoljubjem; ali kako se nemogoše nagoditi o uvjetih pomirovnih, bila je gostba naravski vrlo šutljiva i poraženi je mladić mogao istom po koj tajni pogled izmieniti sa svojom mladom vršnjakinjom. Nego pamtite, u ono su doba pogledi više zborili nego danas svi dugi ljubezni razgovori, bili su jači nego današnjega varavoga vieka sva liepa uvjeravanja. Vidješe se i zagledaše. Mladić ode, ali ponese sobom popunjenu polu srca svoga, koje je dosle znalo samo za ljubav roditeljsku; djevica osta, al i ona oćuti, da joj je uza svu očinsku ljubav u srcu ostalo prostora još za jedno jače čustvo.

Što se mislilo, to se dogodilo — susjed navali na susjeda, prijatelj se zarati s prijateljem. Starac se Greifenštein junački opire u tvrdom svojem gradu, ali njegovu neprijatelju bolja sreća priskočila. Našao se crni izdajica medju Greifenšteinovci, kojino pod tihu večer, gdjeno već sva družina i momčad gradska mišljaše, da će opočinuti od sretno odbijena juriša, pa pusti kroz otajna vrata četu neprijateljsku u grad. Stade buka i sječa. U toj nevolji i zdvojnosti provali i dobra kćerka, zabrinuta za dragi ostatak života očeva u dvorište gradsko. Smotre ju dva plamenita oka. Za mnom, momci, ovaj biser više vriedi nego sve te puste zidine gradske, pa da su sazidane od suhoga zlata! Djevojka bude oteta. Sin zabrinut za nježni svoj plien, da mu neizmakne iz ruku ili u onoj sječavi kakogod nepostrada, zapovjedi svojemu dielu momčadi, da ga sliedi. Učini mu se to tim nuždnije, čim se temeljitije bojaše, da će i stari Greifenštein, koj se uprkos svojoj starosti borio kao razjareni lav, kad ga tjeraju lovci iz stare mu špilje, da će, velju, ako nadvlada njegova vojska i on izgubiti glavu; a to bi za uvieke prekinulo vez ljubavi medju ubojicom i kćerju starčevom. Sad je već mnogo laglji posao bio za gradsku posadu iztisnuti onaj drugi dio vojske neprijateljske, koja se odtraga do kapije držala a bješe joj na čelu otac mladićev.

I tako se sretno uza svu nesreću svrši onaj dan po Greifenšteinovce.

Sada je mislio pretivnik Greifenšteinov, pošto mu je dopao ruku tako dragocjen plien, da će laglje prodrieti svojimi zahtjevi i uvjeti, koje je poručio Greifenšteinu. Medju inimi bje i taj, da se u zalog vječnoga obnovljenoga nikad više prekinuti se neimajućcga prijateljstva sin njegov zaruči s kćerju Greifenšteinovom, koje se dvoje i onako obujmilo medjusobnom vrućom ljubavlju. Misliš, da je pristala na to gorda duša starčeva? Prokleo kćer i otmičara njena, pa se zakleo živim Bogom i svetim evangjeljem, da dok bude teklo i jednoga vlasa siede njegove glave, da neće oprostiti kćeri svojoj niti se s njom izmiriti, ako poda ruku sinu neprijateljevu. A prevari li se kada te joj oprosti, da mu s mjesta utrne luč života! Djevojka plače i nariče — samo što joj neizkapaše divne modre očice.

Ali se njenu razcviljenomu srcu našla božanska utjeha. Svećenik — stari sjedoglavac, komu je malo ne svaki siedi vlas bio svjedokom koje strašne zgode i kojega teška jada za ono sedamdeset godina njegova života, svećenik u gradu neprijatelja Greifenšteinova, kamo se odustavši od dalnjega juriša na molbu sinovu otac vratio s vojskom, ulio u djevojačku dušu tajnih kapi božanstvene utjehe vjerske: „Neplač' kćerko!

Teške su istina kletve roditeljske, ali ih u onaj čas, čim ih otac tvoj iztisnu nesmotreno i griešno, milosrdje i pravda božja u blagoslov pretvori. Nečuje se svaka kletva do Boga! e kletva-nepravednica i nezaslužnica obara se strahovitom kazni na samu slavu kletnikovu. Bog je dao zakon ljubavi, pa tko taj zakon pogazi, nestiče zato prava da drugoga nagoni, neka ga i on povrgne. Promisao je višnja srce tvoje i mladićevo spojila najsvetijim i najčvršćim vezom, taj se više razkinuti nemože i nesmije; tko bi to pokušao, ma i otac bio, postaje krivcem vječnoj ljubavi. Pa tko smije tvrditi u kratkovidosti svojoj, da vaša ljubav nije zametak ponoviti se imajućemu prijateljstvu roditelja vaših? — Nisu srca kamena; nikad nije kaplja vode prije izdubla kamena godimice i vjekomice nanj padajući, kao što može produbsti kap suzice djevičine kamenu koru, štono kadšto oklopi roditeljsko srce!“

Djevojci odlahnu — za nekoliko dana spoji drhćuća ruka staroga duhovnika dva najbujnijim životom i vatrom bijuća srca. Doznao za to Greifenštein. Iz očiju mu se prosipaše munje, a iz ustiju cieli pakao novih još strašnijih još užasnijih kletava. Poručuju mladi ženici svakojake mile glase, mole i zaklinju starca milosrdjem Boga velikoga, koj da i njemu bio onako milo-

stivim sudijom, kako on prama njim blagim i milosrdnim otcem. Nehaje tvrdi starac.

U to minula godinica i doniela sretnim suprugom jabučicu ljubavi — sinka puna divne miline i majčina obličja. Čim se pridigla porodilja, rekla ovu rieč: „Sa mnom mužu — ja ću poći makar i nedoći! Ako mu se ledeno srce neotopi na pogled ovoga nevinoga angjela, onda mu neka Bog sudi, ali ja sam riešena svakoga odgovora pred njim.

Krasno jutro prosulo se cielom dunavskom okolicom, te ju pretvorilo u zemaljski raj. Stari Greifenštein rano se probudio. Čim otvori oči, baci jih po pustoj ložnici; u jedinom kutu stoji žene mu davno preminule postelja, pokrivena, u drugom kćerina, ali je i ona zastrta.

Tužno li je pod siedu glavu biti samu, ostavljenu od svake ljubeće ruke, koja će poduprieti u grob se rušajuću starost! I vinuše mu se pred oči prilike materina i kćerina, i pomolila mu se starica, kako ga zaklinje, da vjerno čuva i jednom usreći jedinu ostavštinu njihove ljubavi — krasnu kćerku; a on je taj divni plod, umjesto da ga njeguje, rinuo od sebe, on je ružu, koja mu je mirisom svojim razganjala nesnosne hire starosti, pogazio. Tu zaplače duša satrčeva prvi put. I tu krasnu i tu milu i angjeosku dušu mogoh

odrinuti od sebe! To je gorko, to je grozno! Ali plien je ona najkrvnijega krvnika moga, ona je zaboravila njegu i ljubav očevu, pa ju zamienila savezom medju kletim porodom neprijatelja moga. Ne, to se nemože, to se nesmije zaboraviti; moja kletva ostaje čvrsta i nerazrešiva.“ I padoše mu opet oči na prazno mjesto kćerino. Silne borbe u malakšućoj duši starčevoj! Prvi put se danas od srca, pomno i pobožno stvoritelju svomu pomoli.

Govoreći molitvu gospodnju, kad mu usta dodjoše do one uzvišene i jedinomu kršćanstvu vlastite prošnje: „i odpusti nam duge naše, kako i mi odpuštamo dužnikom našim“ skoči na noge, kao da mu je britka striela probšipila srce. Nije znao, bi li se ljutio ili veselio. Ipak klekne i nastaviv molitvu danas prvi put rekne: „ako je Bože tvoja volja, neka mi bude kćerka sretna i uza svu kletvu moju — ali odpustiti joj ja nemogu, ma mi i ti neodpustio. Već je klonula tvrda volja starčeva, već se sagibala ohola glava njegova, ali si on to sam taji. Pošeta kuli na branište, da se nagleda divote božje. Kružeći krugom dobro poznatih si strana, koje su mu danas sinule novim sjajem — valjda što je i njegovu dušu obasjalo novo svjetlo — sustavi mu se iznenada oko. Što je ono u daljini — tà nevaraju ga uza svu starost oči orlovske; ono je

vitez plemenita i ponosna držanja i junačkoga kroka, uzanj se kao vinuła loza trsova a na njoj sazrio rumeni grozdić. Sjeća se i on mladih lieta, gdjeno se je pokojna vjerenica njegova s kćerčicom na ruci savijala oko grudi njegovih. A sada star, ostavljen! Tèško li je biti samu — neljubljenu! Kamo će ovi mladi ljudi — pješke bez sluge i posluge! Zar baš u njegov grad? Starca nevaraju dobre oči — ono je kćerka njegova, sad već mati, kako vidi, a do nje muž njezin. O te krute borbe! Još je starac pravo ni nezametnuo, kad javi straža plemenita viteza sa ženom i djetetom: „Neka dodju“, zapovjedi starac. Kćerka pade starcu k nogama, i od gorka plača i ridanja nesmože više rieči do li: „Otče, sladki otče, ako li meni nećeš, oprosti bár ovomu nevinomu stvoru.“

Starcu udarila dva vrela davno neplakanih suza, i tek što izusti božastvenu riеč „Oprošteno“ pade mrtav! — Kap mu pala — njegova se kletva izpunila — oprostie kćeri prekršiv zakletvu. Za kćer radost i žalost strašna; ali se valja pokoriti promislu božjemu, koj nije dužan odgovarati umrlim. Starca liepo zakopali u grobnicu gradsku — tielo je počinulo; ali duh njegov nemiruje — on i sad noći o pónoći obilazi puste prostorije gradske, sjeda do glavice stuba kamenieh, kod kojih se mrtav srušio bješe, pa šapće glasom duhovskim: „Teška li je kriva kletva!“

Glas izadje, da će duh starčev dotle bluditi bez mira i pokoja po gradu, dok se ona kamenita glavica od stuba kod kojih je dočekao kćer i mrtav pao, nerazmrvi; — da to prije bude, milosrdni su potomci dan na dan marljivo mašali se za onu glavicu, nebi li se ovim primanjem brže izlizala i starac žudjeni pokoj našao. I ja sam ju nekoliko puta čvrsto spopao, da i ja što pripomognem čim skerijem upokoju starca Greifenšteina. Pa odatle puk, u koga se čuva jezgra te zgode, izvodi ime gradu — Greif den Stein! dočim poviest priča, da se ime ovo nadjenulo gradu i njihovu vlastniku od orolava iliti grifova, što su se razkrilili u grbu na crvenu polju kao obilježje viteške obitelji. Bilo već kako mu drago, ja jedino to želim, da se svakoj našoj ljepotici poslje ljubeznih prepona, borba završi ovako liepom pobjedom, kao što nam ju ova priča pripovieda.

Već s prieda rekoh, grad ovaj ili bolje gradić nije što se veličine tiče ni izdaleka premac našim starim razvalinam, pa i nekrije u svom krilu mnogo znamenitih uspomena. Ima tu nešto starih sulica i strelica, nekoliko zahrdjalih bradatica (oštroperaca, hellebarda) i mačeva, medju kojimi je jedan, kojim bje 90 zločinaca (samo ako su bili svi ti sami zločinci?) smaknuto ima oklop jednoga križara, ali koj bi duše mi pre-

tiesan i premalen bio i za srednjega hrvatskoga junaka, ima dva bubnja turska opêta čovječjom kršćanskom kožom, pa što je još najznamenitije za našinca svakovrstnih dobrodošlica i jedna čaša-kušalica — da ju tako okrstim — od serpentina, za koj se kaže, da se u onaj čas smrska, čim se ga kakov otrov takne. Ta bi se gostom pružala radi veće sigurnosti. Nego svih tih čaša i dobrodošlica nebi se ni danas pošteni hrvatski pijanac — a pijanac je svaki, koj može piti — prepao. Zato živili junački Hrvati i vjerno čuvali liepe svoje hrvatske navade, koje se mogu prema današnjemu napredku onako oplemenjivati, kao što je u tom prvi korak učinila slavna županija križevačka *). Još mi valja spomenuti krasno oslikane prozore slikarijom 15. vieka.

Nego po starinara i povjestnika bez dvojbe bit će najznamenitija gajba, što se čuva u tamnici gradskoj, za koju vele, da je u njoj sjedio zatvoren Richard Löwenherz; vjere mi, kolika je, pošteni zagorski puran, kad bi svu dražest svoga pernatoga repa razvio u njoj, ja kriv ako si nebi onaj čas poželio udobnijega kvartira. Mračnih li vremena, ali ni danas nije mnogo

*) Uobičajilo se ondje, tko neće da pije koje zdravice, da plaća šesticu za južnosl. akademiju.

bolje u jezgri, premda se kora tečajem vremena nešto izgladila. Nagledavši se s kule gradske divne okolice i nauživši svježa zraka napisasmo za vječnu uspomenu *olovkom* svoja poštena hrvatska imena i ostavismo ovaj spomenik davnih vremena, da ga možda više nikad nepohodimo. Nego svakako svjetujemo svakoga našinca, koga put u Beč u liepo ljetno vrieme nanese, da se nepropusti naužiti onih milina, koje se mi onaj dan iz puna duška nasrkasmo.

Naročito našim poetičkim i romantičkim ljepoticam preporučam, da nepožale, kada im se zgoda pruži vidjeti kakovu staru gradinu, ono malo truda i muke, što penjanje stoji, jer se sve to obilato nagradju i svježim zrakom i krasnim vidikom i svakojakim drugim dobitkom. Nigdje nemože razmniva tako živahno zaroniti u starodavnu, vitešku prošlost, kao na ovakoj razvalini. Jer tek onda, kad staneš na branište ili krunište kojoj vrletnoj kuli, pod kojom se razjazio oku nedohitni ponor ili se gradu na podnožju razlila više hvati duboka rečina, tek onda, rekoh, može krasna djevojačka duša podpuno shvatiti onu divnu moć i vratolomstvo sredovječne ljubavi, koja se s takova kruništa bacala za palom rukavicom koje krasotice medju ljute lavove ili sunovratila u drugu sličnu pogibiju.

To bijaše ljubav — zar ne? drugačija malo ljubav

SVEUČ. KNJIŽNICA
ZAGREB

nego li danaske! Nije se to pitalo: ima li krasna pet, deset ili još više tisuća — jer bogatstvo se je za onda šakom sticalo; tko bijaše siromah, mogao je junačkom piešću obogatiti; — nije se pitalo: umije li i ovo i ono, što joj nikada neće trebati u životu, već ako su izpod bujnih vedja sinula bud dva modra kao nebo bud dva crna kao pakao oka, okvirena bujnim rumenilom zdravih lica: koja je pogibelj bila tako velika, koja vratolomija tako pogibeljna, u koju se nebi zatravljeni vitez bacio za svoju zamjeravanu ljubeznicu? O da, to su bili krasni dani prave ljubavi, ljubavi žestoke i plamenite, kao što je onaj pusti oganj, što se lâvom prosuo, te sve neodolivom silom svojom pretvara u pepeo. Da se je ljubavi toj vratiti u opustjele hramove i mašiti se opet zahrdjala žezla, da, tada biste vi krasotice bile opet ponosne kraljice u kraljestvu ljubavi; ali zar ne, šibika vaša nebi bila gvozdena?

Nego to je bilo i bitisalo, a narav se u svom tečaju nevraća natrag. Pa ima još i danas mnogo uzhićene, zanosite i romantičke ako i ne tako vratolomne ljubavi; ljubio se sviet od vjekova, pa će se i ljubiti do vieka: nebudi vas strah nestadka ovoga liepoga čustva. Kraj toga ima još i jedan napredak u ljubavi, koj ćeš zaman tražiti u davnih vjekovih. Djevojka je carevala, dok je djevovala, a kao vjerna žena

i majka mal da nije robovala; — u tom je danas bolje. Pa što je još gore: dok su onakovu visoku ljubav provodile plemkinje i vitezice, ti si mi jadna gradjanska djevojko bila zanemarena, ti se nisi mogla a ni smjela do onih uzora popeti, po kojih su samo viši krugovi plovili — i u tom je danas puno bolje, vrieme je tu razliku malne sasvim izgladilo. Nepriželjkuj dakle u povrat starih onih vremena, koja su uz malo dobra mnogo više zla imala, nego ljubi po današnjem vieku i budi u ljubavi vjerna, čista, neporočna kao prava djevica — budi mi domorodna — (gle za ovu kriepost malo je pitala stara ljubav) — budi plamenita za svoj narod, budi cielim srcem i dušom Hrvatica, pa kao mati odgoj sve po izbor sokolove — ljute Hrvatiće!

S Greifenšteina krenusmo s provodićem put juga kroz ugodnu sjenatu šumicu u Hadersfeld, gdje uza svu pohvalu bečkoga „Fremdenführera“ nedobismo ni dobra piva ni vina ni kakova jela; poslje mala odmora udarismo bez provodića još dalje prama jugu u Kierling, poveće mjesto od kakovih 200 kuća. Putem je premda lošom hranom i još lošijim pićem malo prikriepljeno društvo udarilo u krasne naše hrvatske pjesme i popjevke te jednom na polovici puta uhvatilo se u kolo i zapjevalo, što je koga grlo nosilo, krasnu Preradovićevu tužalicu: Tko je srce u te dirno?

Upravo u taj čas prodje kraj našega kola drugo jedno društvo od poviše ženskih sa jedno dva vojnička častnika; djevojkam se na skladnu našu pjesmu i liep napjev otele oči za pjevači; valjda su pomislile: prsa, iz kojih tako mila pjesma teče, kriju valjda i vruće ljubeće srce; jest, djevojke, ali ta se srca čuvaju za hrvatska srca hrvatskih djevica!

Još jedne zgode nesmijem premučati, koja je iznova potvrdila već toliko puta dokazanu nevaljalost krajiškoga sustava. Na liepoj se tratini uhvatila dva društvara u koštac — ali ne s ljubovnih razmirica — jedan kolik su dobra tri lička pednja, drugi gotovo dva puta veći, onaj provincijalac ovaj graničar. Mali izmahne dva tri puta velikim, i društvo u čas povika s narodnom pjesmom: Mili Bože čuda golemoga — gdjeno baci mali velikoga! I svi u jedan glas dosudismo skoru propast vojničkomu sustavu krajiškomu, jer gdje već tolika slabost udari kojoj inštituciji u noge, to se ona mora za koj dan strovaliti. Nego mi valja i to spomenuti, da se bačenik nije nimalo otimao našemu zaključku, pače mu i onda kao i vazda od svega srca dodao svoj Amin!

Ovdje se imalo objedovati. Dok mi u razgovoru, al vješto oko jednoga društvara uvreba pred kućom dvie mlade ženske. I nesrećom nad ulazom objesili

tablu s nadpisom „gostiona.“ Nekoliko vatrenijih jednodušno poviknuli: ovamo i nikamo drugamo! jer koliko neće možda i jelo biti dobro, toliko ćemo ga začiniti i osladiti pogledom na krasotice. Hladniji i praktičniji članovi, koji su umjeli gojiti i pjesničke misli ali i uvažavati ozbiljne zahtjeve želudačke, uztezahu se na prvi pogled, bačen u prazne prostorije gostionske, jer da je ili objed minuo te bi mi došli na kosti, ili gostiona neide u red svakim obiljem blagoslovljenih. Ali nemogaše voda pogasiti vatre!

Unidjemo. Djevojka se uzela vraguljasto podsmievati, puštati u šale i pošalice i tako povukla slabiji dio obćinstva našega za sobom; drugi jači duhovi stali dieliti zapoviedi i naručbe, obijati oko štednjaka i ono nekoliko lončića na njem, od kojih su bili u jednom ovećem knedlički u mlieku vareni — i to da je sav ostatak od današnje gostbe. Tu dakle nema druge, nego se valja odieliti makar i teškim srcem; ali hoćeš! Ono nekoliko stekliša, koji pokraj krasnih lica zaboraviše na trbuh, neće nikako da idu — već da je njim i onih ostanaka dosta, da nisu upravo ni tako jako gladni, i da nigdje nećemo bolje naći, jednom rieči, da oni neidu te neidu. U to će harambašina rieč ozbiljno: vi kvarite i ciepate družtvo; — pokorite se, ja zapoviedam! Ta je više valjala nego sve drugo dokazivanje. Nego

kako je od vajkada pùt slabija duha, tako i ovaj put nedade se onim stekliš̌em sasvim rastati s omiljelim predmetom, već se pusti u dogovaranje, da i djevojka podje s nami. — Nemislite ništa zla, bila je djevica poštena i čedna obraza nu vesele i šaljive ćudi.

Ali im se pomrsiše računi, jer dok je dogovor još najljepše tekao, protoroče iz jednoga kuta krupni glas Cerbera, otca djevojkina: „tu bi valjda i ja osim djevojke imao koju reći"; i taj je dokaz bio odlučan, na njem se u čas razbio sav dogovor i mi svi listom krenuli u liepi gostionski vrt, gdje svega bilo izobila samo ne prave hrvatske kaplje. Ali se mi i uz onu kakvu takvu liepe razigrasmo, napijajući si zdravlje i veselje i sve druge dobre želje. Da nismo zaboravili na svoju milu domovinu trojednicu, netreba vam tek kazivati, jer gdje se samo dva Hrvata sastanu, tu se za njezinu sreću pije. Bili smo veseli, bili bismo možda i veseliji, da se nije pilo po plitkom žepu već po grlu junačkom.

Ali je i u tom bilo nešto dobra; jer dočim smo ovako ostavili tek jednoga na bojištu i to ne sasvim utučena već od rane iznenada zadobljene samo na prvi mah malo zabušena, bilo bi valjda, da se je mejdan dielio kod kojega zagorskoga vlastelina ili župnika okićkih gora, puno više mrtvaca ostalo. Svako zlo

ima svoj uztuk! Iz Kierlinga krenusmo stovozom (omnibusom) do Klosterneuburga, gdje srknuv koj malo kave ili iztrusiv čašu piva, spustismo se stranom, po kojoj na onom silnom šiljatom kamenju i stjenovlju malone potrgasmo i onako trudnih nogu, pa odavle kroz Nussdorf kući pjevajući i putem hladnu vodicu pijući.

Put u Ljubljanu i Postojnu.

„Zar i ti u Ljubljanu? i ti u Postojnu?“ Ovako se pozdravljahu dan dva prije duhova domaći i stranci po Zagrebu, spremajući se braći Slovencem u zamjenite pohode, i već se je onda činilo, da će od onoga izprva čednoga ali još uviek znatnoga broja postojnskih putnika narasti u Ljubljani još nevidjena kita Hrvata i Hrvatica. Računaju ih jedni na 500 a drugi i preko 600, medju kojimi bijaše samo krasnoga spola do kakovih osamdeset zastupnica. Koliko je i moralo radovati svako rodoljubno srce toliko učešće muškaraca, toliko je još više podizalo ponos hrvatski ova liepa povorka naših domorodnih i samosviestnih žena. Čovjek, koj ima samo nješto čustva za najveće svetinje, što sad svietom pokreću, kad je okom premahnuo po ovom liepom mješovitom skupu, okićenom narodnom vrpcom s hrvatskim grbom, morao je počutiti onu blaženu radost, koju je osvojilo božje srce, kad je stvorivši liepi sviet

i još ljepše stvorove na njem zadovoljno šapnuo: sve je dobro! Tako je mnogi rekao i od nas putnikah, gledajući na željeznici onu vrevu i tišmu, gdje uz visoka svjetovna i duhovna dostojanstvenika sjeda čedni zanatlija, uz proslavljenoga književnika i učenoga učitelja, spušta se još neuki ali nadobudni učenik, uz zapaljeni obraz vanjskoga gospodara namješta nježna i bielo-rujna krasotica gradska. A bilo je tu vidjeti i po gdjekojega izkusnijega praktika, komu nebijaše dosta ona jedna kolajna na prsijuh, nego je još i drugu omašniju navalio na trbuh, mislim hrvatsku kosmataču čuturu, za koju su nekadanji hrvatski putnici držali, da je najbolji i najsigurniji grb i putnica proti žedji i nezdravoj vodi. Da nezaboravim — vidjelo se još i takovih, kojim ni te prtljage nije bilo dosta, nego su još naprtili na rame — kao nekad austrijski vojnici prije nego će ići u najžešću vatru kod Solferina — telećak ili torbu, natrpanu butinom, kobasicami i kruhom. Čudnih ljudi! kao da je zbilja kod Slovenacah za njemačke nekoliko-stogodišnje vladavine nestalo svega „živućega stvorenja“ kao što su za bachovih dvanaest godina u Slavoniji po Fricinu svjedočanstvu, svi šljivici izjalovili i šljivovica izčiljela. Ali kad već ima svakojakih ljudi na svietu, zašto da nebude i takovih, koji su najvjerniji tumači onih zlatnih Horacijevih rieči: „misceatur utile dulci!“

„Kolo“ naše — kakovih 50—60 po izbor pjevača s mrkim svojim zastavnikom na čelu dodje na kolodvor dopraćeno gradskom glazbom, koja s ono 12 sviraca još uviek pokazuje, da je u zametku; áli i ovo malo što ih ima, miliji su nam, nego ciela banda ovdješnje magjarske posade, koja je valjda zato odlučena, da poput svoje riečke druge tek onda počme svirati, kad bude grad Zagreb malo meči pa mu se nadje onakov dobrotvor, kao Čeh na Rieci i onako slavni magistrat, kakov je ondješnji. Velim i onih 12 sviraca milijih nam je, jer znam, što sviraju, da od srca uzimaju, pa želim sa svimi Zagrebčani, da im se broj čim prije umnoži i popuni: a dotle da su nam ovi živi zdravi i pljućati!

Izpjevavši Kolo „Liepu našu domovinu“ dade se i ono na kola i mi kao u natok s onim dimom parnikom odjurismo put liepe i brdovite Slovenije. Nemogu, da vam nespomenem jedne stare novine, koja vam peremptorno obara onu hrvatsku poslovicu, da odviše nije ni s kruhom dobro — ili kako bi nam djakom nekad jedan profesor dokazivao — da i najljepši komad na glasoviru igran pet šest puta dosadi. To vam je zagrebačka okolica oko sv. Roka i Duha sa svojih sedam put sedam glavica rimskih. Ta već sam se možda pedeset puta kraj njih provezo, i još više prošao a mnogo im se više načudio, pa opet i ovaj put ih se nemogoh

dosta nagledati: tako su liepe i čarobne. Pa još ako ima u tebe nešto malo mašte, da mjesto onih kolibica pomisliš na biele ljetnike s arkadskimi stupovi i paluči (doksati) a ono grmlje i šuminje zasadiš izbornimi voćkami i otvoriš vrtove i perivoje — kaži mi, gdje ćeš tražiti i naći premca sada već divnomu Zagrebu?! Ali — dobro je, znam, da ste nestrpljivi — evo me već iza Podsusjeda i preko Zaprešića, nestalo je Hrvatske izpred očiju upravo onako, kako bi danas mnogi Magjar rado, da je i sa zemlje i zemljovida nestane, da nemora siromah Čeh onako obilaziti na Rieku.

U Krčkoj prozori otvoreni i ovijeni Slovenkami, koje nam mašući bielimi rubci javljahu, koliko im je milo, da im idemo braći i sestram u pohode; da smo im mi ljubav gromovitim „Živili i živile“ vratili, netreba mi ni spominjati. Što nam se tu dogodilo, to nas je i iza Zidanoga mosta na nekoliko povećih postaja iznenadilo, gdje nas je puk uzhićeno pozdravljao: Živili bratje Horvati!

Oko 1/2 3 popodne — cielu uru kašnje nego bješe odredjeno — stigosmo na ljubljanski kolodvor. Neznam, nije-li i ta zamuda bila dogovorena, nebi li valjda koja slovenska noga čekajući na Hrvate sustala i koje se grlo na žegi osušilo, da nemože glasno i gromko pozdraviti braću u ljubavi dolazeću.

Bilo kakogod, samo neištite od mene, da vam kažem koliko i kako strašno se orio „živio“ po ljubljanskom kolodvoru, kad je vlak s nami prispio; samo vam to smijem reći, da se nikad, odkako postoji onaj kolodvor, iz toliko grla tako oduševljeni pozdrav nije orio kao što ovaj put, i da se je, što ja znam, samo dva puta onako oduševljeni živio razliegao, kad se je naime naš neumrli ljubimac ban Jelačić vratio s magjarske vojne u Zagreb, i kad je naš siromaški prognanik Kvaternik na saboru u nezaboravnom svom govoru izrekao zlatne one rieči: braćo, netreba nam ni Niemca ni Magjara, da možemo biti i živjeti. Dok se je nas pet šest stotina protisnulo s onu stranu kolodvora, već su „Sokoli“ — to je pjevačko i tjelovadno (turnirsko) društvo — oko „Kola“ stvorili rukored — da tako kažem — uhvativši se za ruke. Tu istom da neogluhneš od vesele i uzhitne klike „Živili Hrvati, živili Slovenci, braća naša!“ Naloga bijaše tolika, da si jedva vidio „Sokole“ i nazro koju od onih 30 djevojaka u bjelinu odjevenih, što su nas dočekale, a vika bijaše još veća, da je samo onaj tek koju besjedu uhvatio od ljubezna pozdrava, što je drhtao na ustijuh stidljive Slovenke — čujem kćeri Tomanove. Za pozdravom ovjenčaše djevice stieg „Kola“ viencem svježa cvieća, a neimajući drugoga vienca za zastavu križevačkoga pjevačkoga

društva „Zvona“, skidoše svojim „Sokolcem“ vienac i okitiše zastavu „Zvonovu.“

Za tim udri Sokolci u pjevanje naše „Liepe domovine!“ a Kolaši u njihov „Naprej“, ove nesravnjive slavenske marseleze. Na to će zapovjednik Sokolom viknuti „Stopaj Sôkol!“ a njihove trubljaše duhnuv njekoliko putah u trube zamiene pjevači pjevajući „Pridi gorenc“ i druge meni manje poznate koračnice, pa oni pred nami, a mi za njimi u bielu Ljubljanu. Ja znam, da se onaj dan mnoga kumica iznevjerila svomu kumčetu — toliko si mogo vidjeti sniežnih pečicah u onom živom drvoredu, koj je ogrnuo oba krila od ulice. I da tu nije bilo „marširati“ po koračnici slovenskoj, već pograditi šator do šatora, pa da se sjedneš u njihovu hladu diviti toj ljepoti, koju je Bog ovdje razkošno u nemalom broju svojih stvorova upravo razkošno prosipao: ona biela prostodušna peča ponad onom crnom svilenom opravicom — kolik prkos i opreka, kao kad narav i umjetnost na jednoj točki spojiš; one crne ili modre oči, što pod pečom igraju, ona rumen zdravih lica, što ju biela peča zaokvirila, pa onaj ljubežljivi i pozdravljajući posmjeh, koj ti odkrije dva niza prebielih zubi — sve je to tako čarovito, da bi se čovjek umah zaustavio, da te zadnjaci tvoji napred nepotiskuju, a svakčašnji živio neopominje, da se nisi došao ovamo

diviti slovenskoj ljepoti, već se okriepiti čistom uzajamnom ljubavlju slovenske braće i sestara. I tako mi usred slavlja, kao da „Hana osta — od Tatara prosta“ unidjosmo u čitavnicu, gdje smo imali saznati, kamo će nas koj na gostoljubni stan. Kraljodvorski pjesnik pjeva „i bi sječe i bi klanja“ a mi mogosmo na sebe izvrnuti njegove rieči: „i bi smjese i bi zvanja.“ Koje čudo? Nadali nam se kakovim 100—150, a iz zidanoga mosta javi im se, da nas dolazi ovim vlakom preko pet stotina. Smozi dakle za dvie ure stan za još četiri puta toliko pohodnika; tko bi tu zamjerio malu smješariju, tomu bi sigurno morala biti glava pomiešana. I namirili se napokon svi. Spomenuti mi je tu sada za vazda osobitu uslužnost sokolaca, koji su na svaki naš mig pazili i činom ga preticali.

Sada ode svaki, da od prilike vidi, gdje mu je stan, pa da se malo razgledje Ljubljanom i omjeri ju o Zagreb. Vaš je izvjestitelj — ili bolje reći, njegov je stan odskočio nekamo na kraj Ljubljane — morali su valjda slutiti da sam vaš sudjeni izvjestitelj, pa me je sudbina kao novinarskoga pomagača smjestila u kutu, da nebudem kojemu njemškutaru na putu; — a još je sreća htjela, da se sastanem s jednim još od Beča znancem, te se nadju čaše i mi trkni kucati na zdravlje i pitati se za koje šta tako dugo, dok i nije nestalo vremena

vašemu podlistkaru, da se razgledje po Ljubljani. Što sam medjutim onaj dan zakasnio, to sam posutra vrativši se iz Postojne podpuno naknadio.

Ali sad, štioče dragi, da idemo na banket. Ima nas tu kakovih 6 stotina što Hrvata, i to najviše, što opet poglavitijih Slovenaca. I ja već mislio, da su mi sgorjeli okrajci od rukava, jer kad ja onamo — neima na stolu juhi ni govedini ni traga — ali bijaše tu obilja i preobilja u jelu, pa sam i ja mogao nadoknaditi, što sam zanemario. Jest jela do volje — i vina, ali ne hrvatskoga; rekoše vinari, da se gostionik valjda poplašio hrvatskih gosti, da mu neosujete liepa dobitka, pa je nakackao nekakvu čevrljugu, od koje mu više od polovice ostalo u bocah; ali tu njegovu hitrinu nepisasmo u grieh aranžerom, već lukavomu gospodaru — i njemu prosto bilo od Boga i od hrvatskih gosti! Za zeljem usta čestiti starina Bleiveis i imenova po hrvatskom običaju — kako naročito reče — stola ravnatelje za četiri duga nepregledna stola, što se otegla pod granatim i hladovitim drvećem. Prvomu stolu izabra ravnatelja Torbara, drugomu viećnika karlovačkoga Tuškana, trećemu i Hrvatom dobro poznatoga dra. Zarnika, odgojitelja Lev. Raucha djece, četvrtomu prof. na karlovačkoj gimnaziji Mandelca.

Torbar nazdravi prvi od prilike ovimi riečmi:

Gospodo i braćo slovenska i hrvatska! Mi Hrvati dolazimo k vam, niti narodom izabrani poslanici, niti kojim stališem povlašteni, već pojedini članovi hrvatskoga naroda, od ljubavi i dobre volje noseći vam — kako poznamo javno mnienje naroda našega — ljubav i srdačno pozdravlje (Živili Hrvati!) Nedolazimo k vam s nikakovimi potajnimi intencijami, jer narod naš nikad nebijaše potajnik, — svi nas vide i svaki nas čuje, što govorimo pa neka svaki sudi, da li zlo mislimo, ili o zlu radimo. Došli smo, ds vam vratimo za vaše milo naše drago, došli smo, da vam činom pokažemo, da su porušene duševne zidine, koje je absolucija sagradila, viekom svjetla i istine, pa da smo jedan narod, jedne krvi i jezika — da živi uzajamnost hrvatskoga i slovenskoga naroda. (Živila!)

Iza njega napi Slovenac Zarnik braći Hrvatom, koji su Slovencem ovako sjajno vratili pohod i činom pokazali, da krv nije voda, pa da Bog dade, ova se ljubav širila i dnevice jačala u hrvatskoga i slovenskoga naroda.

Tuškan napi probudjenoj i živoj samoviesti obajuh naroda, koja je jedina proizvela ovaj plod, koj već sada ubiremo, i koja će učiniti, da će se plod postostručiti i sve više plemeniti. — Odviše bijah daleko, da čujem Mandelčevu napitnicu. Za njim progovori Zarnik

ovo od prilike: Mi se braćo slovensko-hrvatska radujemo ovomu plodu, ali treba da i pomislimo na onoga vrtlara, koj je zasadio i zalievao ovu plemenitu voćku; taj je vrtlar i kod Hrvata a navlaš kod Slovenaca rodoljubivo svećenstvo, što je koje samo započelo, koje opet neumorno pristajalo uz duševni naš preporod. Zato kličem slava neumrlomu Vodniku, slava pariškomu prognaniku biskupu Strossmayeru! Burno slava i živio jeknu o granato stabalje i zahtjev bude, da se naša napitnica brzojavi ljubimcu hrvatsko-slovenskomu u Pariz.

Iza ovih napitnica uzžamorilo se društvo tako, da nisam mogao pravo razabrati Tuškanove napitnice, koja se je — ako imam pravo — vrtila oko junačkoga i neprestrašnoga držanja hrvatskih i slovenskih častnika i dostojanstvenika na saborih hrvatskom i slovenskom. — Poslje njega napi još Zarnik velikomu narodu ruskomu, koj je sio na ledeni sjever, da brani prosvećenu Europu od provale divljih azijatskih čopora i da čuva cielo Slavenstvo od njegovih režećih neprijatelja; konstatujé liepu slogu medju Slavenstvom, kojoj je živim izrazom najnoviji pohod slavenskih učenjaka na moskovsku izložbu, pa završi da Bog živi, čuva i brani čuvare Slavenstva i pohodnike moskovske izložbe. Ovu napitnicu poprati naše „Kolo“ ruskom carevkom, koja bje neiz-

mjernim uzhitom primljena, a na obći zahtjev bude brzojavom javljena u Moskvu.

Za cieloga banketa izmjenjali se „Kolaši“ i „Sokolci“ skadnim pjevanjem i opaziti mi je, da si je „Kolo“ upravo osvjetlalo lice pred svojimi strukovnjaci i svimi Slovenci — ovimi od naravi najizvrstnijimi pjevači medju svimi Slaveni.

Banket se završi pozivom g. Bleiweisa, da idemo razgledat krasnu okolicu ljubljansku, ponapose rodište slavnoga Vodnika u Šiški.

Idući hladovitim drvoredom dodjosmo ponajprije u tako zvani Tivoli, odakle krenuvši ugodnom šumicom, priredjenom za šetnju, prispijemo na brdo Rožnjak, pod kojim ima dobra gostiona, a svrh njega prostire se krasan vidik na okolišne gore, crkvicami načičkane. Na brdu nas dočekalo gruvanje mužara, radost i veselje. Popivši koj čašu vina ili piva i osnovavši u prijateljskom razgovoru osnutak bolje i sretnije uzajamne budućnosti, uputismo se prama glavnomu cilju našega popodnjega putovanja, k čednomu stanu velikana slovenskoga i prvoga pjesnika naše braće V. Vodnika. Do njegove kuće suzio se vrtić ili da pravo kažem prostorić za koj desetak stolova, koji se u živi čas napuniše veselimi Hrvati i Slovenci. Goste dočeka načelnik Šiške, čestit muž, i pozdravi na mjestu pjesničkoga poleta, gdje su se

rodile prve misli o oživljenoj Iliriji, braću grleću se obnovljenom ali ne više tek pjesničkom ljubavi. Poslje jedne od prilike ure, koja je na ovom svetištu slovenskom mnogu suzu ljubećemu oku izmamila, mnogo sklopljenih prijateljstva i pobratimstva zabilježila, stane se razilaziti družtvo uz zvuk veselih pjesama i pomicati natrag prama čitaonici, gdje je imao biti večernji sastanak. Tu se u vrtu čitaoničkom, zatrpanom nebrojenimi stolovi, poklopljenimi stotinami gosti, namjestiše dvie glasbe, domaća gradska i vojnička, izmjenjujuć se igranjem najizbornijih narodnih komada. A kad bi svircem ponestalo sape, raztvorilo se grlo naših Kolaša i Sokolaca, pa se natječi, tko će koga nadpjevati i milotom napjeva i ugodnošću grla. Ali daj da se ogledamo po ovom okićenom prostoru! Svjetiljke planule trobojnim svjetlom, pri kojem čitaš imena slavnih Čeha: Riegera i Palackoga, uztrajnih Slovenaca Bleiweisa i Coste, junačkoga Poljaka Smolke, ali na pročelju izkazali Slovenci ljubav svojim pohodnikom, pa namjestili našega neprestrašnoga prognanika Strossmayera, a njemu po bok umnoga Mrazovića i vještoga rukovodnika naših triju saborskih zasjedanja dra. Šuhaja.*) Pa da ova slavna imena sinu u još većem svjetlu, napunili na ulazu preveliku posudu plinom, iz koje se iz-

*) Meghalt! Op. slag.

tisnule stotine svjetlih kugljica. Da je tu bilo vesela razgovora, umna dogovora, da se razvezale mnoge izmjenične tajne — treba li vam to tekar pripoviedati? Nego da nemislite, da sam ja sve te zbore tek na očale slušao i u svojoj ih mašti skuhao,da mi se samo otegne moj opis, da vam priobćim, što sam i ja doznao. Upita nas netko kod stola: A ljubavi vam vaše, braćo slovenska, što vi radiste, te vam se u bližnjoj Šiški i drugih mjestih povećih tako u živi čas razbujao duh narodni. Evo vam odgonetke. Reče nam brat Slovenac: Mi vam braćo nemožemo, štono rieč, na vrat na nos; sada još manje, gdje se bojimo, da nas Beustova milost k zidu nepritisne. Spominjete se još, kolika se prije šest godinah vika podigla, a i svake se godine iznovice diže, da je vlada voljna i činovnikom svojim naložila, koj samo ikako može, da uredjuje slovenski, osobito s pukom, koj samo ovako razumije, a za one, koji još nisu vješti slovenštini, da ju, tako reći, u one stope nauče. Hathumajum! Što dakle? Kad ovako neide, a mi se drugomu dosjetili. Treba li izabrati obćini ili mjestu glavu, a ti da nisi pod živu glavu dao drugomu glasa van ovejanomu Slovencu. Župani (načelnici) naši ti su vam kvas naroda našega. Niti se mi mnogo brinemo za naše predstojnike, a niti nas neboli toliko glava, što nam šalju za namjestnike njemčare ili tek natucare slo-

venske, ali bi nas ljuto zaboljelo, da gdjegod saznamo, te su izabrali za glavara nemškutara.

Ljudi i braćo hrvatska, pomislim ja, ta Slovenci nas u tom nadmudriše. Kad nam bijaše prilika, da si izaberemo čovjeka odlučna, posegosmo za takvim, koji omine et nomine niti je kuhan niti pečen, pod kojim je nastalo podpuno rasulo našega zastupstva, što je jednim nesebičnim rodoljubom dogrdila ona nesnosna komedija, što se gradjanstvom provodila, a drugi ogulio posiedjelu bradu od ljutine, što magjarska Kikinda, (koja je nota bene mnogo manja od hrvatskoga Zagreba) troši manje od našega maloga velegrada. Pak hoće li dobri Zagrebci i kod buduće obnove posegnuti u istu ropotarnicu? Ničemu se ja više već nenaljutih, nego-li na nesretnu hrvatsku političku pomirljivost i amnestiju. Ti možeš biti — recimo kao zastupnik naroda — najveći natražnjak, najneuputniji pobijilac cjelokupnosti i odgovornosti, ti smiješ i rukama i nogama dokazivati, da nam Hrvatom nema spasa bez rajhsrata; prosto ti je kao municipalcu svim bjesnilom dokazivati zakonitost i shodnost disciplinarne vlasti županske; smiješ u to ime skinuti i srušiti najumnije stupove županije, ali samo kad duhne magjarski vjetar, koj bi i tvoju službicu mogao odpuhnuti, onda moraš iza grla vikati: anatema! pa si rehabilitiran kod većine hrvatskoga naroda. Ve-

lim kod većine, jer ima hvala Bogu još uviek nepodmitljivih ruku, koje tvrde kao željezo neuprosno bilježe crna djela i otrovne besjede takovih domorodaca. Ali koje koristi?! Zar neodlučuje svagdje većina? Nesalieću li ovakovih narodnih osvetnika sami Ciceroni svojimi fulminantnimi govori kao na Catiline, rušeće zgradu narodne sreće i sloge. Ali im ja s istim Ciceronom odgovaram: Cui malo mederi non potest, ferro rescindam. Treba me razumjeti, ja ih neću klati ni ubijati, ali ih moralno treba ubiti, da svojim životom stotine drugih neizkusnih nepotamane. Samo ovako može jednom kod nas uhvatiti ono korenje, što se zove značaj narodni.

Već je moglo biti 11 sati kad se društvo diglo razilazit, da se sutra opet sastane na još veće veselje. Ako i jesi gotovo spao s nogu hodajuć i stojeć više sati, ako ti i jest glava oteška, što si ovdje strusio čašu baš ne najboljega vina, ondje izkapio vrčić dobra piva, ipak ti valja spavati kao zecu, ako želiš sutra podraniti i razgledati Ljubljanom, što još nisi vidio.

Dosta ti ono pet šest sati počinka, bit će ti sladji, nego g. ministru Beustu sva noć, makar u osam legao a u deset ustao. Siromak, u nepokoju svom hotio i nam ogorčiti dolazak i braći našoj pokvariti doček. Dva puta — kako uvjeravaju Ljubljanci — pitao iz

Beča Pešte li: koga belaja imaju ti Hrvati posla upravo sada u Ljubljani, gdje bi morali svoga kralja kruniti u Pešti? I svaki put mu se odporučilo, da su ti Hrvati mirni ljudi, došli bez oružja, kojim bi mogli osvojiti grad, i bez nosila, da prenesu spilju postojnsku u svoju Hrvatsku. Preplašio se valjda Beust, da smo mu u trag ušli njegovoj majstoriji, kojom on uz svoga „flügelmanna“ Andrassya pod Čehovim vojvodstvom s vojskom fakina izvodi aneksiju naše Rieke i Primorja.

Da došli smo mi anektirati — ali živa srca a ne primorsko kamenje, srca, koja će biti ako Bog dâ svezana, dok budu kucala. U liepoj parketiranoj spavaonici visi mi uz postelju revolver i dvocjevka pištolja: nasmjehnem se i sjetim nehotice čadora Čengićeva, komu se medju ljute vuke jatagane i samokrese o stup objesilo i krotko jagnje, gusle javorove. Što će meni, što li krotkomu Slovencu ovo ubojito oružje? Dà, Čeh je Bachovski penzionirac, pa bi mogo jednom doći u tihu Ljubljanu za namjestnika; onda bi valjalo ovo oružje; a dotle Slovenci opremite sve to na našu ratobornu Rieku, gdje više treba ovakove krvave igračke. Hoće-li dugo?!

Zažarili mi se možgjani, iz njih izlitali rojevi misli blagih i biesnih, zdvojnih i utješnih, dok mi se sanak nesmilova i svojimi krili razhladi upaljenu maštu i umiri razigrano srce. I bolje, jer sam ovako mogao

osvanuti u obično vrieme ustanka — prije 5 sati. Na noge brže bolje, pak potraži dva tri prijatelja, iztjeraj ih iz postelje, popni se s njimi na grad iliti Šlosberg, prodji glavnimi ulicami i razgledji crkve.

Najprije nas četiri Hrvata uzpnemo se na grad, s koga možeš pregledati svu Ljubljanu. Kako mi gradu pod prvo okno, čujemo glas: Zdravo gospodo, dobro došli, kako ste? Podignemo oči i vidimo, kako se jadnik bradati uznik uhvatio za glavu pa stao jaukati, ali nebi za dugo, jer ga brzo odvedoše. Unilazeć kašnje u grad, odredjen za krivce političke i druge, pitamo tamničara, kako da se zove onaj nesretnik i što je. Ime mu je Hrvat, rodom je iz Ungarije, a kapetanovao prije zatvora — bijaše odgovor tamničarov. Iza malo šale, kako mi nismo voljni trpjeti, da Hrvat kuka u tudjini — da mu je barem na svojini — pa da ćemo mi na juriš i na gole ruke oteti i razoriti ovo gnjezdo nevolje i jada, popesmo se gradu na krunište, odkle kao ni od kud jednim pogledom zaokupiti možeš sav grad. Sad da čujete, kakova mi se čini Ljubljana. Pružila se duž Ljubljanice s obje strane, a u sredini se razvinula u šir i prikupila više kuća. Da je ovako moći odkuda Zagreb pregledati, rekao bih vam, je-li veća ili manja od Zagreba. Jer popneš li se s Medveda — što je i predaleko — motriti Zagreb, vidiš Greč, a nevidiš dol-

njega grada do li kaptola i Nove vesi, jer ti ga je zaklonio Greč; gledaš-li nanj s ravnine, vidiš opet prednje krilo od Greča i dolnjega grada, a što je dalje od Greča i dolnjega grada, to ti je zakrilo pročelje Greča. Teško je dakle omjeriti veličinu jednoga grada o drugi. Ali kad prizoveš maštu u pomoć, promisliš broj kuća i stanovnika, onda moraš misliti, da je Zagreb veći. Od nikuda nećeš nadalje razabrati, kako je Ljubljana čista „lušna“ i upravo ljubljena, kao s tvrdje. I u tom joj zaostaje naš Zagreb. Okolica joj je krasna, gore ju zaokružile u podpunom krugu, a medju njimi se iztako snježni Triglav, komu smo mi na dalkozor tek privršak nazreli, jer je bilo oko njega nešto oblačno. Ali sad da sidjemo na ravno. Prvo što će ti udariti u oči, to je krasna ljubljanska Zviezda, šetalište debela hlada, kojega naš grad žalibog nema. Ali zato opet nema Ljubljana Sdveraca vrućih, s kojih možeš okom obtočiti svu Posavinu ravnu, okićke i samoborske gore ća do Kleka i Turske. Jer tvrdja je opet odviše visoka, da se svaki čas na nju penješ i s nje vidika užiješ. Liepa je šumica rožnjačka, puna liepim prudjem posipanih puteljaka, guste sjene i obilna hlada, ali oko u njoj nema toliko užitka, koliko ima Zagrebac iduć k Smroku i pareć si oči po prečarobnom predjelu novoveškom i žaverskom. Crkve: sve

skoro impozantna pročelja do prvostolne, koja je golemom nevještinom graditeljevom lice svoje nekamo u kut okrenula. Podjosmo najprije u uršulinsku: čista, ukusna, nepretrpana; osobito nam omili jedna madona, kojoj se na licu uz rajsku ljepotu pridružila prava angjeoska nevinost uz djevičansku čednost i poniznost. Franjevačkoj crkvi sjaju oltari u zlatu i srebru, a ukrašeni su svi samimi ukusnimi slikami; i prvostolna crkva liepa je, ali bi prama ljepoti ostalih družica morala ih više nadkriliti. Prodjosmo više crkava, ali nigdje nenadjosmo onakova rugla, kao što je naš sv. Marko; nijedan svetac slovenski nije onako izkolačio oči kao naš hrvatski Marko, niti je koja crkva nabubana onako krasnimi oltari, kolikimi i kakovimi naš Marko.

Da smo bili svećenici, odosmo služiti u župnu crkvu gradsku, da kušamo, jeda li se i ondje ocat pretvara u pravu i živu krv spasiteljevu, kao što čujemo od našega gradskoga svećenstva tužiti se na našu gradsku župnu crkvu. Što je tomu kod nas krivo? Zar je sv. Marko tolika sirotinja? Nebih rekao. Da što je krivo? Bit će valjda onaj drugi od sedam glavnjaka koji su dospjeli medju molitve kao Poncij u Credo. Sed haec vos videritis!

To smo vidjeli, a znate-li, što nismo vidjeli? Nismo vidjeli naše prvostolnice, sv. kralja crkve, nismo

našli za Zagrebce malo predaleka Jurjevca ni biskupova vrta ni njegovih dvorova. Da vam u kratko skupim sud svoj. Liepa je Ljubljana, ali nije toliko liepa, da bi u njoj Hrvat mogao pregorjeti Zagreba; liep je Zagreb, ali valjda ni Slovenac nebi u njem lahko zaboravio svoje „lušne" Ljubljane. Dà, nema Greča ponosnoga i na njem dugih zgradah gimnazije i realke, koje se iz daleka koče oholo pred okom; zato da si mi tri puta zdravo sivi sokole hrvatski, liepa nado i uzdanje naše!

Dosad sam govorio o kamenju i drveću — a sada o ljudih i društvenom životu nešto. Ljudi vrlo ljubezni i dobroćudi — kako i sav golubinji slavjanski rod — žene gdješto zamamne i čarobne krasote, razgovor im pretežnom većinom slovenski, barem onda bio; njemački se tek šaputalo, najasnije su njemačke rieči bile koje sam čuo, kad je jedna krasna ženska rekla svojoj drugi: „Schau, aber lauter schöne Leute", što je nekomu našemu mladjemu suputniku zadalo mnogo zadovoljna smieha za cieloga putovanja, a možda će mu i ovaj pripomenak te ugodne epizode izmamiti posmješak. Radovao sam se toliku napredku slovenskoga duha u Ljubljani ili barem toliku respektu njemškutara pred ovim duhom, ali me je i zaboljelo srce, što uz kuda kamo povoljnije okolnosti naše Zagreb nije s korjenom već izčupao otrovnu biljku tudjinstva. Istina živa, mi Hrvati pak drugi Slaveni

tako smo veledušni s našimi protivnici, kako su oni bezdušni s nami.

Da Petrici Kerempuhu laglje prigospodarim jednu Zagrebulju, ni toga neću prešutjeti, kako sam se u brijačnici i pod oštrom britvom morao sladko nasmijati, kad je jedan njemškutar protorokao: Aber das ist doch a verpante gšicht, gestern hat man keine zwanzig Cylinder gsehen, selbst der graf Burmprant (Wurmbrand) hot keinen an ghabt.

Spomenuh se Beneša Jermanića i liepih onih riečih kraljodvorskoga rukopisa;

Red je Niemcu kukati,
Red je Niemcu bjégati,
Niemca pobiše!

U to se primače i 8 satih, a mi na kolodvor, pa dalje u Postojnu.

Kad bih bio mogao znati, da mi je sudjeno biti vašim beletristom, bile bi moje putne bilježke mnogo podpunije, znali biste, što nam se je na svakoj postaji znamenita dogodilo; ovako sam u družtvu dvaju triju naših, s neizmjernom radošću konstatujem, vrlo inteligentnih obrtnika, mnogu postaju probrljao, i samo toliko od svega puta u Postojnu zapamtio, da smo se provezli kraj nekadanjega ljubljanskoga močerja iliti močvare, a

sada najplodnijega polja, da smo prešli preko prekrasnoga, dva puta tako duga kako je savski most, viadukta i raj same goleti i krša.

Močerje me sjetilo našega lonjskoga polja, koje nikad nebijaše močvarom, pa opet nerodi, kako bi moralo, jer ga visoka gospoda od maćuhinske vlade suše i sušit će ga valjda dotle, dok Lonja nepresahne; krasni zidani viadukt dovede mi u pamet naš poderani i uviek krpani savski most, koj je sám poderan već mnogoga odrpanoga tudjinca okrpao; a krši sjetiše me našega kršnoga primorja, na kom već magjarska zastava prši. Ali neću da mislim na ono bezakonje. Kako su nas od Zagreba do Ljubljane dočekali veselom klikom i bielimi rubci, tako su nas i ovim putem svaki čas srdačno pozdravljali.

U $^1/_2$ 11 stane vlak u Postojni. Istina, liepo nas dočekaše draga naša braća na ljubljanskom kolodvoru, milo bijaše slušati pozdravlje liepe Slovenke, ali mi se ni izdaleka nije sve to tako srca kosnulo, kao doček postojnski. U Ljubljani nas dočekaše gospoda — književnici i obrtnici — a ovdje se u kolo uhvatilo do 30 pjevača iz puka, pak nas pod svojom zastavom hrvatskom pjesmom pozdravili. Njihov meštar — nezapamtih mu imena — inače doktor i načelnik, ako se nevaram, postojnski, probesjedi njekoliko jedrih besieda, kojim

bijaše od prilike sadržaj, da nas istina Postojnci nemogu onolikim slavljem dočekati, kolikim Ljubljanci, ali da su nas ondje gospoda prihvatila, a ovdje „kmeti“ samosvjestni. Obradovalo me to neizmjerno, ali sam se jako i raztužio. Slovenci imadu dakle već i samosvjestnih kmetova, a mi Hrvati, koliko mi imamo seljaka, koji si tek ime umiju hrvdjavo napisati? Bi li se jadnim našim Primorcem, ovim biserom vrline i poštenja naravnoga, mogla provoditi ona nedostojna igra, tjerati ona barbarska varka, što ju tjeraju Čeh i one druge palavorde riečke? Aj nebi! Bi li se mogao naš puk varati, kad bi umio novine čitati da neće plaćati ni poreza ni gornice, da će saditi duhan i drugo koješta, samo ako se sdružimo s Magjari? Nebi jamačno!

Sretni ste vi Česi, sretni vi Slovenci — vi dva plemena najsretnija u velikom Slavenstvu, jer vam je puk već odrasao varanju i sljepariji. Vi ga mudrom knjgom i bielim listkom novina i razboritom besjedom oduševljujete za najplemenitije pomisli i težnje, razpršujete tamu gluposti i bludnje i zapaljujete buktinju zdrave narodne prosvjete. Čemu Poljaci viekom propadaju svojimi ustanci? Jer Mazur njihov, gdje se namjeri na ustašu, ili ga izdaje ili mu sam smrt zadaje; jer neima čustva za narodnu svetinju. Čemu i pod nami Hrvati mogu magjarski rovari podkapati lagum? Jer je puk

neuk i zavodljiv. Škole dobre najbolji su tomu uztuk. Ali kako je s njimi? Ima župa sa tri, pet, sedam tisuća žitelja, pa što mislite koliko škola? Jedna i u njoj po 80 najviše 100 djaka, jer više nema ni prostora, i jer je i učitelj čovjek, na koga nemožeš natovariti 2—300 učenika. Pa da bi i ovi polazili učionu! Nadje se revan učitelj, čestit župnik, pa jave nevolju kotarskomu sudcu, ali koja korist? (hvale vriednih iznimaka ima i u nas). Manjka zimi drva, jer nemarni seljaci neće da privezu, ili roditelji navalice nešiljaju djece, jer se ničesa nepribojavaju. Dvie tri kazne mogle bi povratiti poredak za čitavo poljeće. Ali nije to takav „uzuš." Izadje sudac na iztragu k župniku, prizove učitelja ili bolje rekuć školnika, pa ga očinski uputi, da je on još mlad i neizkusan, da se neda glavom kroza zid, da se je on (sudac) već prije dosta naznojio, kako bi ljude naviko na marljivo pošiljanje djece u školu, ali se skoro uvjerio, da tomu treba mnogo trpljivosti, pa ako se učitelj uzšeperi dokazivati g. sudcu, da bi se to ipak uz dobru volju dalo, onda se prekida razgovor opaskom, da ima sud drugih prešnijih stvari, pak ima li u sudca još nešto milostiva srca, završuju se ti leviti dobrohotnom opomenom, da si učitelj nestiče neprijatelja, gdje bi inače mogli niknuti prijatelji. A kako se obavi posao sa župnikom? Župnik i sudac obično su pobratimi, pak je ovaj put sudac još

i njegov gost, koga hrv. gostoljubje pod živu glavu nedopušta vriedjati — kako da se tu posao drugčije obavi, nego da se u dobroj volji i miru božjem razidju.

Pogradile se mnoge nove učione zadnjih lieta, pa se i danas grade ili će sutra, a jeste li gdje vidjeli, da su dvie sobe odredjene za učionu? Nemislim; ali kažite mi, što ste nakanili učiniti s pripravnici? Zar ćete ih sve u katane, kad se učione popune? ili niste naumili učiniti, što se po cielom svietu čini, da u većih obćinah uz učitelja bude i podučitelj? Pak najposlje, zar se i seljakinje nebi smjele naučiti čitati i pisati, te bi uviek imale ostati kod preslice? A kako biva s popisom učilištnih sposobnjaka, kako li s izpiti ili oprosti od škole? Tko to veli, da nebi s vremenom — a moralo bi se već sada započeti — mogao svaki muškarac i svaka ženska izučiti seoske škole, jedan dakako s većim, drugi s manjim uspjehom? Zar mora svaka kuća imati svoga pastira za svaku vršt blaga i peradi? Zar nebi dva tri za čitavo ma i veliko selo pastira rogate marhe dovoljna bila? Zar bi trebalo toliko guščarica i purarica itd. kako ih sada ima? Znam ja već danas sela od 30—50 kućah s dva kravara, jedan pase krave kuća od jedne strane sela, a drugi od druge: koliko se tu prištedi ruku za djelo, koliko li glava za knjigu! Pa i onaj što ljetos pase, mogao bi t. j. morao bi do godine u školu, a njega

bi zamienio izučeni trećak itd. Sve se to može, samo treba ponieti sobom srce puno ljubavi za dobri i krasni naš puk; treba malo odnemariti lienost i udobnost, pak žrtvovati i nekoliko koraka i rieči. Neka mi nitko neprigovara, da je narod naš tvrd i okoran na opomene i pouku, da je ovakov ili onakov; ako nije bolji, jamačno nije u ničem, čim narav dieli, ni za dlaku gori od kojega ma najprosvjećenijega puka kruglje zemaljske. Ali gospodo, i njemu se hoće ljubećega srca; vidjet ćete, trud vam neće biti uzaludan.

Nezamjerite, što sam malo zašao, ali ja sam to i hotio.

Kako se izpjevalo nekoliko hrv. i slov. pjesama, uputismo se uz svirku domaće glazbe u mjesto Postojnu, gdje smo imali ručati, pa u 3 krenuti u spilju. Postojnčani nas uzhićeno primiše, a mi im vratismo pozdrav željom, da se ovakovi domoljubni kmetovi i obrtnici i kod njih i kod nas hiljadili.

Gosti se rasuli na više strana, jedni k ugarskoj kruni, kamo je najviše našega svećenstva krenulo, ali ne valjda s toga, što bi bili tako uzhićeni štovatelji krune Stjepanove, drugi drugamo skrenuli, a „Kolo“ i „Sokol“ i postojnski pjevači i svirci k Orlu; ja za njimi, misleći da će tu biti najveselije, jer gdje se pjeva, ondje stan ti budi; zli bo, vjeruj, nepjevaju ljudi!

I neprevarih se. U pet soba napunilo se 12—13 stolova „Kolaša“ i „Sokolaca“ i drugih gosti. Neodobravam, što je „Kolo“ napose a i „Sokol“ obaška sio, mogli su se u liepoj bratinskoj jednakosti izpremiešati pa pjevati pjesme, što ih oboji znadu.

Mi drugi „vulgus profanum“ zapremismo u zadnjoj sobi tri odugačka stola, prilično jednako izpremiešani Hrvati i Slovenci. I počesmo se prvi veseliti. Jer kad mi s traga nemogosmo dugo dočekati nikakove napitnice od pjevača, pozove netko vašega usudjenoga izvjestitelja, da on kao jedan od starijih gosti nazdravi u slavu današnjega dana. On se odazove i poče:

„Gospodo i braćo hrvatska i slovenska! Jučer, prekjučer i danas slavi magjarski narod krunidbu svoga ustavnoga kralja. I mi smo Hrvati bili pozvani k toj svečanosti, ali volismo doći k vam, drago braćo, da kod vas proslavimo krunidbu naroda hrvatskoga-slovenskoga. Magjari, imadu svoju inauguralnu diplomu, i mi ju braćo imamo; razlika je medju njihovom i našom, da ona ima pet točaka, a naša tri — zato možda što narod naš svagdje ljubi trojstvo, pa je valjda zato Hrvate i zapala trojedna kraljevina.

P r v a je točka ove diplome, da smo mi Hrvati i Slovenci j e d a n narod, dapače da smo mi Hrvato-Srbi i Slovenci i Bugari jedan jedini jednokrvni narod.

D r u g a je točka, da mi Jugoslaveni imamo virtualno pravo na Sjeveroslavene, Sjeveroslaveni na Jugoslavene.

T r e ć a je točka, da mi Hrvati i Slovenci posebice, svi Jugoslaveni skupa i u obće svi Slaveni imamo jedan jedini cilj i budućnost, ako i ne političku a ono kulturnu, i da nijedan pošteni i sviestni Hrvat, Slovenac ni Slavjanin nesmije iduć za tim ciljem uzmaknuti pred ikojom ma kako teškom i groznom žrtvom, samo ako je poštena i dopuštena. Evo nam diplome naše: podpisala ju je u z a j a m n a l j u b a v i s l o g a Hrvata i Slovenca. (Živila ljubav i sloga!)

Zatim bude zamoljen Slovenac Župan, profesorand historije, da se primi stola ravnateljstva; za fiškuša si on izabra vašega izvjestitelja.

Stola ravnatelj napi ovu zdravicu slovenski: „Gospodo! Hrvati brača naša potrudila se k nam, da vrate Slovencem pohod k Zrinskovoj tristogodišnjici. Največa ih se kita zaputila iz Zagreba. Zagreb je muž-ženik, Ljubljana je djevojka-mladenka; dajte da ih vjenčamo, pa da reknemo: Bog živi i učvrsti savez mladenaca! (Živili!)

Za njim će fiškuš opet nazdraviti: „Mi smo Hrvati, braćo slovenska, mnogo čuli i čitali o vašem duševnom napredku i narodnom pokretu, ali što smo jučer

i danas vidjeli, uvjeravamo vas, da pretiče sve naše dosadanje znanje. Nadam se, da ste nas i vi, draga braćo, našli za dobre Hrvate, pa vam se podjamčujemo, da ćemo nastojati sve bolji biti. Ali u tu čašu radosti pada žalibože i nekoliko gorkih kapi. Mi Hrvati sa žalošću izpoviedamo, a bit će i vam priznati, da su žene u toj ljubavi narodnih svetinja, ako i ne sve, a ona većina njih zaostale. Tko je kriv, ovdje neiztražujem. Ali da to nebude više tako, da nas muškarce i ženske naše dostignu, nazdravljam vas Slovence kao poznate rodoljube s Hrvaticami našimi, da ih popravite, a Hrvate sa Slovenkami, da ih podomorodimo.“ (Živili jedni s drugimi!)

Da ti je bilo vidjeti toga zamjenitoga kucanja! Stola ravnatelj preuze napijanje i nazdravi: „Svemu Jugoslavenstvu, koje kao što je jedno geografičko tielo, zašto da nebude i moralno jedno tielo — pa pridruži i sjevernu braću našu zajedno s putnici moskovskimi.“ (Živili!)

Vesela naša klika i kucanje primami mnogoga gosta iz prednjih soba, gdje su „Kolo“ i „Sokol“ pjevali i napijati počeli — medju ostalimi nadje se medju nami brdovački župnik, koj našu sobu ovim govorom slovenskim pozdravi: „Gospodo, mi slavimo jučer i danas dva velika blagdana duhovska, gdje je duh sveti

rasvjetlio mnoge protivnike kršćanstva i obratio ih na pravu vjeru. Ja želim, da ovaj duh istine i pravde i naše neprijatelje nadahne, da uvide svoje bludnje, da se okane svoje mržnje proti nam, i da nas s onakovom ljubavlju odsada susretaju, s kakovom smo mi trpljivošću njihove krivice dosada podnosili. (Da Bog dâ!)

Zadnju napitnicu nazdravi fiškuš: „Spomenuli smo već više puta naš zajednički napredak i probudjenu samosviest; treba, gospodo, da se onih sjetimo, kojim smo najvećom zahvalnošću dužni, da smo toliko napredovali. To su vam ljudi od pera, književnici, novinari naši, koji zastupaja šestu velevlast — javno mnienje. Zato kličem vašemu i našemu književnomu veteranu Bleiweisu i Šulku, novinarom i učenjakom našim, slava i živili! Ali ovi su muževi još i pučki ljudi, vaš Bleiweis uredjuje „Novice“ najpače za puk slovenski i probudjuje ponos i samosviest medju narodom; naš je Šulek neizmjernim trudom i divnom vještinom medju hrvatskim pukom pokupio gradivo za svoj riečnik, on je uredjivao „Gospodarski list“, kako ga je u jedan mah mogao čitati i učenjak i prostak. Ovi muževi dakle zaslužuju punim pravom, da ih nazovemo pučkimi prijatelji. S njimi koga da napijemo, nego onaj puk, za koj su toli neumorno radili. Vidjesmo, braćo slovenska, kako je vaš puk daleko odmahnuo; da je naš daleko

zaostao, kriv je Turčin i Magjar i koješta drugo. Dao Bog vaš puk uztrajao na stazi napredka, a naš ga nastojao sve to više stizati na njoj! (Živili Bleiweis i Šulek s pukom slovenskim i hrvatskim!) Zatim se podigosmo u špilju postojnsku.

Dok me još nije bilo u toj glasovitoj špilji, pomišljao sam si ju, da se je najviše otegla u širini i dužini našega trga Jelačićeva, ali je tu šta i vidjeti! Iza dobra pol sata trajuće rebropucateljne stiske otvore se vrata toga Dantova pakla i mi eto grnemo stotinami i tisućami unutar. Na prvi pogled uvidim ja, kako sam se ljuto prevario svojom predstavom; umah na početku ti se oko nemože zaustaviti na nikakovoj pregradi. Špilja je tisućami svieća mlječnica i svjetionika rasvjetljena, te možeš prilično razabrati svaki znamenitiji tvor nedostižne umjetnice naravi. Tko će to izreći, pa da se i rukama i nogama pripoviedajuć pomaže, tko li opisati ovu strašnu divotu? Ta to se ni vidjeti nemože, kamo li da ja, Pozore, tvojim štiocem sve to izpričam. Po svodištu i po stienah pećine uhvatila se sama siga (Tropfštein), s koje neprestano voda kaplje. Idući tim podzemljem jedno desetak minuta, udari ti na jedared nekakov šum u uši — ta nije moguće, da se primičeš Styxu ili Aherontu; šum bude sve jači i ti ako i nisi nad Styxom, a ono si nad reči-

com Pivkom (Ljubljanicom), koja na dva maha presieca špilju; čarobno ju razsvjetljuje velik svjetionik. U toj vodi živi vrst poluribica (Grottenfisch, Proteus) izgledajućih kao gljiste sa škrgami, koje samo tu vodu podnose, a u drugoj da crkavaju. Opet za kakovih pet do deset časova popeo si se na brdo, pod kojim se raztvorila krasna dvorana — tako zvana plesaona. Tu svirci u svirala, a gosti se uhvate u kolo pa igraj jedno pol sata, a kad si se razvrućio, uzmi času limunade, ili vrčić piva ili drugoga kakova razhladila. Ali pridošlica sve to više, i micati se je prijašnjim plesačem i plesačicam, da nove istu igru provode. I to bi ti bio od prilike prvi razdio špilje. Sad valja krenuti na lievo u tako zvanu Jelisavinu špilju, gdje ti se otvara panorama najkrasnijih slika, vodom i naravlju stvorenih. Koračiš nekoliko puta, i evo ti pred tobom visi tanka cipresa — mala, a nedaleko za njom i velika; jedva si se toj malo načudio, kad se ondje na desnoj stieni prislonile tri suvrstice orgulja a nešto dalje namjestila izpovjedaonica, u kojoj bi samo trebalo sjesti svećeniku, da bude prava. Čini ti se, u crkvi si, čuješ tihi zvuk neodoljivih cievi, led ti se tali sa srca, i ti razkajen klekneš pred izpovjednika, da te očisti grieha i angjelom pridruži. Premda ima samo nad jednom onakovom slikom nadpis „orgulje", možeš ih barem deset puta vidjeti.

Ali brzo će te iz ovih skrušenih misli pokrenuti možda pódrugi hvat dugi prirubak od najtananije žen-ske suknje ili zastor, komu se nemožeš dosta načuditi, kako je pravilno i ukusno nabran. Da se opet otreseš zemaljštine i vratiš prijašnjim pobožnim mislim, podigla se pred tobom visoka kalvarija s kipovi i sv. sohami; vidiš, ili ti se samo čini, jedan velik i dva manja križa, a oko njih gromade pećinja, u koje se — kao nekoč Sara — pretvorile pobožne i do smrti Gospodu vjerne pratilice jerusolimske. Odavle se spuštaš u nizinu po-kraj sličnih čudesa i primičeš k još veličajnijoj tako zvanoj velikoj kalvariji.

Čini mi se, medju ovimi kalvarijami na jednom brdu bijaše, gdje me iznenada uhvati nekakov strah i užas, ali se u prvi mah nemogoh dosjetiti, kakova mi je predstava zaokupila dušu. Nestojiš niti u nizini, a niti si se popeo još na brdo, nad tobom se razteže nepregledno pećinasto svodište, s kojega kao zubi ma-mutovi reži na tebe šiljato gromorno stienje i kršovlje; misliš sad na će se oboriti na tebe i razmrskati, da ni nepisneš pod stotinami tisuća centî kamenite te-žine. Poslje, ostavivši već ovo grozno mjesto, kako sam se približio drugoj većoj kalvariji, razjasni mi se prije tamna predstava. Sjetio sam se sudnjega dana i onoga Isusom prorečenoga vapaja skrajnje stiske i

zdvojnosti: „Montes cadite super nos et colles operite nos!“ (Srušite se gore na nas i vi brdine poklopite nas!) Kašnje mi bje vrlo drago, što sam vidio ovo strašilo, jer mi ga ma kako maštovit opis nenaknadi. S druge kalvarije, još mnogo ljepše od prve, pošto si se već dva debela sata nahodao i načudio, vraća se sve nizbrdice kraj svakojakih veličanstvenih slika prema ulazku špilje.

Ali ljudi božji, što ste me se naklopili slušati, i vi dobre slušalice, što upirete glavice o lakat, kao da ću vam ja pripoviedati do po noći, kako je u toj špilji postojnskoj. Zar nisam već rekao, da se to nemože ni vidjeti kamo li izkazati, pa da se ja tu mučim pripoviedanjem? Baš neću! Dovikujem vam sa spasiteljem: Idite i vi činite tako — kako mi učinismo, pa mi neće trnuti ruka.

Izmaknuvši sretno iz špilje vratismo se na stara svoja mjesta u gostionah postojnskih, pa okriepivši se malo za povratak kući, podjosmo na kolodvor, praćeni pjevanjem kolaša i sokolaša, gdje se pjevalo i veselilo sve do devet sati, kad je imala krenuti željeznica u Ljubljanu.

S brda pred postojnskom špiljom spustili su Postojnci nekoliko prskavaca, da nam valjda pokažu,

kako im još uviek plamte ljubavlju srca za nas te da nas opomenu, da nedamo ničim pogasiti u srcu svom svete one vatre, koju nam je u njem raznietio put u Ljubljanu i Postojnu.

Na Trakošćan!

Da vodim redovit dnevnik, bio bih morao u njem dva dana godine 1870 — govoreć povjestničkim jezikom — zlatnimi slovi zabilježiti. Jer ovih dvaju dana zgode iznova mi potvrdiše poznatu onu klasičnu izreku: „dum vivimus, sperare decet“ (nadaj se, dok si živ) ter me dovoljno nagradiše za jade, u kojih sam često morao s Ciceronom zavapiti: O fallacem hominum spem fragilemque fortunam et inanes nostras contentiones! (Varave li nade ljudske, krhke li sreće i taštih nastojanja naših!)

Što bje prvoga rečenih dana, malo bi koga zanimalo, da pripovjedim; volim prieći na drugi, koj sam namienio zabavi i pouci svojih čitalaca i čitalica.

Htjela dobra zla li kob, da proti vlastitoj volji cielo prošlo proljeće i ljeto proplandujem; rekoh proti svojoj volji — i domećem krivnji, van ako je to već dovoljna krivnja, da te otmu primjerenu poslu, što si puk

sa svetoga mjesta podučavao i opominjao, da se čuva varke i varalica, što nisi tiranu htio podignuti čašu u zdravlje, nego si volio slaviti uspomenu pokojnika, zaslužna za svoj rod i dom.

Bila dakle ta nesvojevoljna dokolica sreća ili nesreća, vaš ju je pisac s najboljega kraja shvatio, te se izobila užio nevinih slasti preblage naravi. Zamakni sad u zdrave šumovite gorske prediele, sidji sad u bujne žitorodne ravnice, poveseli se čas u društvu izabranih poštenjaka i rodoljuba, čas opet sjedni i zasnuj kakovu čednu idiličnn misaocu, i povjeri ju trpljivoj artiji, da ili ostane na njoj ili se s nje otisni u širi bieli sviet. Tako potrajalo neko vrieme, dok mi nedodje poziv, da zaputim k jednomu od djačtva prijatelju u liepo naše Zagorje. Tko spremniji od vašega putnika, da se pusti i u tu stranu hrvatskoga svieta. Jer ako je već turski kadija mislio, da je dobro kadšto i pametnu ženu poslušati, tko će meni smjeti zamjeriti, što sam se drage volje odazvao gostoljubivu pozivu prijatelja svoga, da i njega obidjem i još jednoga u susjedstvu mu druga, s kojim sam nekoć liepo mladovao i drugovao.

Udari dakle po opoštolski preko zagrebačkih gora, pogledaj malko u Mariji Bistrici šarenu vrevu od svih krajeva sabravše se hrvatske svjetine, pa odatle kreni pokraj polu zapuštenoga grada Bistrice i Konjšćine

upravo pod razvaline Belec i Oštrc-grada u dolnjem Zagorju. Pa kad si već tako blizu jednim političkim pokojnikom hrvatskim u noveli proslavljenoga Loborgrada i sa svojih grofovskih brijača glasovite Zajezde, ove — kako ju Zagorci nekim malo neugladjenim predikatom zovu a ja ću reći ultimae Tulae — kad si rekoh na domaku ovakovim znamenitostim, nije nikakovo čudo, ako se nemogneš oteti čuvidu, da i njih pohodiš. U župi ćeš zaježdjanskoj naći i opet novelom poslavljeni Gotalovec, prije kakovih 150—200 god. više prema današnjemu ukusu sagradjen, ali već jako trošan. Tu ćeš negledeć na pogibelj, da ti se strop na glavu nestropošta ili poda tobom pod propadne, uhvatiti u velikoj dvorani tragove onomu u pripovjedci opisanomu užasnomu prizoru, pa ćeš onda iz objesti kroz prozor strovaliti nekoliko po sobi razbacanih ostanaka pokućtva. Već je po sto puta napisano, da je naše Zagorje liepo i romantično, pa ako i nema u dolnjem, u obće manje ljepšem dielu, čarobne okolice klanačke i pregradske, to opet mislim, da se nijedna gradina gornjega Zagorja nemože takmiti s prekrasnim položajem Belec i Oštrc-grada, koj je jedan drugomu sio na tjeme, te se može savršeno sravniti s onim ljudskim udom, za koje plemenita kršćanka svomu mučitelju Kvintijanu rekla: „Non te pudet, crudelis tyranne,

amputare in femina, quod ipse in matre suxisti?“ Mogao bih vam uznesenom besjedom opisati, koli je divan i čaroban vidik s Oštrca po vijugajućih se izmedju gora i gorica prodolica zagorskih, mogao bih vam tomu opisu nadovezati koju povjesticu ob okrutnom gospodaru belečkom, kao što ju čitamo u „Ružah i trnju“, pa svemu tomu prisnovati koj' prizor iz krvave seljačke bune pod vojvodstvom seljačkoga kralja Matijaša. Ali takovo bi me pripoviedanje odviše otisnulo od moje nakane, da vam pripovjedim svoj put i užitak na krasnom Trakošćanu.

Krasota je toga grada već toliko spominjana u našoj knjizi, a još više slavljena u tudjoj, da bi upravo bila grehota, kad ti se zgoda namakne, da se glavom o njoj neosviedočiš. A takova liepa prilika i meni se nadala za moga boravka u Zagorju.

Kako se spominjete, prošlo je ljeto 1870, izuzam nekoliko ugodnih dana mjeseca svibnja i lipnja, inače sve popreko bilo vrlo nepogodno i za ratne smotre i mirne zabavne izlete, te je u meni bila već malne izumrla nada, da ću se ove godine domaknuti cilju svoga zagorskoga putovanja. Pokraj toga je bila prevelika ljubežljivost moga domaćine pogotovo izcrpljena, jer danas daj sjedni na kola pa tamo sutra opet onamo i to u doba, gdje se gospodarom najače počimaju ruke

puniti svakovrstnim gospodarskim poslom, ter svaka ruka vriedi tri i više ruku u drugo doba ljeta, a nemožeš zadosta u horu spremiti priroda i onako slaba od neprestane kiše i močvare. Ali silno je prijateljstvo, osobito kad potiče iz mladieh lieta! — Jednom ćemo se dugo čekajući ljepše vrieme a nemogavši ga dočekati, popeti na dosta obsežne ruševine staroga Bielca-grada. Bilo nas tri četiri. Razgovor se poslje silazka s razvalina pri zapretanu u vatri korunu i kriški sira — a dakako i čuturici vina — stao kretati oko davnine naše, oko ove i one gradine i njezine čas liepe čas ružne pòviesti, kad će najednom netko od nas s posmjehom reći: Šta te puste ruševine toliko razvaljujete i oko njih maštu tupite, koja je zavriedila bolje hrane. Tko je moje misli, taj podigni nožni palac (stara dosjetka!) i odluči poći na krasni Trakošćan, koj nam je skoro pred nosom, te u njem možeš sve to na dlanu gledati što sada tek napetom maštom u tamnu i vrlo nesigurnu obrisu nazirete. Okladio bih se, da toga čarila nije vidio naš zagorski doselac — mišljaše mene — a toga u Zagorju nevidjeti, toliko je, koliko u Rimu nevidjeti pape, ili da mi prispodoba manje hrama, nevidjeti sv. Petra i Vatikana.“ Ja blagoslovih u sebi domišljatost našega druga, koja je i drugim bila mila, jer osim njega nitko još nebje pohodio rečenoga grada.

Ali na čijih kolih da idemo? „Tà na čijih drugih van na mojih“ — brzo prihvati moj gostoljub — „jer u nikoga nema tako širokih sjedala, kamo se mogu udobno četvorica smjestiti.“ Ponuda bude s priznanjem i pohvalom prihvaćena i urečen rok 24. kolovoza, kada treba krenuti, bilo kakovo vrieme, jer se u liepo nebijaše više kada uzdati.

Dakle nas nekoliko znanaca odvezemo se toga dana iz okolice zlatarske pokraj prilično još puna kupališta Sutinskoga, kraj ravnih Mihovljana i planine Očure te prispijemo najljepše gostoljubivomu starini župniku lepoglavskomu na objed. — Bjesmo tvrdo uglavili umah nastaviti put, jer je bio dan, kakov davna nije svanuo. Ali hoćeš! Nadjosmo istina samo kotarskoga sudca kao gosta, ali sat poslje obična objeda natrpa se soba pridošlicami, koji stadoše udarati u razne zdravice o tudjem životu i smrti. Nije druga, nego poigraj u kakovu si kolu, promiešaj nakon preobilne gostbe nekoliko puta daroke i odgodi dalnje putovanje na sutrašnji osvit, koj je za nas puknuo točno u 8 sati!

Meni je medjuto bila već dosadila igra, te sam nešto ranije legao imajući na umu rano putovanje. Ustadoh i ranije pa vidjev, da se to još hrče sve u šestnaest, podjoh u crkvu i lepoglavsku kaznionu, da

do ustanka pregledam jedno i drugo. Oboje je vriedno pogledati: prva se odlikuje to krasnim prostorom i gradjom to još više velevještom i umjetnom slikarijom; klecalâ na drvu, što potiče iz 15. vieka, a druga urednim svojim ustrojstvom i uredbom, u kojoj se sve kreće kao u uri, gdje nijedno kolešce ni zglavac nije zaman. Ima tkaonica, vezaonica, stolarnica, bačvarnica i svega skoro na svietu zanata, u kojih posluju bud ljudi od zanata bud njemu priučeni i nanj prisiljeni. Ali teško ćeš moći dugo s nasladom motriti tu vrevu i radnju, jer svaki ti čas zapne oko o kakovo lice plemenitih crta, kojih nije ni ona gruba i rekao bih nepristala nošnja mogla otupiti i poprostačiti.

Vratim se i posjedamo na kola. Izprva nam se sunce podiglo blagohotno smješiti, pa premda je bilo tako zahladilo, da su nas bunde bujnim svojim krznom upravo razblaživale, ipak smo se bodrili priličnom nadom u dobar i ugodan dan. Ali te su nam se nade na pomolu Bednje u tihu kišicu raztopile. Zavirivši i tu u prostranu ali slabo urešenu crkvu i u udobni župnički stan nastavimo doskora put, jer se opet bilo probilo sunce kroz oblake, koji su svaki čas mogli pljusnuti i jačim daždom.

Oko podne padosmo pod iztaknuti u pravom smislu rieči cilj svoga putovanja. Sunce se još igralo

skrivača s oblaci, s toga navalismo na uslužnoga starčića, providnika gradskoga, da nam još za sunca pokaže prostorije gradske.

Nu prije nego te, štioče, sobom povedem u nutrinu gradsku, da se malko zaustavimo kakovih 5—10 minuta, prvo što ćemo doći do grada, jer tek u toj se daljini opaža s dolnjo-zagorske strane.

Čovjek može biti ma kakov štovatelj graditeljskih spomenika viteške naše dobe, ali zato mu ipak sud iliti kritika pri svem tom smije ostati nepomućena, pa to će biti tim manje zazorno, čim je više prieki zakon naravi kriv, da sud neizpada onako povoljan, kao što bi mnogi želio. Ja sam slušao toliko toga pripoviedati o sretnom popravku Trakošćana, da mi ga je moja razmniva mnogo drugačije razvila, nego što mi se je u zbilji predočio. Ja sam prije gledao maštom mrke, burom i olujom pocrnjele zidine, kule vrletne, što su visinom svojom kao majka čedo u naručje svoje zaklopile; ja sam nazirao kose sredovječne prozore na gradu, a sav grad ustubočen na kakovoj znatnoj visočini prema običaju i položaju drugih naših ruševina. Ali koja odmana! Kad budeš gradu na pomolu, stoji ti on tek na kakovu humku; s pročelja k tebi pogledala dva reda po današnjem kroju izrezanih prozora,

kule kao za igračku, a sve to liepo okrečano ili požućeno kao da stojiš pred kakovimi dvorovi bečkoga bulevarda. Ništa me nije toliko smutilo, koliko ovo očišćeno vanjsko lice grada. Jer drugi nedostatci osim prozora, koji nikako nedolikuju, gube se, čim se više primičeš gradu. Kad si mu na podnožju, recimo kod providnikova stana, pa odatle uzvineš očima k njemu, čini ti se i brdo dosta uznosito i kule dovoljna obsega i tvrdine. A još se više sprijateljuješ s njegovim položajem, kad mu pogledaš na kameniti temelj — ogromnu hridinu, na kojoj se upro, da se nikad nepotrese. Istina, da ni ta klisurina nije onako silna, kao n. pr. ona u Štajeru, nedaleko Gleichenberga, na kojoj je sazidan tvrdi Riegersburg. Šestnaest je godina njegova graditeljica dala što mrviti što tesati stjenovlje, dok ga je upriličila, da na svoje zdene grudi primi tvrdu gradju, pa je zato sita truda i napora uklesala negdje u kamen-čeonik rieči: „Das bauen thuit einem Lust, — was' kost, ist nur mir bewust!“ Nu koj nevidje ovakovih gorostasa klisurastih, tomu će uvjek biti zamjerno temeljište Trakošćanovo. Ali da još jednu porednicu povučem. Tko je carski dvorac Laksenburg kod Beča, onaj oponašak stare viteške gradine vidio, pa kašnje ili prije njega Trakošćan pohodio, upravo se mora razljutiti na pustu onu krpariju bečku.

Tko je ikad vidio na ravnici pače u močvari i pokraj nje, da se dižu viteški dvorovi — u nizini, odkud vida neima, kako naš pjesnik zgodno veli. Nebjeh još vidio Trakošćana, kad sam bio u Laksenburgu, ali bivši u više starih gradinah, upravo sam se razljutio na bezukusna nadrinaimara, koj je u svojoj izkvarenoj mašti mogao začeti onakovu nespretnu osnovu. Dakako da je nutrnje uredjenje mnogo ukusnije i primjerenije viteškomu vieku.

Ali, nestrpljivi štioće, da te već uvedem u prostorije trakošćanske! Do njih ti se je popeti liepóm i za kola dosta širokom stazom, koja je s jedne i druge strane oko grada savita. Penjući se još bolje opažaš, da brdo nije tako nizko, jer će proći i četvrt sata, dok mu uhvatiš vršak, na kom se sam grad uzpeo. Sad ćeš i veličinu onih četiriju kula, koje su grad opasule, bolje promjeriti i njihovim se obsegom ako i ne posve zadovoljiti a ono barem prilično izmiriti. Došavši prieko mosta-lanćanika do ne odviše velike ali jake mjedom okovane kapije gradske udarit će ti ponajprije bistierna liepom gvozdenom ogradom i klobukom urešena, znamenite dubljine, ali se ona nemože ipak taknuti sa sličnim zdencem u polurazvaljenom gradu Trautmannsdorfu blizu lječišta Gleichenberga. To je izbilja prava umjetnina. Rešetka ovoga zdenca spletena je

tananom žicom i svedena u krasne oblike i ukrase, navrh kojih se je razkoračio pjetao i raztvorio svoje pojevite čeljusti; a i dubljina je njegova oku nedohitna, ter drži na svom dnu preizvrstnu vodu. Kad na našem pojilištu srkneš malo vode već uspomene radi, popet ćeš se u prvi hodnik, gdje će ti na prvih vratih, koja ti otvaraju prolaz u povorku ukusno uredjenih soba, udariti u oči velik drven grb vlastnika gradskoga, a pod njim latinski napis, ime i dostojanstvo sadanjega mu gospodara grofa Jurja Draškovića. Čim stupiš u prvu sobu, umah te susreta nešta neobična. To je naskroz starovjersko pokućtvo, bud od starine sačuvano i od propasti spašeno, bud po starom gotičkom i drugom ukusu počinjeno. Latak je razne masti, modre, šarovite, ali mi se čini, da nedolikuje u svih soba svojemu drvenom okviru, koj bi mogao biti, da bolje zavarava, i manje ulašten. I strop od soba spominje te sredovječne sjajnosti i sloga, te su mu četverokuti ovdje ondje bogato pozlaćeni. Takova su oblika i ormari i ostali stolovi i stolčići i što ima druge pokućne sitnarije. Prema tomu su i slike, samo bih volio radi ukupnoga sklada, da nisam u jednoj sobi vidio ciela zbora častnika, što su s jednim grofovim priedjem — nevaram li se za Marije Terezije — zajedno službovali. I odielo i lica odviše zanose na nedavnu minulost. Nu

nemože se ta primjesa novosti zamjeriti vlastniku, štujućemu historičke ostanke svojega praotca. Kad si se po ovih sobah dovoljno razgledao i opet radi uspomene posadio na koju starovjersku stolicu ili divan, odvest će te ciceron u blagovalište, da se ondje opet čudiš raznim čašam-dobrodošlicam, svakovrstnimi grbovi išaranim, od kojih su gdjekoje upravo ogromne, nenaravske veličine. Ima jedno dvie tri po tri oke, jedna čini mi se još i više, ali toj je upravo onda staklovje bilo na polici uhrpljeno, te nam provodić reče, da će grof dati onakovu novu čašu u Gradcu, gdje li načiniti. Mene, koj sam prije nekoliko godina u Greifenšteinu kod Beča vidio i više ovakovih čaša i više naravske, čovječje mjere, nije upravo jako zatekao niti me se preugodno dojmio ovaj skup čaša. Jer kao što nije po sudu Horacijevu ništa liepo, što nije ujedno i naravski, pa se s tim sudom i današnji krasoslovci iliti estetici popreko slažu, tako se i meni onaj preogromni kalup čaša činio više bombasterijom, nego li vriednom reminiscencijom poštovanja vriedne starine. A povrh toga bih rekao, da su barem one najgoropadnije čaše pukom fikcijom čijegod mašte. Jer ja dvojim, bi li se i u viteško doba našao koj Kraljević Marko, koj bi bio junak onakovu veliku čašu na dušak iztrusiti. Nego mi je ipak veće točnosti radi spomenuti, što nam je pokazi-

valac pripovjedio, da je naime jednu dobrodošlicu od dvie tri li oke izbiljam jedan magjarski grof — nesjećam se više imena — na dušak popio. Hvala Bogu, rekoh, da se ipak našao jedan magjarski junak, koji nadpija nekoje naše pijančike. Bilo mu na čast, a nam ne na nasljed, kojim je već hora, da više mislimo a umjerenije pijemo.

Kad ti se i tu oko nasitilo, koračit ćeš u riznicu, a do nje u vitešku dvoranu, punu svakoga u istinu prekrasnoga blaga junačkih vremena. Tu ti se poperile svakovrstne sulice, kopljače, oštroperci iliti bradatice (hellebarde) turskoga i kršćanskoga kalupa; tu poredale diljke, gdjekoje bogato srebrom i zlatom izložene; tu svakojake stare škljocetine, kakove samac jedva i podiže, kakovi su — da s Omirom reknem — sada umrlici; tu izkrivile sablje-demišlije ili poizkočili široki plosnati mačevi, koje jedva držiš, a kamo da ti je njimi izmahivati prema turskoj glavi, drugdje se opet poredale kacige i liepo svietlo oklopje, križem obilježeno u znak, da iz križarskih vojna potiče, ili se spustile niza zid žicom spletene košulje, ili pak zinule na tebe lubarde, samokresi, bogato i ukusno išarani, oštri jatagani i buzdovani raznoperni i drugo sitno oružje, komu — da s pjesnikom reknem — „ni broja se nezna.“ Izmedju ostalih znamenitosti iz najnovije dobe pokazuje

se tu i jedna bomba što je zadnjega hrvatsko-ugarskoga rata god. 1848. nedaleko od sadanjega vlastnika pala i malne ga usmrtila; ima još i kljun od jedne talijanske ladje od pomorske pobjede viške, gdje su se naši primorski sokolovi uzoritom hrabrošću ponieli. U oružani izvješeni su takodjer pradjedovi Draškovićevi, gdjekoji sa svojom djecom sve poprieko u narodnom odielu onoga doba. Tu ima i priličnа zbirka starih pjeneza. Pa da konac djelo krasi, vinuo se u viteškoj dvorani silan orao i upro oštrovid svoj u crvenu knjigu-pohodnicu, da vidi koliko će se domaćih sokolića i sokolica naći, da i svojemu imenu ostave crni spomen u toj knjizi. Ima istina i njih ponešto, naročito od novijega vremena, ali oni gotovo izčezavaju pred jatom tudjih osobito njemačkih ptica, koje lih rad grada ovamo dolieću, da se onoga nagledaju, česa nemogu nigdje drugdje naći u svoj carevini. Prevrćući po toj knjizi nadjoh više njemačkih pjesama, i jednu cielu stranu dugu, pisanu, reć bi, mješajicom tintarice, ali riedko koj hrvatski stih. Da se to domaće nehajstvo kako tako izpravi, sjedoh i napisah koliko me je vila na slabih krilih poniela jedno dvanaest stihova:

Da si zdravo mili Trakošćane,
Liepa diko zagorske te strane! itd,

Izpadoše mi drugi stihovi, ali znam, da su imali reći,

kako se je Trakošćanu obnovilo lice, da bi se tak' i sreća trojednice. — Na stolu ima još i krasna sbirka svjetlopisa, ponajviše raznih domaćih i nešto stranih boljara.

Kad smo ovako sve dvorane razvidili, do jedne jedite, u kojoj valjda grof čuva prirodnine osobite riedkosti ili druge kakove dragocienosti, do kojih nesmije oko običnoga plebejca doprieti, popesmo se za svojim provodićem na najviši vrh — na onaj uzki četverouglasti toranj, savrh koga se vije zastava, kad je vlastnik kod kuće. Krasna li vidika, što se odatle stere na sve strane! Što vidjeh starih gradina, jedino je s Greifensteina još krasniji, jer se podno njega vijuga kralj rieka Dunav. Ali ti se i tu srce širi, kad pogledaš prema pročelju grada na okomo se dižuće goleti štajerskih gora, i kad si napariš oko bujnom veoma velikom livadom, a još ti se više razgali duša, kad goram okrenuv ledja smotriš nekoje crkve obližnjih župa a nada sve to čarobno jezero — a ne ribnjak — što ga tu Bednja umah na svom izvoru stvorila. Na jezero, na jezero! duša mi klicala. Silazeć s grada bjesmo svjedoci klasičkoga idiličkoga prizora: nekoliko Feakinja pere i plavi snježno rublje; trebalo je samo da bude medju njimi i Nausikaa (za Odiseja lahko!) Ali i ona je bila u gradu; vratit ću se na zgodnu

mjestu na nju: sad se treba prije svega jezerom malko provesti. Istom kad sjedneš na čamac, kojih ondje nekoliko ima, možeš grad pravo i s te strane razgledati. Jezero ovo može biti kakovih sedam puta veće od onoga u Jurjevcu, ali što mu povrh naravitosti daje kud kamo veću prednost, jest divlje romantična okolica, ogromne skale, medju koje se razrinulo, pa vite i tanke smreke i omorike, kojim vrške oblieću orlovi i kobci, čaplje i drugi grabežljivci. Slavulju dakako u ono vrieme već zaniemio glas, pa i lišću počimalo već zućeti bujna zelen, te ovdje ondje vjetrom uzgibano na tle prhalo, a cvieće u perivoju, kojim je jezero s gradske strane obrubljeno, većinom već povenulo. Kad sam sve te pojave minulosti okom sabrao, stisnula mi dušu nekakova neobična sjeta, te sam gonio, da čim prije opet uhvatim obalu. A bilo je i skrajnje vrieme, jer se bili nad našom ladjicom nabubrili tmasti oblaci, koji se prije počeše trgati u debele kapi, nego što smo se izkrcali. Razgledavši još u dobro uredjenu pilaru za smrekove daske, koja čujem, da se vlastniku dobro izplaćuje, pohitismo oko dva sata k providniku na nenaručeni objed. Premda on već davna bio poblagovao, ipak se u čas i za nas spremi nov objed. Što nemože gostoljubivo srce, komu budi ovdje za nas i za mnoge poput nas dočekane putnike javna srdačna zahvala!

Da mi opis nebude krnj i nepodpun, hoću da te po najnovijem Kukuljevićevu nacrtu i jednom drugom izvoru provedem u kratku izvodu drevnom prošlošću Trakošćana.

Niti se znade, tko je i kada sagradio grad Trakošćan, niti kakove mu je ime korjenike. Jedni kažu, da su ga susjedni štajerski vitezovi prozvali Drachensteinom, dakle poput Dürrensteina, Teufelsteina i ovakovih sličnih u sriednjem romantičkom vieku veoma običnih naziva. Drugi bi ga opet rado povukli od hrvatske loze Draškov-stana, čemu se po mom mnienju već i naša filologija a još više historija protivi pripoviedajuć, da je već god. 1398. Trakenstayn ili Trakostayn kralj Sigismund Hermanu grofu Celjskomu, poznatomu siledjiji darovao. Bilo kako mu drago, grofovi su Celjski ovaj grad kao i većinu zagorskih gradova u svom posjedu držali sve do god. 1428, kad je u Biogradu pala glava posljednjega grofa Celjskoga Ulrika pod mačem Vladislava Hunjada. Njegova udova Katarina nemogaše onih preko 110 nasliedjenih gradova sama braniti, nego ih preda na vjeru glasovitomu Čehu i kašnjemu banu hrvatskomu Janu Vitovcu, koj ju na vjeri iznevjeri, i sam primi većinu njezinih gradova zagorskih pa i Trakošćan od cara Fridrika (1453). Po smrti (1510) posljednjega Vilima Vitovca spade čast

grofa zagorskoga na bivšega žida i zatim bana Ivana Čuza od Laka, dočim se nezna, da li je još koje doba bilo skopčano s rečenom čašću i vlastničtvo gradova zagorskih. Toliko se zna, da je ovo vlastničtvo doskora palo u ruke za imanji pohlepnoga kralja Matijaša Korvina, pošto je ban Čuz poradi svoje velike pohlepe za tudjim dobrom, i radi svoga nasilja, banske časti lišen ter iz zemlje prognan bio. — Matijaš ostavi svoje gradove nezakonskomu svomu sinu Ivanu Korvinu, koj ih god. 1503. darova svomu podbanu Ivanu Gjulaju, a po smrti Ivana mladjega oduze medju inimi gradovi i Trakošćan kraljev fiscus od njegove udovice, pa budući da je u toj parbi tadanji ban i biskup zagrebački Juraj Drašković stekao zasluga, daruje taj grad car Maksimilijan njegovu bratu Gašparu, sinu Bartolovu, i tako predje on u svojinu rečenih grofova. Starinom vuku oni lozu iz Dalmacije od glasovite porodice Svadićâ, knezova Knina, Spljeta, Cetine, Klisa i Hudine. Pradjed im Ivan pratio je kralja Andriju II. u svetu zemlju, gdje se junačtvom svojim osobito odlikovao. Od dviju sinova borio se Martin od Hudine junački s Mongoli, a drugi Nikola rodio sina Andriju, komu je sinove: Petra, Pavla i Andriju kao Andraševe narod prozvao Draškî kasnije Draškovićî. Bartol, koj je god. 1522 sam preostao, izgubiv u turskih bojevih svu svo-

jinu preseli se u Hrvatsku, ali se i Turci ovamo naturiše, te on tako osiromaši, da nije djeci svojoj mogao drugo ostaviti do mača i mudrih opomena. Djecu mu Jurja, Gašpara i Ivana preuze odgajati glasoviti kardinal Utješenić i stvori osobito od Jurja velika muža (bješe ban hrvatski i biskup zagrebački, kasnije nadbiskup kaločki i kardinal). Ovaj podiže i iznova osvjetla potamnjelo ime Draškovića, te svojimi zaslugami pribavi Trakošćan.

Draškovići ostadoše gospodari Trakošćanu sve do Gašpara III. Draškovića, koga 1631 Ferdinand imenova grofom. Kći mu se Euzebija uda za slavnoga Nikolu Zrinskoga, i dobije za miraz Trakošćan i Klenovnik, ali Nikola izplati ipak u to ime svomu tastu za oba grada 30.000 for. Umrvši Euzebija bez djece zahtievaše Gašpar gradove natrag, ali nehtijaše vratiti novaca. I tako se medju svojaci zapodjene razmirica i brzo izvrže u očit boj. Zrinski pošalje svoju momčad na Trakošćan, koj se izprva držao, ali kašnje gladom i premoći prisiljen predao. Sada plati Drašković zetu svomu novce, a ovaj njemu vrati grad, koj je i danas u rukuh ove obitelji.

Umnoživši Draškovići vlasteostvo svoje drugimi gradovi, odnemariše pomalo Trakošćan, dok neposta

nepogodom vremena gotovo ruševina od njega. Što nije tim i ostao, ima se zahvaliti sadanjemu svomu vlastniku podmaršalu Jurju. Zanesen ljubavlju za starinami i romantikom, dade polurazvaljeni grad troškom od 30.000 for. možda i više popraviti, kule, braništa i kruništa ponačiniti, pa porazlomiv stjenovlje oko grada probiti kolni put do njega, te sada stoji u ponešto novovjeku licu ali jamačno u većem sjaju nego prije. Jedini su bedemi — danas već suvišni — bez traga uklonjeni. Kažu, da se je kod obnove izvuklo više centi zrnja puščanoga i topovnoga, što su ga turski i kršćanski napadači u zidine zatjerali.

A sad da se vratimo k našemu društvu, koje je prilično šutljivo, valjda s prosta nepoetičkoga razloga, što je bilo zagladjelo. Nije nas ni bilo mnogo, a vrieme se na nas smrklo, pa nije bilo ni kad đugu razgovoru i mnogim zdravicam. Nu jedna se nesmije premučati, koja je od prilike ovako glasila: „Braćo! čas prije popesmo se na liep spomenik hrvatske naše prošlosti, koj nas tvrdimi svojimi kulami sjeća sredovječnih vremena, a novovjekim svojim pročeljem prenosi u današnja. Kao što je grad taj žrtvom staro- i umjetoljubca spašen od konačne razvale, te preobražen novom ljepotom sinuo, tako bih iz svega srca želio, da se u našoj domovini i svi vlastnici ovakovih gradova —

hrvatska naša otudjena aristokracija — tako preobraze, da shvate duh vremena, i glavne mu ideje kretalice: narodnost i slobodu. Tako da živi naša aristokracija; tako ili nikako!

Zdravica bje dakako jednodušno prihvaćena, a uz nju se čula gdjekoja gorka spočitnica proti boljarom našim, koji se osobito na posljednjem domaćem vieću dadoše zlorabiti za puko prezirno orudje čovjeku glupu, silovitu, lišenu svake velikaške plemenštine, gdjeno su mogli liepo u pradjedovskom ponosu stati sami na branik domovine, da s njega ukinu nametnika, radećega dosta očito o izdajstvu najsvetijih njezinih prava. —

Gorka su to čustva po svako domorodno srce, ali se opet čini, da oni predaleko idu, koji bi htjeli s ovakova nemara i krivde radje danas nego sutra vidjeti aristokraciju našu razagnanu u sva četiri vjetra. Ako i jest ona mnogo rana zadala i onako pociepanomu državnomu tielu našemu, opet se nebi nikad smielo s uma smetnuti, da je nekoć bila dična braniteljica njegova, ter ga ona u prvom bojnom redu svojimi tjelesi zaklanjala. Reći mi se može s pravom, da nevalja prenositi zasluge dičnih djedova na nevaljale unuke, ali tu ću ja pokazati na plemstvo i boljarstvo susieda naših, koje i danas stoji narodu svomu na čelu, pokazati na Poljsku, pače i na Česku.

Prije kakovih pet šest godina bijaše česko prebogato velikaštvo mrtvo udo narodnje, ili je izrično stajalo u taboru protivničkom: danas se već smije reći, da je u većini stalo narodnim boriocem po bok, te se velikim svojim uplivom zauzima za domaće pravo. Još g. 1864, kad sam boravio u Pragu, neznadjaše mi prijatelj do Thurna Taxisa i još dvojice nikojega plemića českoga kao prijatelja českomu narodu navesti. A danas? Cigle su četiri godine trebale, da u českih pozaspalih velikaših oživi duh malne bjelogorski! Pa da to nebude i kod nas moguće? Zar nebi mogli i stari bluditelji na pravu stazu navrnuti, zar se barem mladjih srdaca njihovih sinova neće prihvatiti koja iskra od ognja, što sad po cielom svietu plamenom bukti? Ali je treba strpljivosti: ljubav je prava strpljiva, veledušna; mržnja samo prkosom i osvetom radja!

Uviek sam ja mislio, da su prenapeti pučani iliti demokrati, ako ne više barem toliko pogibeljni koliko i nevaljali aristokrati; jer su upravo oni ponajglavnijom zaprekom, da se ovi nemogu popraviti i narodu priljubiti. Lahko je proletarcu i bezgaćašu pristati uz pustu viku: socijalizam, komunizam! ali je ta vika nesnosna svakomu, koj što ima (pogledaj na sadašnji Pariz!), mrzka je ona poimence velikašu, koj pored imovine nemože još zatrti u sebi ni uspomene slavne

plemenite krvi. Lahko je i kakovu franceskomu učenjaku, koga u njegova četiri zida vješto i okretno pero hrani, napisa ti kakov paradoxon: svaki je posjed otimačina! Jest svaka je želja tudjega posjeda otimačina! Temeljna idea komunizma podrava svaki osnov plemenitoj radnji i tečenju, pače gorgonskom svojom glavom zastrašuje od same težnje za radnjom. Znam ja, da se nema sve onako krupno shvaćati, kao što se kadšto osobito s kršćanskoga stanovišta čini, ali gdje se je još rodio onaj čovjek, koj će bujicu pohlepe, kad zavlada svjetinom, sustaviti moći, tko lakomu siromaš sa stranputice navrnuti na razboritu umjerenu sredinu. Liepa je o tom rieč glasovitoga španjolskoga republikanca i svjetoglasnoga govornika Castelara: „Korien je osobnosti ili rad ili posjed. Rad žive od posjeda, kao stablo od zemlje. Posjed žive od rada, kao polje od rose nebeske. Pomuti li se jedan oviju dvaju pojama, pomuti se i drugi — pomuti sklad i zajednica medju radom i posjedom."

Utopija je to kao što su ludovet sanci i snovi o vječnom miru. Nebi čovjek vjerovao, da nije po više puta čitao, kakova se inače poštovana imena ovim jalovim poslom bave. Ili je laž sva dosadanja poviest svjetska, ili takovi zanešenici i sebe i druge varaju. Ali ovo drugo stoji, kao što nas dnevice dogadja

uvjeraju, — onda čovjek upravo mora žaliti, što se i na inače darovitih, plemenitimi čuvstvi obilujućih muževih, koji su već mnogom svjetlom varnicom čovječanstvo usrećili — vrši ona stroga osuda, da iz poviesti nisu ništa naučili. Snovati o vječnom miru, dok će se i brat s bratom poklati za grudicu zemlje, za ružu trsja! Šta su cieli narodi no velike zadruge: ukini dakle, ako si vriedan, najprije manje uže zlo, a onda se tek spremaj, da obćemu svjetskomu doskočiš. Ali to je nemoguće, dok i jedno srce tuče, dok strasti u njem buče, dok razbor nemože vazda da nadjača čuvstvo. A izvor je tomu zlu i korjenika kamo dublja, nego što se obično uzima: zatiskujte koliko vam drago oči pred starom iskrenom istinom, tajiti nemožete, da se nešto moralo dogoditi s bićem, koje neprestano teži za uzorom, od koga ga postojano otiskuju strasti i slaboće. Prvobitni taj pad ostavlja crvenu krvavu nit kroz cielu poviest čovječanstva. Istina da je jedan način i sustav vlade bolji, shodniji, pravedniji od drugoga, i meni se mile republikanske misli, i ja držim, da bi se narodi u republikah manje klali: ali da bi krv prestala teći — to reci Grku (štono Vuk kaza), a ne meni. Uviek će biti misli i željâ, rad kojih će se i republikanci krvavo zakvačiti; spomeni se pitanja o robstvu u Americi i odanj se porodivšega pokolja me-

dju jugom i sjeverom; pa kolikom se upornošću, kolikim bjesnilom vodio taj rat medju jednokrvnom braćom?! Po izvješćih novinskih sudeć jedva bi se i posljednji vrlo krvavi francesko-njemački rat s ovim mogao izporediti. Zahvali se danas naše carevine vladalac pa postani i od trojedne kraljevine i od Ugarske republika: misliš li da će magjarski republikanci umah u prvoj saborskoj sjednici dokinuti sve nepravde ugarske kraljevine proti Hrvatskoj? Dà oni bi nam i Rieku umah povratili, i Medjumurje dali itd.: kad nebi bilo blažene lakomosti, koja tako pojedince mori i na krivicu zavodi kao što i ciele narode.

Dosta; neće biti viekom mira medju narodi, kao što nemože biti do konca vjekova komunizma, jednakosti stališa i posjeda. Jer kojim pravom ti plemićke povlastice danas dokidaš i poput Dantonâ i Robespierâ smrti podlažeš svaku aristokratsku pretenziju, onim istim pravom možeš sutra i bogata novčara, koj miešajuć rukama u djepu zlato i srebro s posmjehom gleda na druge prnjavce, možeš i slavična učenjaka, komu svietle očale samu glupačinu po svietu kažu — možeš i njih, velju, poslati na rubilo. Jer i to je aristokracija, samo joj je drugo ime, druga podloga: a koja je gora i nesnosnija: da li boljarska, novčarska ili učenjačka, tko će tu razpru brzo riešiti? Svatko odgovara,

kako koga žulji. Čitah negdje u Börneu članćić o recenziji novina i njihovih urednicih, kako su udarili u zlu navadu, gdje im se nebi dopala koja misao ili rieč piščeva, da umah uza nju prikrpaju svoj (sic) ili uzklik itd. I on dokazuje, kolika je to nečèdnost, nesnosnost, htjeti drugomu svagdje naprtiti svoje mnienje pače i riečnik. — A što bi čovjek morao tek reći ob onih junacih dnevnih, koji bi radi svemu svietu pokrojili jednake djepove, ulili u žile istu krv a u glavu jednak mozag? Volja je promisla božjega, da nas bude svakakieh, pa tko se je latio sviet izjednačivati, tjera po-ao Sisif ov.

Dopustite mi, da s ove stranputice sjednem sa svojom družbom na kola i Trakošćanu s Bogom ali ne posljednji reknem. Kiša, što je za objeda naglo pala, bješe malone sasvim prestala, a sunce jesenske topline probilo si do nas nekoliko trakova. Sjedjasmo šuteć, svaki u kakovu misao zadubljen; da su sve morale biti prilično srodne, moglo se odatle razabirati, što bismo sè ponekoliko puta osvrnuli na ostavljani cilj svoga putovanja, dokgod nam ga nije više brdo očima zaklonilo.

U to jedan naš drug duboko uzdahne, kakovi znadu biti uzdisaji za nedokučivimi ciljevi i uzori. Jedva dočeka to jedan naš razgovorni prijatelj, komu je ova

šutnja bila dosadila, te se uhvati za kotvicu, ili da radje reknem orahu ljusku, da oko nje namota novo klupko razgovora. Zato će on uzdisavca pecnuti: „Za glavu, da ću pogoditi, komu je taj uzdah bio namienjen! Nehasni ništa, Nausikaa neće biti tvoja!“ pa još podkriepi svoju izreku riečmi Preradovićeve pjesme, da se valja srcu stisnut u svom kutu i preboljet ranu ljutu. — Posmiehne se uzdisalac i rekne nešto žalostivo: „Pogodio i nepogodio — izgubio glavu i neizgubio. Nisam upravo mislio na nju, ali na nju misliv, došao sam preko nje na druge misli, koje mi često dušu gorkim peljenom pune.“

„Oho“ — reći će sada drug naš uštipavo — „za timi se drugimi misli možda ćak kakova romantika iz mladjih lieta krije!“ Ali drugu našemu nije bilo do vragolije, nego istina blago ali svečano zamoli prpošnika, neka poštedi rane, koje da još nisu pravo zacielile. Da popravi, što je pokvario, a opet cilj svoj dokuči — prijateljevu tajnu izpipa, poče se krivac pozivati i na izkustvo i velike uglednike klasičnih i današnjih vremena, po kojih sudu svaka žalost i radost biva laglja i snosnija, kad se dio prenese na prijateljska, vazda pomoći spremna ledja.

Videći napadanik, da se neće moći oteti ovoj rečitoj i lukavoj napasti, izpraviv se nešto na svom sje

dalu i upraviv još jednom pogled prama izniklomu Trakošćanu uze nas ovako zabavljati svojom pripoviešću:

„Bjesmo, braćo, prije podne vidoci riedke ljepote. Hoćeš li pogledati u crveno-snježno lice, gavran-kosom obrubljeno, ili ćeš okom promjeriti junonski upravo stas i ponosito držanje, ili zaplivati u ono veliko crno oko, nekom sjetom zalito: s koje god ju strane uzmeš motriti, valja ti priznati — ljepota djevojka! Premda nisam ženščak, opet se nisam mogao oteti, da neskrajčim dva tri puta na tu krasnu podobu. Pa što je veća njena ljepota i što više držanje njeno odaje, da se rodila za bolji udes, toliko me većma zaboljelo, kad nam starčić odgovori, da je to gradska gospodična. U isti čas stade mi u duhu njoj po bok druga jedna djevojka, mladja od nje kakovih pet šest godina, struka od nje još vitčijega ali plavokosa. I ja moradoh skinuti oči s Nauzike, da nagledam svoje — da joj pravo ime zatajim — Ljubce. Rod mi je ona dosta izbliza. Ni sad joj neće biti više od kakovih 18 godina, a tko ju god vidje, pohvali liepu plavku. Nije upravo bila loša roda, moja rodjakinja, njezina mati, imala muža činovnika, koj bi na selu liepo bio izlazio, da je valjao. Ali hrdjav činovnik a još hrdjaviji otac obitelji. Sam bi sve prosto vrieme probavio u gostioni uz vino i karte, a kad bi došao kući zlovoljan, zlostavljao bi ženu i

djecu: onu, što mu nije više bila onako mlada i liepa kao nekad, te nemogla nasmagati novaca za divlje njegove strasti, a ovu tukao zato, što ju je imao. Pa tako napredujuć ili voliš nazadujuć dotjera dotle, da je svoje milostnice svodio pod krov žene svoje i njoj na oči s njimi ljubav provodio. Bi li angjeli mogli ostati nevini uz ovakove malne svagdanje prizore? U dušu Ljubičinu pade sjeme, što ga baca zao izgled. Prije kakovih 12 godina nanese me put s jednim prijateljem na boravište moje rodjakinje; vidjeh ju i prepadoh se s njezina izgleda, a još više s nečedna ponašanja njene male kćerke. Misleći, da je ona tomu jadu nevješta, stanem izdaleka natucati, kako bi diete valjalo imati strogo na oku, da od druge razuzdanije djece nenavikne kojekakvim nepodobštinam. Ali će mi mati s dubokim uzdahom zapovrnuti: „Znam, kamo to smjera, ali kud će sirotna mati, kada otac navalice i zborom i tvorom vlastito svoje diete kvari i svakojako na mater huška."

Ostavih žalostan stan biede i nevolje duševne, da nevidim djevojčice opet kakovih pet šest godina, kad je bila došla u neki zavod da izuči nauke. Deseći se i sam u ovom mjestu, zamoli me zabrinuta mati, neka bih tako ljubezan bio, te kadšto pogledao k djetetu i za njeno se vladanje priupitao. Ovo nije bilo upravo najbolje, ali ja sam i sam sebe i majku tješio, da će

se to sve za koje vrieme ugladiti. Imadoh zaputiti na duže vrieme iz onoga mjesta; obidjem dakle još na polazku Ljubicu, da joj podielim kao u zalog koj dobar svjet. Na rastanku se suznih očiju tako privine uza me, da mi je upravo pomučno bilo, te sam ju istina blago od sebe otisnuo. Pobojah se ali si zatajih bojazan, odbijajući sve na veliku privrženost djetinju. Nevidjesmo se četiri do pet godina, ona se medjuto izučivala i dotjerivala u svakojakih vještina, koje za nuždu mogu prehranjivati siročad; ljudi što su ju u to vrieme koj put vidjeli na praznicih, pripoviedali bi mi mnogo o njezinih sve se to više usavršujućih dražesti, pa i mati je bila kruto ponosna, što ima ljepotu djevojku. Ma nitko mi nije mnogo znao pripoviedati o ljepoti njene duše i dobroti srca. Prepadoh se već i od one tolike hvale njene liepe vanjštine, ali mi još crnija slutnja okupi dušu, kad mi netko prišaptnu, da je cura pomamna za kitnjom, da najvoli hodati u svili, od matere da traži nemogućih stvari, a ova da u sljepoti svoje ljubavi prama djetetu, čini što igda može pače i preko toga itd. Bilo je to u proljeće g. 186*, kad sam opet imao po svom poslu odputovati u velegrad naše carevine, te sam imao sam još jednu prešnu stvar obaviti; kad al me gostioničarka moja iznenadi novošću, da je Ljubica došla. Čudno — pomislim —

usred školskoga tečaja; što bi to moglo biti, da nije samo oboljela, ili da je nije mati možda, budući joj odviše toga rastanka s milicom svojom izmamila iz zavoda? Čuvši toliko podizati njezinu ljepotu, upravo bjeh zapoželio, da ju poslje tako duga vremena opet vidim. Pohitim ju dakle tražit; ali na toj tražbi doznam stvarî, koje su me osvjedočile, da se moje slutnje počimaju vršiti. Došla u društvu s nekakovom prijateljicom, od sebe mnogo starijom i s jednim oficirom, koj da je rodjak one njezine družice. Odsjela u najodličnijoj i najskupljoj gostioni. Kad sam se po drugi put odpravio, da ju nadjem, opazim u priličnoj daljini pred sobom djevojku, neobično odjevenu. Neprevarih se, bijaše ona. Zapovrnuv ju odvedem k sebi u gostionu i stanem iztraživati uzrok njezinu povratku iz samostana. Zaplete se u kučine svakojakih protuslovja, odakle sam jasno mogao razabrati, da je već skrenula na stranputicu, kojoj će mnogo biti kriva njezina prijateljica, ali opet nisam imao nikakovih sigurnih znakova, da bi se bila djevojka već strovalila u jaz, koj je zinuo pod njom. Posadim ju za stol i ručamo. Izpitkujuć ju o koječem, da bih napipao pravi uzrok, bacio bih se koj put okom po njezinu licu, a to je izbilja bilo prava pravcata ruža, kojoj lišće zene i već se nadulo, da se čim prije savršenom ljepotom razavije. Bude mi je od

srca milo, ovako liep stvor da mora propasti! I ja se zadubim snovàti način, kojim bih ju na pravu stazu navrnuo. Osnujem, izmislim u mašti pripoviedku prema njezinu položaju. — Ustadosmo od stola; ja upravim nekoliko prijaznih, ljubežljivih besieda, da si utrem put k njezinu srcu, i prošećem se dva tri puta po sobi. U to mi udari u oči istina prosta ali liepa slika žàlostne djevice bogorodice. Zamolim ju usrdno, da mi bude na pomoć pri mojoj nakani. Pokupiv zatim u klupko sve niti svoje osnovane pripoviesti, sjednem do djevojke na divan i poslje kratka uvoda stanem joj pripoviedati ovu priču:

‚Zavod, u kojem si ti bila, sjeća me živo jednoga pensionata u Beču, koj prije desetak godina otvori neki Francez, koj se zvao Malheures. — Moram ti najprije kazati, kako je taj čovjek došao u Beč. Do god. 1852. živio M. u Parizu kao učitelj, te se ondje oženio s nekom učiteljicom pa su zajedno obučavali on mušku a ona žensku mladež ter ovako liep novac služili i udobno živjeli. — (Tu će me prekinuti Ljubica: Čini mi se, da sam i ja to čitala u novinah; ova je učiteljica okrutno postupala s djecom, pa kad bi htjela koje kazniti, nadnesla bi ga nad posudu kropom napunjenu i turila mu noge unutar. — Ja: nije to isto, ovu si pripoviedku ti teško kada čitala.) Tako su njih dvoje

liepo i mirno živjeli sve do rečene 1852. godine. Ali ove se godine dogodi u Parizu velika krvarija. Sadanji naime franceski car Napoleon bješe za onda predsednik republike franceske, ali mu to nebilo dosta, nego mu se prohtjelo biti carem. Što namisli, to i učini, ali ne bez velike krvi. 2. prosinca iste godine dade on u Parizu silu Franceza postrieljati i tako se preko njihovih trupala pope na carski priestol. Nu pravo veli naša poslovica: „Oteto prokleto!“ Jedva što je zasio na krvlju okaljani priestol, stala se dizati urota za urotom, koje su mu o glavi radile. U takovu jednu urotu bude i M. zapleten; urota se odkrije, glavni krivci pohvataju i koje posmicaju koje prognaju. M. srećom uteče za dobe preko granice franceske u susjednu Njemačku a odavle u Beč. Nego što sada? Rekoh ti, da je bio učitelj, pa kao takov znao je povrh franceskoga jezika još i njemački vrlo dobro, dočim mu je žena više natucala ovim jezikom. Jednom si dozove ženu i reče joj: Sve sam misli u jednu smislio i nakanio ovdje otvoriti pensionat. Niemci su pohlepni za franceštinom, te se nadam, da ćemo i ovdje dobro življeti. Ali sam ja nakanio ovako zavod urediti. Ja ću preuzeti obuku i odgoj mladića od 16—20. godine, a ti djevojaka od 14—18, želećih se izobraziti kao odgojitelji i odgojiteljice iliti gouvernante. Žena umah

prihvati njegovu osnovu. Najme dakle poveliku zgradu u Beču, te ju pregrade u dva razdiela: u jednom krilu stanovahu mladići, u drugom djevojke. Bili su jedni od drugih sasma odieljeni, samo što bi se dva tri puta na tjedan zajedno sastajali, kad su imali slušati prirodopis, zemljopis, poviest i druge neke nauke, koje je samo M. predavao. Nebude dugo, zavod se M. napuni gojenci; naročito su onamo pohrlile siromašnije djevojke, koje nemadjahu toliko baštine, da bi se bile mogle nadati povoljnoj udaji, te doskora izadje pensionat na dobar glas.

Izmedju ostalih mladića i djevojaka bijaše u tom zavodu neka Amalija — prezimena joj neznam, jer su novine odanj samo prvo slovo natiskale, a ostala punktovale (tobož!), a mladiću bijaše ime Adolf. Djevojka ta bijaše već treću godinu u zavodu, pa budući darovita napredovaše vrlo dobro. Ali je imala dvie velike mahne: bijaše naime osorna, prpošna i malo lahkoumna; — otimale joj se oči višeput za mladići u zavodu. Tako joj zape jednom na skupnoj prelekciji oko za Adolfa. On bijaše već 4. godinu u zavodu, mladić to neobičnih darova, ali inače srca sebična, neplemenita. Opazi on vrlo dobro, kako bi Amalija češće kradomice nanj pogledala, ali se on jedno vrieme činio tomu nevješt, tako je bio lukav. Nego koncem ili sre-

dinom veljače, po jednoj svršenoj prelekciji približit će se on jednom Amaliji i pozdraviti ju neobično ljubezno; ona jedva dočeka taj pozdrav i još ga ljubeznije odvrati. Odsele bi se oni češće razgovarali i ljubezno pazili. Jednoga dne stane Adolf Amaliji — pošto je uhvatio zgodu na samu — ovako šaptati: „Amalijo! otimam se već dugo nekomu nepoznatomu čustvu, ali mu se nemogu nikako oteti. Bojim se, da ste vi krivi toj borbi, da ste vi u meni razpirili taj oganj, koj me istina peče ali tolikom ugodnošću, da si ga, mislim, nebih dao ničim na svietu utrnuti. Čemu tajiti, Amalijo? ja vas ljubim — ali vas se i bojim, jer mi možda nećete vraćati ljubavi. — Ali komu to milije čuti nego Amaliji?! Zato čim on zamuknu, prihvati ona sasma prostodušno: „Neću„ Adolfe, okolišati; iskreno vam kažem, da i ja vas ljubim, pače sam vas možda i prije ljubila, nego vi mene, jer dok vi jošte ni nepogledaste na mene, bijaste mi uzorom u snu i na javi.“ — Adolf posve zadovoljan njezinom izjavom već se u srcu radovao, kako je lahkoumnu djevojku brzo zaludio. Dogovore se, kako i gdje će se sutradan sastati. Adolf dodje nešto nujan i snužden na ročište. Amalija se uplaši, što bi to moglo biti. „Adolfe“ — začet će ona — „kako mi tò izgledaš danas? ovakova te još nikad nevidjeh: ja te se gotovo plašim.“ — Adolf: „Ti me

se već sada plašiš, gdje još nisam ni progovorio k tebi; strah me je, ti ćeš moju bol još povećati. Amalijo! tek se upoznasmo, i ja već moram od tebe tražiti žrtvu; — ali dà upravo ova žrtva ima mi dokazati, je li ljubav tvoja iskrena i jesi li voljna za nju šta učiniti. Da neduljim, pripovjedit ću ti u kratko, što sam naumio. Meni se nemili više medju ovimi zidinami kao uzniku biti zatvorenu; nauke sam pogotovo sve izučio — tà šta me i može ovaj dosadni traljavi Francez više naučiti, pa i manjka li mi što, lahko ću ja to i bez njega naučiti. Djevojko, ljubiš li me izbilja, idi sa mnom! budi vjerenica, budi žena moja!“

Amalija se prepadne u prvi mah, jer još nije bila tako pokvarena, da nebi uvidjala, kako bi taj korak mogao biti koban i pogibeljan za nju i svu budućnost njenu; nego ovamo sliepa ljubav, onamo laskavi nagovori Adolfovi razpršiše doskora njezinu bojazan, te oni uglave, da će sutradan, kad izadju drugi gojenci i gojenice na šetnju, ostati kod kuće i iskočiti iz zavoda. Rekoše neporekoše. Ali odakle novaca za put? Zato se pobrinuo Adolf. Rekoh, da je vrlo dobro učio, a zaboravih pripomenuti, da je svršio 7. latinku a u 8. ne sa slaba nauka već s loša vladanja iztjeran bio pa se onda domislio, da bi mu iz Malheuresova zavoda mogla na drugom polju niknuti sreća. Pokraj toga umio se

majstorski pretvarati, tako da ga je M. držao za jednoga od najvrednijih svojih pitomaca, te ga odlikovao svakom prilikom i povjeravao mu stvari, za koje drugi nisu znali. Tako je on znao i za to, gdje M. čuva svoje novce. Prije dakle nego će izmaknuti, pribavi si Adolf odpirač i ukrade iz blagajne učiteljeve svu mu gotovinu 560 for. i s tim novcem pobjegne njih dvoje u Belgiju u glavni grad Bruselj.

Ovdje se dogovore, da će se za prvo vrieme, dok sami neuzmognu otvoriti pensionata, baviti privatnim obučavanjem mladeži — on naročito nastavbom iliti instrukcijom djaka-latinaca, koji su taj posao pobolje plaćali, a ona da će skupiti nekoliko djevojčica oko sebe i vještiti jih u ženskom ručnom djelu. Pa tako izračunaše, ako on na mjesec zasluži jedno 30 for., a ona opet 20 for., da će jim 50 for. za prvi početak biti dosta, a kašnje, dok se u gradu upoznaju, bit će i bolje.

U Bruselju življahu prvo vrieme prilično, jer je bilo još skoro polovica preostalo od onih ukradenih novaca. Ali je i ovih sve više nestajalo, a još si nebješe Adolf nikakovih instrukcija pribavio. Zato će mu neke večeri progovoriti Amalija: „Novci se naši, Adolfe, sve to više smanjuju, a ti se ništa nebrineš za kakovu zaslužbu; ja bih rekla, da je već za to naspjelo skrajnje vrieme.“ — „Draga Amalijo, ja sam tebe već pre-

teko u tvojoj želji, jer sam već govorio s profesori na sveučilištu i gimnaziju, pa su mi oni obrekli pribaviti zaslužbe u dobrih i imućnih kućah, ali da se strpi za koj dan, dok se svrši ovo prvo poljeće, a to će biti za dva tjedna.“ — Amalija se umiri. Prodje i opet tjedan dana, otmicom proživljen. K sve rastućoj oskudici pridruži se nova nevolja. U posljednje vrieme poče Adolf češće i duže izostajati, što je Amaliju veoma boljelo, ali opet neopazivši ništa zla, mislila je, da razgleda po gradu znamenitosti i da se upoznaje s ljudi, koji bi mu danas sutra mogli biti na pomoć. Na cvjetnicu poslje vrlo umjerena objeda stane mu Amalija ovako govoriti: „Adolfe, vrieme je, da te opomenem tvoga obećanja. Mi već eto do tri tjedna živemo zajedno pod jednim krovom kao muž i žena, a još neobavismo onoga svetoga čina, koj nam na ovakovo i još uže zajedinstvo pravo daje. Adolfe, daj da se vjenčamo! Mislim o mojoj si se ljubavi mogao dovoljno uvjeriti; tà vidiš, da sam njoj za volju ostavila zavod, prekinula svoju nauku i naobrazu, pa mjesto možda udobnijega života izabrala stališ, koj će biti skopčan s ne jednom nevoljom.“ — „Jest, Amalijo, ti pravo imaš, samo te molim, da nesumnjaš o tom, da je i meni naše vjenčanje neprestano na umu; ali čim i kako? Ta vidiš i sama, da još nema zaslužbe, a ovako golorukim čemu se ženiti?

Strpi se još za koj tjedan, pa ćemo u radosti i zadovoljstvu pred oltar.“ — Amalija se pouzda u njega i opet umiri. Ali mir joj bje kratka roka. Istoga još dana dodje Adolf neobično kasno kući i kako mogaše Amalija opaziti, dosta teške glave. Nereče mu sutra ništa, misleći, da ga je krivo sumnjičila. Ali dodje i sutradan premda ranije ali i pijaniji kući, pa tako učini i sliedeća dva dana. Amalija se zgrozi nad njegovom i svojom sudbinom i brizne plakati kao ljuta godina. Zadnji put — na veliki četvrtak tako bje opojen, da su ga dva mu prijatelja više dovukla nego dovela kući. Sutradan kad je Adolf iztriezniv se od jučeranje mamure ustao, umio se i obukao, pa nešto plaho pred Amaliju stao, uze ona: „Ogorčenim srcem opažam, Adolfe, već evo peti dan, da se k našoj dosadanjoj nevolji nova bieda pridružila. Adolfe! s grozom izušćujem ovu rieč: Ti si pijanac! Ovo nekoliko dana opijaš se ti redovito, a sinoć si trebao i tudje pomoći. Znaš, kakov je jučer bio dan. Jučer, gdje je spasitelj naš započeo groznu muku, — započela je i moja muka, jer si ti jučeranji dan proslavio gadnim činom. Kamo će te, Adolfe, ta strast dovesti? neće li te onesposobiti za svaku poštenu službu i rad? Sramotna li imena pijanice! Ti da budeš ova kuga svakoga društvenoga života? Ali ne — znam ja, ti nemisliš, nisi ni pomislio

na posljedice — ti si žrtva hrdjavih, samoživih zlotvora, koji su u tebe zanjušili nešto novaca, te bi ih rado u tvom društvu na tvoju propast spiskali. Nije moguće, da tvoja plemenita duša bude igračkom vlastitih prostačkih strasti: ti si zaveden prevelikom dobrotom srca svoga. Zar ne, Adolfe, da Amalija tvoja još nije izpala iz njega? ti još misliš na mene, na sreću svoju i moju?“

Koliko i bješe Adolf na početak ovoga ukora planuo, toliko je opet blago proračunana izprika Amalijina vrlo umirno djelovala na njegovo inače osorno srce, te je shrvan od raznih čustva udario u plač i svečano joj se zavjerio, da ga neće više vidjeti pijana. „Tako Adolfe“ — pohvalit će ga Amalija — „tà znala sam ja, da ti nisi kriv; nisam se prevarila u tebi Ali da zapečatimo ovu zavjernicu, znaš Adolfe, što ćemo učiniti? Uskrsno je vrieme — vrieme pomirbe s Bogom, a mi smo mnogo Bogu skrivili, mi smo povrh drugih pogrešaka — groza me hvata — otmičari, da neizreknem prava imena. Jelde Adolfe, mi ćemo se Bogu podjamčiti, da ćemo otetu svotu, čim samo smognemo, Malheuresu pošteno vratiti izpričavši svoj prestupak vatrenom medjusobnom ljubavlju.“ — „Dà, Amalijo, tako ćemo učiniti.“ — „Pa onda Adolfe“, završi Amalija, „da krunimo ovu krasnu odluku, vjenčat ćemo

se na sám uskrs, pa započeti nov život. Poslje uskrsa počima i onako drugo poljeće, a s njim po obreci dobrih ljudi i tvoja zaslužba.“ — „Jest, ovako će bíti, Amalijo, nebude li samo kakove zapreke odkuda.“

Amalija se opet udobrovolji, a Adolf izadje nešto zadubljen na šetnju; činilo se, kao da mu se u duši razvila do onda nećućena borba. Na šetnji se sastao s dva svoja sinoćnja nosioca, kojih se sada zastidio, ali im izmaknuti nije mogao, jer je ćutio, da im je za njihovu jučeranju žalostnu uslugu zahvalnošću obvezan.

Zahvaliv im se oborenih očiju na njihovu prijateljstvu hoće da se s njimi oprosti — dà, ali nedadu oni, jer su u njega još nekoliko desetača njušili. Zatô će oni u prokšenu šalu udariti: „Tà, Adolfe, vi nam se činite kao razkajani sin-odmetnik! Sigurno da vam je Amalija morala strogu lekciju odčitati.“ Ugrižljive ove rieči nepromašiše cilja. — „Što? ja da budem lutka slabe ženske? — ja, čovjek tolikih darova i sposobnosti? Prijatelji, vi me nepoznajete: zlovolja moja i skunjenost nije ništa drugo nego naravska posljedica naše sinoćnje zabave i onih zadnjih dviju triju čaša šampanjca, što ste preko mjere u mene izlili. To vam je, vjerujte, to i ništa drugo, posve ništa. Pa ako mi nevjerujete, vidjeti možete danas i opet, da sam ja jučeranji veseljak.“

Izbilja odu u krčmu i tu sjednu najprije karte igrat, a poslje objeda započe pijanka, koja je trajala do ponoći. Čaj i crna kava razbistrile Adolfu ponešto ugrijani mozag, te je mogao doći kući bez ičije pomoći. Amalija bijaše već odavna u postelji, ali nemogaše zaspati, jer ju je morio strah i svakojake sumnje zbog njegova opetovanoga dugoga odsuća. On dodje kući — a ona se sirota i opet osvjedoči, da joj je sjeme dobrih rieči palo ukraj puta te su ga pozobale ptice-zlodružice. Nereče mu ni rieči, nego kako je mogla razabrati, da je već zaspao, ustane i baci se pred propelo vruće molit za nesretnika. Molitva ju malko utješi, ako ničim drugim barem obilnim vrelom suza, koje su tekle do pred zoru, kad je bjednica smrvljena tugom i očajom usnula. Nereče mu ni sutradan ništa — htjede se osvjedočiti, je li izbilja pometnuo njezinu prijašnju opomenu. Na svoju veliku bol uvjeri se umah sliedeće noći, da se nije ubojala. Adolf osta starim, — dodje kući već osvitkom strašno pijan. Probudiv se kasno na uskrs prikuči mu se Ljubica orošenih očiju tiho govorit: „Znaš li, Adolfe, kakov je danas dan? Znaš li, da je danas dan našega vjenčanja — a ti mi još ni nenabavi ruha vjenčanoga, niti mi kaza, koje si sakupio svatove. Bojim se, Adolfe, ti se mnom samo titraš. Ti si srce moje nedostojno zanio, prevario. Ti niti si me kada

ljubio, niti kada pomislio na moju sreću i zadovoljstvo; ti si me odmamio, da ti budem prosta igračka strastim. Čemu si mi, Adolfe, obrekao, da ćemo danas sa svojom sviešću račun napraviti, da ćeš se danas pozakoniti sa mnom? Adolfe, ti si laža i vjerolomac!" — Ove dvie rieči izusti svladana pravednim gnjevom i već se uze kajati s prevelike strogosti svoje, kad al joj Adolf još sumamuran poče još osornije odvraćati: „Čudim ti se, djevojko, kako si se to ukočila preda mnom; tà borà mi, čini mi se, kao da nevidim svoju ljubeznicu, nego kakovu staru čangrizavu gouvernantu. Izbij si te mušice iz glave; — nezaboravljaj, da još nisi izučila nauka u pensionatu i da nisi diplomirana odgojiteljica, nego tek bivše prokšeno gojenče zavoda Malheuresova. Što se izpoviedi tiče, o kojoj si mi natuknula, — moram ti iskreno izpovjediti, premda sam dobar kršćanin, da ipak neuvidjam njene potrebe i koristi; ako je tebe osvojila želja za njom, nezakrčujem puta do prve izpovjedaonice, da ondje skrušeno klekneš pred kakovim ošišanim fratrom ili golobradim popom i da tužiš svoga Adolfa: da je pijanica, bezvjernik i kako se sve te vaše ženske trice nezovu. A vjenčanje — kako tebe to muči! Nerekoh li ti već jedared, da još nema zasluge. — U ostalom mislim, da mi je s tobom biti do kraja iskrenu. Kako držim izpovjed za popovsku izmišljotinu,

da se oni ondje naslušaju tajna ženskih, tako držim vjenčanje crkveno za uzurpaciju iliti prisvojbu-otimačinu svećeničku. U ljubavi se ja držim onoga uzvišenoga pjesničkoga načela:

Prosta ljubav najveće je blago,
Ljubiš ono, što je srcu drago!

Crkvena ženidba, duhovnički vez držao sam ja uviek teškimi okovi ženidbenoga stališa. Tà već sam pojam ljubavi protivi se ovakovim sponam. Smućuje mi se, kad samo pomislim: ti moraš ovu ili onu ljubiti — ćak se zakleti moraš na to, kako je običaj gdješto. Ljubav dakle da se primorava, sili! I najsilnija ljubav kako da neokržljavi i neizdahne u takovih okovih? Tako, Amalijo, mislim ja o našem savezu, i držim, da je već vrieme, da si te hire i skrupule izbiješ iz liepe svoje glavice i da dopustiš, da mi dosadanju duhovnu svezu srdaca naših još bolje suzimo; tà sviet nas i onako drži da smo si muž i žena. Vjeruj mi ljubav i ništa drugo nesklapa ženidbe, pa kad prestane uzrok, neznam, zašto da i posljedak neprestane."

Amalija je sada vidjela kao na dlanu svu gnjusobu njegova značaja, sada nije više ni sumnjala, da ju je izkvareni Adolf kanio upotriebiti kao sredstvo svojih požuda i to dotle, dok mu se bude svidjalo. U

prvi mah kao zamaknuta od čuda i strave sruši se kao kameni kip na divan, te je niemo i bezćutno uprla oči u krasnu premda priprostu sliku žalostne bogorodice naprama njoj viseću. U nju je gledala, ali kamo je mislila, ni sama nebi bila znala reći, — najposlje i duh njezin opazi turobnu sliku, oči joj zamjetiše onih sedam britkih mačeva, u blago srce djevičino zabodenih, i htjedoše joj se zalijati suzami. Adolf bje već davno izmaknuo iz sobe. Amalija uzdahne: Oh žalostna djevice i majko, smiluj se nesretnoj djevojci! I u mojem srcu ima toliko i više bodeža, koji mi ga tim jače paraju, čim je ono slabije od tvojega podnositi toliku bol. I zajeca: Ostavih istina siromašne ali dobre brižne roditelje, koji su me pazili kao zjenicu i zadnji žulj svoj na mene potrošili; uskočih iz zavoda, koj mi je imao prosvjetiti um i oplemeniti srce pa tim udariti temelj budućoj mojoj sreći; polećeh za mladićem opaka izkvarena srca, koj niti me je ljubio niti će me kada ljubiti, jer mu srce nije prihvatljivo za nijedno plemenitije čustvo. Izgubih dobar glas — jer me tu svatko drži za prostu milostnicu njegovu; radnje i zasluge od nikuda, a nesretna ona otimačina onako prolazi, kako je došla. Oh da mi se je jadnici vratiti u zavod, da mi je opet zagrliti dragu majku i dobroga otca svoga pa sa zabludjelim sinom-rasipnikom zavapiti: „Otče,

majko, sagrieših, ali se i kajem!" — Nu što rekoh? Ne, meni je povratak zakrčen; novaca nema: što je još preostalo, u njegovih je raztrošnih rukuh; pa kamo da se i vratim? K Malheuresu kao tatica — k otcu kao uskočica! — Zadubi se jedno vrieme u misli, kako bi se mogla iz ove biede iztrgnuti. Najposlje sva slomljena borbom šapne očajno: Da pomozi si sam, pa će ti i Bog pomoći: ja si neznam ni nemogu pomoći sama, zato mi ni Bog nemože ni neće da pomogne, jer kad bi htio, pružio bi mi priliku, nadao mi način, kako da si sama pomognem; on hoće da propadnem — pa makar! S ovom griešnom odlukom dočeka Adolfa, koj je danas bio već popodne došao i to triezan. Zapitav ju ljubeznije nego obično, kako joj je i je li se već otresla svojih trica i sumnja o njegovoj poštenoj namjeri, razveseli se, kad čuje od Amalije, da i ona uvidja, te je za sada nemoguća ženidba, koja će se moći i kašnje obaviti, kad budu bolji dohodci, i da ona pristaje na sve njegove želje i zahtjeve. Adolf videći se na cilju svoje namjere, pokaza se toli ljubežljivim prama Amaliji, da ju je ćak poveo na šetnju i njoj za volju onaj dan ostao triezan. Taj je život trajao od prilike mjesec dana, dok se nije potrošilo preostalih još 50 for. Zasluge medjutim od nikuda, učitelji bo doznaše za nećudoredni život Adolfov, nehtjedoše ničijega djeteta povjeriti nje-

govoj obuci; isto su tako i matere zazirale od Amalije. — Zapadši u skrajnju nuždu poproda Adolf i svoje i njezino bolje odjelo, pa kad je i ta zadnja časovita pomoć izdala, nadjoše ga stražari jednoga jutra u nekom obližnjem perivoju zrnom razmrskane glave.

A Amalija? Ona je bila već skoro bezćutna. Izgubiv sve, što još može krasiti djevojku, prehrani se još nekoje vrieme rukotvorom svojim, ali i to tako oskudno, da su ju češće napadale crne misli, da učini kraj tako kukavnu životu. Kad joj je ponajgore bilo, stigne ju još i druga kazan. Malheures, koj je uskokom njihovim spogriešio gore spomenutu svotu, razasla po svih većih gradovih tjeralice, i policiji bruseljskoj podje najposlje za rukom pronaći krivce, — nu glavni je krivac uz najveći zločin bio već drugomu sudcu dao račun, a ona doznav, da se o tom radi, kako bi ju kao sukrivca pod vojničkom pratnjom odpremili na lice zločina t. j. u Beč, u skrajnjem zdvojenju skoči u rieku Sennu.

Zamuknem časak, a onda ću zapitati Ljubicu: Kakova ti se čini pripoviedka? — Liepa ali žalostna. A bi li se ti mogla dosjetiti sličnoj zgodi u vašoj obitelji? Nebi li ti znala za kakovu Amaliju u našem rodu, koja ako i nije, lasno bi se mogla istim tragom u jednaku propast survati? — Tvoje je pitanje čudno-

vato, i kolikogod mislim ipak se nemogu domisliti odgovoru. Hoću da budem iskren, Ljubice! Ti si ta Amalija, ili ako nisi, bojim se, da ćeš biti. Ti ako nisi uskočila, barem si lahkoumno bez znanja i privolje roditelja svojih ostavila zidine gojišta svoga, udružila se s djevojkom, za koju se bojim da ima u nje toliko ženskih vrlina, te bi ti mogla biti provodiljom na klizavoj stazi života... Upravim na nju još nekoliko pitanja — zaplete se sva u svakojake neistine i najposlje joj se ponos toliko uvriedi, te mi odrešitim prkosnim glasom rekne: Ako i jesmo nekakovi rodjaci, to ipak mislim, da ti ova naravska sveza nedaje prava ovako stezati osobne moje slobode i udarati nevinu djevojku na inkvizitorske torture, pa to sve zato, što sam ostavila zavod, u kom mi je dodijala nerazborna stega i kaprica mojih glavarica. — Povučem rukom preko čela — tomu se nenadah. Navinem blaže nježnije žice. — Ljubice ti znaš, da si jedinica u majke, sav njezin ponos i uzdanje. Kako li će te dočekati, kako će joj oči u suzah potonuti, kad vidi, da joj sve nade razoravaš. Ljubice, zar ti nebi htjela biti sretna? Kako nebi? Učini me sretnom! — Djevojko, ja te nemogu učiniti, ako mi ti nepomogneš. Pruži mi ti svoju pomoćnicu ruku, pak ćemo nas oboje o tvojoj sreći raditi. Pristajem. — Prvi će dakle tvoj korak

na tom putu biti, da više nekoračiš k prijateljici svojoj.

— To nipošto! Od nje me ništa nerastavi van kruta fizična sila! Eto vidiš, ti nećeš da budeš sretna, niti da ti drugi sreći pripomogne. Progovorim još nekoliko umiljatih čustvenih besieda; srce mi je upravo krvarilo nad ovom ružom, koja je prije počela venuti, nego joj se lišće razvilo. Nu srce njezino osta tupo bezćutno i ja se sada tek uvjerih o slutnji, koja me je hvatala glede toga djeteta: ona nije imala ženskoga srca!

Vidjeh, da sam na kraju svojom mukom. Jedinu još uslugu, koju sam mislio, da sam njezinim nesretnim roditeljem dužan, učinih. Najmim joj mjesto na brzovozu, dadem nešto poputnine i odpravim ju u zavičaj. To sam tim više morao učiniti, jer su i mene moji poslovi nukali na polazak.

Znam, da se nebih mogao obraniti znaličnomu našemu prijatelju, zato volim umah sám i završiti.

Nesretno djevojče nebje dugo pod roditeljskim krovom, kamo se povrh prijašnje nesloge zavukla i druga svakojaka nevolja pa i česte svadje poradi hrdjave, neuspjele kćeri. Ukloni se. Kud je hodala, kamo je sve doprla, neznam vam potanko pobrojiti, a i boljelo me vazda pitati za tim; toliko vam u kratko mogu reći, pa mislim, da ću vam tim sve reći, da je prošav kroz srce Europe bila i na ledenom sjeveru i

da je gazila vrući piesak pustinje saharske! Nečudite se prijatelji! Da vam je to drugi tko rekao, mogli biste sumnjati o istini, a da ste čitali u kojem Dumasovu romanu, odbiste jamačno taj pustolovni završetak na maštu pisca Monte Christova. Braćo, svakomu vam stvoru ima pomoći na svietu, ali mislim, da se još nije rodio, koj bi mogao spasiti čeljade, komu srce nemože suze protisnuti na oko, koj bi mogao spasiti žensku bez srca! — — —

Pripoviedalac nam umuknu i mi zaniemismo, dieleći časak s njim iskrenu njegovu tugu nad nesrećom bića, koje je želio vidjeti sretnim; zadubismo se u groznu istinu zadnjih njegovih rieči. Iz ove nas malo neugodne šutnje i opet izbavi njezin prvobitni pravi povodnik uzklikom: I onda mi još govorite o kakovoj emancipaciji žena! I ovo slobode što je ima, odviše je, kad uz nju mogu tako podivljati i u toliku razvraticu udariti. S njimi u kiljere atenske i u Alagine kaveze! Bolje da i neznaju, na čem hljebac raste, na čem li nikne bjelica-pšenica, samo ako budu dobre domaćice i kućanice! Blaženih li vremena omirskih, kad je vjerna Penelopa preslicom razganjala dosadne itačke snuboke, a deset godina vezla vezilo, kojim će mužu nepokolebivu vjernost dokazati. Dà sretnih i onih sredovječnih vremena, kada je i u liepom Trakošćanu

pucala tanana predjica medju nježnimi prstići koje visokorodne kćeri gradske. Nenamičite još, nego uklonite priliku, vi prosvjetnici i usrećitelji ljudskoga društva, pa ćete i zlo i pogibelj od zla ukloniti!

Čudna je to doista stvar * s tim pitanjem ženskim! Upitaš li zgolnji um — nemože ti se, nesmije protiviti nekoj većoj ravnopravnosti — ili kako ju zovu evropejski — emancipaciji žena; pokucaš li na srce: ono ti se nekako muklo odzivlje i gotovo zgraža nad samom ovom pomisli. Ovo će — srce naime — biti i krivo, te se i u samih ženskih redovih, kojim je barem u prilog povoljno riešenje ovoga pitanja, podižu ukoravajući i osudjujući glasovi. Ja mislim, da će se još mnogo više knjiga, debljih i temeljitijih od Stuart Millove napisati, pak se to još neće iztjerati na kraj, niti će se zapušiti usta žestokim muškim i ženskim protivnikom. Ali će si ono, mislim, ipak najposlje prokrčiti put — izvojštiti pobjedu, ako i ne onakovu, kakovu bi htjele gdjekoje muškare.

Zametak i kolievka ideje o emancipaciji ženâ jest republikanska Amèrika, za koju bi se moglo reći, koliko je vjekova kašnje stupila u zbor uredjenih, samostalnih

---

* Sliedeći je odsjek tiskan u „Viencu“ pod naslovom: „O emancipaciji žena.“

država, za toliko je i pretekła ostale svoje evropejske vrlinom slobodnih svojih uredba i svakovrstnim napredkom. Na obalah je Mississipa i Niagare zagrmio, o zidove washingtonske i newyorkske prvi put odjeknuo glas ženske emancipacije, i napunio staru u okorjele forme sapetu Evropu grozom pred novim tim strašilom. Ali kao što je sama rieč republika bila još pred nekoliko godina najteža veleizdaja pred sudišti monarhičke Evrope, a danas se već sjedoglavi monarke odvažili trpiti republiku za susjedu i s njom ugovore sklapati, tako će si doskora i rieč emancipacija prokrčiti put do onakovih srdaca, koja se sada od nje kao pred kakovom nemani ili ludoveti s negodovanjem odvraćaju. Pa kad sam već spomenuo Ameriku, budi mi prosto pripomenuti posljednju fazu, u kojoj se to pitanje ondje nalazi.

Evo, kako o tom jedne „ženske političke novine“ pišu: „Jedva je ikada, odkako je Koriolan pred zidinami rimskimi gledao sebi pod nogama mater i ženu svoju, tako odličan juriš učinio ženski spol na „muške tirane“, kao 11. siečnja o. god. kada je gorljiva zatočnica ženskih prava miss Viktorija Woodhull iz New-Yorka povela žensku deputaciju na washingtonski kapitol.

Bijaše to delegacija ugladjenih, duhovitih gospodja, koje se sve za političko izborno pravo žena zauzimlju,

te je izašla pred pravni odbor zastupničke kuće s odlukom, da javno rieč povede pred zastupničkim zborom najslobodnijega naroda svieta te izposluje priznaju i provedbu pravâ, koja se odvažila delegacija dokazati na umu osnovanimi razlozi. Najviše je poslanica bilo iz države tako zvane. Nove Englezke a samo dvie iz sjeverozapadnih pokrajina unije. Medju članovi bijaše mnogo imena dobra glasa, koja se iztaknuše bud znanjem i umjenjem bud svojim družtvenim položajem u sjedinjenih državah. Spominjemo osim Woodhullove Stantonovu, Beecherovu, Davisovu, Griffingovu itd.

Tik pred devet sati prije podne primi deputaciju pravni odbor odnosno njegov predsjednik sudac Bingham. Bilo to u krasnoj sjedničkoj dvorani za odsjeke na kapitolu washingtonskom. Pravni odbor posieda oko velika stola, oko kojega se smjesti i jedan dio deputacije sa svojom predvodnicom, dočim su druge zapremile niz malo udaljenijih stolica.

Miss Woodhull, mlada imponujuća ljepotica plemenitih crta, odloži ponajprije kićeni svoj kriljačić kraj sebe na stol, onda izvadi adresu i stane ju jasnim blagozvukim glasom čitati. Adresa zahtievaše izborno pravo za žene sjedinjenih država na temelju postojećih pravovaljanih ustanova.

„Ustav — ovako glasi obrazložba adrese — ne-

čini glede spola nikakove razlike; on samo zbori o urodjenih i unaravljenih gradjanih i priznaje pravo svih gradjana kod glasovanja. A da sve urodjene i unaravljene Amerikanke imadu pravo gradjansko, nije se nikada službeno zanijekalo. Ustav sjedinjenih država očituje nadalje: da prava gradjanska nesmiju nikada zavisiti o rasi i boji, ili da se uzkrate jednoj rasi ili boji. Žene pako, to biele to crne, pripadahu vazda jednoj rasi, buduć da ona nesastoji samo od mužkaraca, nego obuhvaća cieli narod. Kao što se dakle pravo glasa nemože nijednoj rasi uzkratiti, tako se ono nemože već po smislu ustava ni ženam, buduć da svaka rasa obuzimlje i svoje žene."

Da u kratko još izviestim ob uspjehu te predstavke, spomenut ću, da je jedna deputirka zahtievala od odbora svečano obećanje, da će ovo pitanje pred zastupničku kuću iznieti i provesti. Deputacija doživi i tu sreću, te je dvojicu odbornika o svojem pravu osvjedočila, poimence Butlera i Loughridgea (izgov. Lugrića), ali većina da je bila neuputljiva. U ostalom — završuje izviestitelj (valjda izviestiteljica?), — da je dobra trećina zastupničke kuće odlučna privrženica ženskomu pravu glasovanja." —

Ovako je u novom svietu, a kako je u starom, naročito kako je u našoj carevini?

Koliko je meni znano, prva je tu djelotvorna zatočnica ženske emancipacije niknula Louizom Otto-vom. Ova Saskinja — nevaram li se — poče prva izdavati „Frauenzeitung," preko koje će put krčiti novim ideam. Zanimivo je čitati u bečkih „pol. ženskih novinah", kako ta ženska novinarica u povorci članaka poimence u XI. pod naslovom „reakcija" izbraja, koliko je radi ovoga svoga drzkoga podhvata podniela protivštine, rugla, prikora i progona to od vlastite svojte to od svojih suspolnica, koje se bjehu listom oborile na ovu bielu vranu. Ali junakinja se nedade zastrašiti, a sviet se počimaše sprijateljivati s muškarom. Najprije se stanu približavati protivnice njezina spola, a kašnje se ovjenča žuhki kalež njezinih patnja muškima rukama savijenim viencem. Liepo umije ona pripoviedati, kako se to zbilo. Čekajući naime u jednom gradiću češkom na brzovoz, smotri i nekolike muškarce, koje je držala za svoje suputnike, ali se vrlo začudi, kad je sama sjela u kola. Kad bude uzbrdice, pomicahu se kola veoma polagano i ona opazi pred sobom nekoliko ali još više nego na pošti gospode, koja joj zaustaviv konje predaju u kola dva lovor-vienca s molbom i pozivom, da uztraje na dosadanjoj stazi. Dajmo joj dalje samoj govoriti: „Suze moje orosiše lovorove vience, zakleh se Bogu samoj sebi, kad nemogoh onim brzo izniklim neznan-

cem, da ću pokušati njihovo dobro mnienje opravdati i ove lovorike zavriediti, pa što bilo! Ove lovorike mi nepoznati muževi stranoga naroda pružiše, u vrieme, kad su se znanci i rodjaci sa mnom razkrstili, što je bilo ako ne i pogibeljno a ono barem sumnjivo sa mnom se poznavati — lovorike, velju, ne momu umu već mišljenju namienjene, koje nebjehu poklonstvo običajno, nego prosti dar ljubavi od naroda, što umije naći srce, koje zanj kuca." — Baš junačko srce i krv!

U Austriji počelo se ovo pitanje, koliko ja znam, ponajprije u Beču izticati, pa je odatle prešlo u Peštu, Prag a i k nam u Zagreb i Varaždin, čemu su dokazom liepa makar i kadšto malo preučena predavanja za krasni spol. Poznato je, što smijem reći bez povrede ičije čednosti, da je upravo uredničtvo „Vienca" prvo ovu krasnu rodoljubivu stvar nekojimi članci u tom smjeru potaklo, pa onda umjelo prikupiti u kolo mlade vrstne književne sile, da čitajući pozabave a još više pouče naše krasotice. Da taj podhvat neće ostati jalov, može se već s dosad se javljajućih plodova podpunom izvjestnošću reći.

U Beču prihvati misao o emancipaciji ženskoj uredničtvo jednoga slobodoumnijega i pravednije po Slavene i druge austrijske narodnosti mislećega lista,

te ju stade praktički izvoditi izdavajući „Političke ženske novine“ (Pol. Frauenzeitung) kao tjednik. Ovomu su listu malne listom suradnice žene, kojim na čelu kao prva i ponajumnija zatočnica ženskoga ravnopravja stoji gdična Regina Emerich, a do nje neka Ignjacija Bondy, Leopoldina Neuber, spomenuta jur Louiza Otto i druge. Medjutim nepriobćuje taj list samo članaka ženskih žatočnika emancipacije, nego i protivnica njezinih n. pr. Amalije Neuman-Riesove itd. i upravo je zanimivo čitati tu žensku polemiku, gdje se borme višeput i po muškarački očešlja. Dakako da logika nije svegda izpravna, ali opaža se volja više nego ženska. List je počeo lane o novoj godini izlaziti ter broji do ovoga časa, kad to pišem, 63 broja, od kojih neki noviji preda mnom leže. Mislio sam, da će svakako zanimati vaše čitalice, ako im koju misao odavle priobćim, nebi li se iz počešćega raza pisalica, da si to pitanje dośta mučno probija stazu, i da ima mnogo plemenitih ženskih, koje se nikako nemogu nanj sviknuti, ali tomu će biti krivo shvaćanje pojma emancipacije i obsega joj, kao što to pravo u br. 56. Leop. Neuberova opaža veleć: „Emancipacija žena zadavaše još prije nekoliko godina mnogim strah i brigu; svaka dobra kućanica ogledala bi se i lievo i desno prije što će o tom rieč povesti; već pri samoj misli na nju hvatala ju groza,

da će proigrati svoj dobri glas; dà htio se je neki stepen prosvjete, da u obće možeš štogod znati o bíti te rieči. Zloraba se pripne i na najplemenitije težnje ljudskoga duha, ali pravo dobro probija si stazu i vine pobjedonosno napred po vječitih božanskih zakonih neobustavna napredka.“

Na pitanje, u čem se upravo sastoji prava emancipacija žena, odgovara pobijalac Neumanove: „Mi želimo što veći duševni, moralni i družtveni razvitak ženskoga spola kao takova, pa to je to žensko pitanje.“ Drugdje joj se ovako prigovara od pristaša emancipacije: Vaša je revnost plemenita, ali je ona pomiešala karikature ženskoga pitanja (misli Kleopatru, Katarinu rusku, Elizabetu englezku, George Sand, gdju Staël itd.) s njim samim, kao što je ono prosvjećenim umovom lebdilo pred očima. Nije muškara, koja puši cigare, oblači hlače i u svem na mušku zanosi, slobodna emancipovana ženska — to je razuzdanica, to izmet ženski, od koga se svaki plemenitiji stvor s negodovanjem odvraća“ itd.

Pošto smo emancipaciju na ovaj temelj osovili i ovimi ju granicami stegnuli, dopustit ćete mi, da na zabavu i pouku svojih čitalaca navedem nekoliko misli protivnica emancipacije. Neumanova, uvedši svoj članak umovanjem o slavičnosti i vladohlepju, koje da je po-

glavito kretalo muške radnje, pita kao u čudu, kojemu muškarcu kojoj li ženskoj moglo bi na um pasti, da i slabu nježnu čustvenu ženu uvede u kolo takova pregnuća; pa onda povukav paralelu medju negdašnjom slobodom kršćanke nastavlja ovako: „Prije tisuću godina, kad su aristotelska načela u mužu nazirala ostvaren oblik naravi i žene smatrala za promašen pokus naravi, za neki pomet njezin, tada je trebalo emancipacije robski potisnutoj nesretnoj ženi; nu danas, gdje žene zauzimajuć najviši stepen u društvenom životu, sačinjavaju gotovo kumire, kojim se njihovi štovatelji i obožavaoci s nekim čustvom smjernosti i nepovredive svetinje približuju, danas da se one još emancipuju! Danas da zamiene svoj na ljubavi, štovanju i klanjanju osovljeni priestol s divljim, biedom i nevoljom odjekujućim borištem života? Danas bi emancipacija žena mogla sastojati samo u prestupu skrajnih granica; ter ima dovoljnih dokaza, kamo će žena šenuti, kad provali granice svoje ženske naravi.“ Nabrojiv nekoliko ovakovih exemplara — kojih se gore taknusmo — završuje kod George Sandove i Staëlove uzklikom: „Kakove je plemenštine i uznosa divlje neodlučno tetubanje njihova tobož usrećujućega života?“ A neka Ida, koja niti je za emancipaciju niti proti njoj, pita u neizvjestnosti i neodlučnosti svoga stanovišta: „Zar da

nema nikakove sredine, na kojoj bi mogla žena biti duhom velika a opet ostati podpunom ženom, za što ju je jedino Bog stvorio?! Pitam ja, nečini li žena više, kamo više, kada budući naraštaj uzgaja čestitimi ljudi, budući mužu svomu vjernom družicom i pomagačicom, nego kada se i ona podigne na mušku borbu i djelovanje? Obterećena poslovi i brigom vlastitoga svoga zvanja nebi ona više mogla ostati tako izključivo nježnom suprugom i ljubećom majkom, već bi samo bila djelotvorna žena. Doista ovako djeluje ona više u svojem pravom djelokrugu te ostaje samoj sebi vjernijom, jer to je njezina naravska odredba. Promiene li se pako okolnosti, ter i nju potisnu u borbu životnu, umjet će i nju preboriti, bude li tako odgojena."

Evo kako te prigovore pobijaju privrženice emancipacije: „Ima li — pitamo mi, zatočnice naše ravnopravnosti — medje i kraja djelu prosvjete? Hoće li ikada svanuti dan, kad će si moći čovječanstvo reći: evo me na vršku najvišega savršenstva? Postoji li ikakova stvar, bila koje mu drago vrsti, koja je u svojoj bíti savršena, nepremašiva? Nije li pače sav sviet, narav i čovjek, dokle um i oko dopire, u neprestanoj mieni i preobrazi? A nije li ova preobraza ništa drugo do emancipacije od stara stališa u nov? Skroz čudnovato je mnienje, da preganju za emancipaciju nije drugi

osnov van slavičnost! Glad je to, koj je sve prevrate izveo, a ženska je emancipacija najmladja mu kćerka. Ribarice parižke bjehu, koje su za prve mukle tutnjave provaljujućega ustanka 1789. godine zahtievale bolju izjednačbu medju muškom i ženskom dnevnicom. Slavohlepje li ih nagna na to?! . . . Vazda se našlo pojedinka, koje se umješe emancipovati, kimali im susjedi i zemljaci ma kako glavom: danas je skup svih ženskih sila, koje se rade osloboditi uprkos sumnjičavoj Europi."

Da se uzbije prigovor o dovoljnoj sadanjoj obrazovanosti ženskoga spola, evo što se navodi: „Bijaše vrieme, i nije jako daleko od nas, kad se je svaki, koj bi umio pisati, zamjeravao kao čudnovato više biće. Tada mišljahu nebrojeni muškarci: nije toga naučiti; te i nisu toga naučili. Što mislite, kako su ženske o toj „umjetnosti" mislile? Nebi li se djevojka, hotjevša tada pisati znati, bila držala za još goru od muškare? Pa gle — danas vi (t. j. Neumanova) pišete za novine t. j. za javnost, i pišete, da osudite socijalna pitanja najnaprednijega pravca, ter krojite sud historičkim osobam staroga, srednjega i novoga vieka. Kruto se bojim, da ste se odviše emancipovala, pišuć proti emancipaciji žena . . . Nijedan neće narod steći prave političke slobode, niti je sačuvati, komu neće i žene podpunoma

shvaćati vriednost, znamenitost i bitak slobode, te ju pomoći presaditi u dušu djeci svojoj. Spoznaja dobra i prava mora vazda biti temeljem djetinjega posluha, a ne sila i moć šibe, koja stvara samo kukavne mutljake i licumjere, pokorne lopove, koji će kašnje biti čorbina čorba samosilnika. U sjedinjenih državah sjeverne Amerike pojme to dobro matere, i mnoga majka kliče s ponosom se smiešeć, kad u naručju tetoši svoga derućega se sinčića: Nu, boy moj, ti ćeš umjeti junački vršiti svoje pravo glasovanja!“

Čujmo još pod konac vrlo duhovito umovanje već više puta spomenute novinarice Louize Ottove u članku: „pjesnici ženskoga prava zatočnici“: „Žene se dociela nemaju potužiti, da im nisu pjesnici izobila svojih najljepših darova posvetili. Gdje je taj pjesnik, koj nebi bio i troubadurom? Ali sad nam više nedotiče ljubavna služba. Mi žene ištemo naprosto svoje pravo — čovječje pravo. Mi se odričemo toga, da budemo poluboginje, vladalice, božice, angjeli i vile, što su od nas kadšto pjesnici stvorili, titrajući se nami kao lutkami, koje možeš po volji izkititi kraljicami, sveticami i angjeli. Mi znamo predobro, ter smo i same dosta često doživjele, da su vladalice, kojim je čas prije pod nogama kakov zatravljeni pjevalac uzdisao, doskora svanule kao robinje i tako se s njimi postupalo — tà

lutkom smiješ izvesti sve moguće preinake, budući sve samo pusta igra — to njihova odredba! Nekojim naših sestara jako ugadja takova lutkarija; za slabu narav može uviek biti nešto zavediva, da ju zgodom podigneš na priestol božanstva i iz praha zemaljštine uzvitlaš na nebesa; nu mi nećemo da budemo lutke već ljudi, imajući stanovita svoja prava i dužnosti kao sva misleća bića. S toga nismo voljne zavisiti o slučajnih hirovih i volji drugih, već neka bude položaj, što u svietu zauzimljemo, prema zakonom naravi i moralnosti t. j. prema našoj sobstvenoj snagi."

Mislio sam, da mi ove navode pod pravim svojim imenom tim više valja pobilježiti, što se ovako bolje razabire pravi način ženskoga mišljenja i što sve više svietom i tudjim i našim hara nepohvalan običaj duhovne pljenidbe, od koje se neoslobodismo inače van zdušnim priznavanjem prave svojine.

A sada mi budi još prosto, da i ja na ovu tek orati se počimajuću njivu bacim koje svoje makar pušljivo zrnce. Urodit će možda ako nikojim drugim plodom barem tim, da se u koga drugoga nadje punijega zrnja.

Iskreno mi je reći, kad je „Vienac" onomlane prve svoje rieči o emancipaciji progovorio, da sam i ja sumnjivo kimao glavom. Bit će tomu rado uzrok, što

sam previše stajao na sviklom si stanovištu bogoslovnom. Ali kako duh ljudski nemože mirovati, pa kad sam nestvara, gleda barem da razori tudje, što mu se činilo opasnim, tako se i ja zanesoh u misli, pak poteci simo, uteci se tamo, daj izprva pobijaj, pa kad nemožeš barem miri, prilagodjuj i sprijateljuj, dok se nisi i sam vlastitim umovanjem uhvatio u onu mrežu, od koje si druge htio doviknuti.

Grebući tako dalje, dok se nisi dokopao i kojega niemoga tiskovnoga druga, koj pomaže misliti i razmišljati — nadješ se, štono rieč, jednoga krasnoga jutra u taboru emancipatornom!

Ali je trebalo mnogo nasipa i obkopa preskočiti do njega! Pak bud da se te zapreke i u čijoj drugoj glavi metu, bud da će se istom zavrći i htjeti na vidjelo iznieti, držim da neće biti s gorega, ako im već unapried pokušam zamesti trag.

Ništa nemože mislećega čovjeka od te nove ideje više odbiti, van krivo i nepodpnuo shvaćanje emancipacije. Jer većina površnika, čim samo načuknu kobnu tu rieč, i nepomišlja u prvi mah na drugo, nego da će po njoj, izvede li se, još više ženskih glava udariti na se gaće i još više muškaraca strpati pod papuču. Ali da je to sasvim kriva trivijalna bojazan, uvjerit ćeš se

iz ono nekoliko gornjih navoda, od ženske ruke potičućih.

U moje sadanje gospodarice ima uviek po nekoliko para golubova. Nerecite zato, da je zaljubljene naravi; jer kada prešika preko glave pedeset godina, onda mogu ovakove ptice biti samo spomenice možda i — dopuštam — erotičnoga mladovanja. — Da ti je motriti tu njegu, tu milu skrb nerazumnih živinica oko svoje mladjadi! Ničim ti nenamami ženke, bila ma kako gladna i žedna, da se makne sa svoga sjeda i gniezda, pa kad se mladići izvale, divne li ti opet brige i revnosti, kako će im u kljunak zaticati odasvud sabranu hranu. Ovaj mi nježni prizor prvi pripade na um, kad sam se počeo zanositi u misli o ravnopravju ženskom. Iztrgni čedo majci iz naručja pa ga baci tupoglavim često i drugačije nevaljalim dojkinjam i pjestinjam u ruke, — iztepi gospodarici, kućanici kuháču i iglu šivanku i pletivaču, pak joj mjesto toga što joj je narav uručila, utisni pero medju prste, da ti usreći čovječanstvo kojim milijardom prečustvenih zrakoplovnih romana i plitkih muškomu trudu pozajmljenih razpravica — eto ti gotove emancipacije, eto i njezinih blagodati! Ove ponajpače misli poticahu me j dno vrieme, da napišem kakovu razpravicu proti toj ı ›voj idei, pa da sam onako brzo ızrekao, kako još

nisam bio dosta izpekao, čitaste valjda ovako od prilike nasnovane prigovore: Otvorite knjige-povjestnice svih vjekova i naroda, one vam tisuć i tisućljetnom praksom prosvjeduju proti vrtoglavomu pokusu, da izjednačite ženu s muškarcem; razmotrite sam ustroj tiela ženskoga, mnogo njeżniji od mužkoga: on vam glasno propovieda, da joj je sama narav nježniju službu, laglje poslove namienila; svjetujte najstarije što ih imamo spomenike kulturne — knjige Mojsijine, pa ćete u njih naći plamenitimi slovi napisanu rieč i kazan božju, nad ženom zavednicom izušćenu: „Et eris subdita viro tuo!“ (I bit ćeš podložna mužu svomu.) Sva skoro narav ženska jasno svjedoči, da joj je više pasivna zadaća namienjena, a vi ste se nekud trgnuli, da od nje stvorite aktivnu junakinju dana — da tako rečem. Zar nevidite bolni, što će biti od ovakove vitezice? Oskubite pticu, izčupajte joj perje, glasa joj neoteste, dok joj niste i grla sputali u vječnu noć. Vi od žene možete načiniti nadriženu, ali naravi joj i ćudi ženske nikad neiztrieste posve iz duše. Stvorena za laglju muku, hvatat će se vazda i lagljega orudja, ako već mora muževati. Pero će se najprije prilagoditi slabim i nježnim njenim prstićem — pa onda da te Bog sačuvaj od one poplave ženske pisarije.

Književnih krpara i sada odviše medju muškarci,

šta će tek onda biti od te nevolje, kad u to kolo već po naravi govorljive žene pristanu... Ovako sam od prilike naumio navaljivati, pa nema sumnje, da bih i koju poziciju bio pomaknuo i osvojio; ali bih doskora i sam opazio, da sam takovimi pomanjimi djelomičnimi uspjesi samo utisnuo protivnikom svojim oružje u ruke, te im otvorio zgodu, dok se bavim ovakovim jurišem, da me zaobidju i u svoje kolo uhvate. Istina, neću da tajim te i danas još nisam na čistu s onim važnim prigovorom, da ćemo ženu većom javnošću iztrgnuti iz krila njezina domaćinstva, koje joj je bez sumnje i Bogom i naravi prvobitna odredba, ali opet nisam još posve izgubio nade i pouzdanja u domišljatost ljudsku, koja je već veće opreke izravnala. Dakako da taj posao biva tim teži, čim ga više dosadanja praksa emancipovanih žena zamrsuje. Jer čim se ponajviše bave naše slobodnjakinje? Ili su poštarice — kao što nam nedavno naše i tudje novine i jednu našu zemljakinju u taj red uvrstiše — ili brzojavnice ili ljekarice — sve same službe, koje više nego ikoja druga služba ženu domaćiji otimlju i uza poslovni stol pripinju.

Jer drugi zvaničnik, činovnik, radi na dan svojih šest ura, a drugih šest mu ostaje za njegovu osobnu porabu. A da žene napustimo i u kancelarije, toga još ni najvatrenija emanciparka nije zaiskala.

Kako da toj nevolji doskočiš? Teško je pomislit poštaricu, brzojavnicu itd. s djetetom u jednoj ruci a s perom ili drugim čim u drugoj, pa da i nije teško pomisliti, bila bi svakako prilično neblagoglasna pjesmica, koju bi više ovakovih materinih hrana u jednoj sobi zapjevalo. Pristajem rado na ono mnienje zagovornica emancipacije, da ona najviše dolazi u prilog djevojkam, kako g. Drucker-Halperova u broju 62. spomenutih ženskih novina veli: „Emancipacija nije potrebita za udate ženske, već za osamljenu, iz svoga kruga iztisnutu ženu. Samo takova će se poslužiti družtvenom slobodom, jer udata žena ima u svojoj kući dovoljan djelokrug te joj netreba preko njega prestupiti i otimati se za službom, koju neka mužu ostavi. Ovomu budi ona vjernom prijateljicom i pratilicom a ne suradnicom, van ako bi uztrebalo njezine pripomoći.“ S kolikom, rekoh, pripravnošću ovu izrečbu podpisujem, tako teško uvidjam izpravnost pače i mogućnost treće točke predlogâ, što ih učini gja. doktorica Wiechowska na jednoj pražkoj gospojinskoj škupštini, da naime: djevojka, dokle joj dopušta njena fizična snaga, bude pripuštena svim službam i častim, ali da ih s one stope položi, čim se uda, buduć da tim mienja zvanje. Ja rado vjerujem, da će solidna obrazovanost, koja se ženskadiji emancipacijom namiče,

uviek takovih značaja ženskih odgojiti, koji će biti skloni na tu žrtvu, pače reći ću, da je — štono rieč — na polak gotova stvar, t. j. žena će se rado povući iz više prisiljena u naravski svoj kućni krug, ali nastaje veliko pitanje, hoće li i muška pola tako lahko ovakovu odrečnicu htjeti podpisati. Neće li biti upravo ova zvanična sposobnost njegove budućnice kod mnogoga muškarca povrh drugih srdačnih ponuka bitni momenat, da svoje žiće priveže uza žensko biće, pa tako s njom u zajednici ono omogući, što uza svoju samo zaslužbu nebi smio pomisliti? Druga je dakako, kad se ovakova činovnica namjeri na dobru partiju, koje će uz emancipaciju svakako i za siromašne djevojke biti gušće nego li dosada.

I ta točka nije bila riešena na pomenutom sastanku; niti ja je neću da pokušam razpraviti. Nebi li si tim zadatkom koja našinka htjela malko glavicu razbijati? — Svoj za svoje!

Nu negledeć na tu kvačicu ima emancipacija toliko dobra, da se ono niti nemože u kratko ocieniti.

Jer o tom, mislim, već nitko neposumnja, da je istina velika ona rieč: „Znanje je moć!“ Tko pravedan smije braniti, da se ta moralna moć utisne u glavu fizično slabe žene? I koliko će ona po sam moral i po društveni položaj ženski djelovati! Sasvim će se dru-

gačije solidon obrazovanoj ženi primicati kakov kicoš i gizdelin, drugačijim će ju počitanjem paziti, drugom joj se namjerom približiti, nego kad izlazi u lov na kakovu dobroćudnu guščicu. Bjeh i sam svjedokom takovih utješivih i razblažujućih prizora, te se od srca radovah, kad bi kakova prosvjećena ženska glavica kojemu pustopašnomu šupeljaku rieč u grlo zatjerala. Doista bit će to jedan od najačih bedema za žensko poštenje i reputaciju. A pak pomisli na silnu onu preobrazu sama srca ženskoga, kad se stane gojiti krepčijom hranom znanosti i umjetnosti. Što je dosele ponajviše punilo prostorije ženske glave i srca? Žena, koja je čitala više nego obično, izgubila bi se u nedohitnih uzorih Dumasovih i Sueovih spisova, ili bi pak putovala s kakovim Don Quixottom ili drugim kojim vitezom hodočastnikom u svetu zemlju prateći ga preobučena u oklopje kakova junoša-štitonoše itd.

Tapanje bi ovo po tih uzorih trajalo jedno vrieme, dok se oni nebi u kojem slabom trenutku života razplinuli na svietlih putcih i šarenoj uniformi oficirskoj. Tražit će si djevojka odsele solidnije, realnije, vrednije ideale. Pa kao što je znanost moć, tako će i ona biti moćna mnogoga muškića pripeti i uz manje krasnu djevicu, bude li joj samo duša krasna, a za ovu do krieposti i znanja nema veće krasote. I ova-

kove će duševne dobiti tim više učestati, čim se upravo emancipacijom razprše neosnovane predsude proti učenim i umnim ženam.

A kolika će istom blagodat biti emancipacija za one ženske, koje se budi iz kojih razloga neće ili nemogu udomiti! Nevjerojatno je ali ipak istinito, kako je biedna i mršava ženska zaslužbica, što se sitnom iglicom teče. A biva ona dan na dan tim kukavnija, čim više otimaju mah šivala i drugi svakovrstni strojevi. Nije li skrajnja nepravda siliti žensku, da rad puke navade i starine ostane pri onom pletivu i švelu, koje je danas više nije vriedno prehraniti? Zar da ona nesmije potražiti i pronaći drugo izdašnije vrelo? Načelo konkurencije skršilo je cehovske spone, dajte gospodo, dopustite to isto svojim kćerim, što ste negledeć na viku poštovanih majstora dopustili zanatu. Je li pravo siliti ženu, da si iglom manje služi, kad može svojim službenim zvaničnim perom i radom deset i više puta toliko privriediti? —

A što se tiče onoga prigovora, koj mi se bješe nametnuo, da će žene većinom za laganim perom posegnuti i zametnuti književnu krpariju — evo čim ga mislim obezkriepiti. Nisam istina nikad bio prevelik štovalac tako zvanih filozofičkih žena, te sam se uviek gledao čim prije razkrstiti s mudrakinjom, koja bi me

obrlatila mučit svojom plitkom i bljutavom porugom proti svetinjam vjerskim ili ćudorednim; ali ja držim, da će upravo tražena emancipacija ovakovu polutanstvu i nadriženstvu put zakrčiti. Veća temeljitija prosvjeta, koja i sačinjava bitni dio u pitanju emancipacije, oslobodit će društvo ljudsko od ovakovih svećenica znanstva, što su duševni med pokupile po kojekakvih površnih frazeologijah dosadanjega ženskoga štiva. Nu i ovako netajim, da će u prvoj navali ženske spisateljske revnosti biti silna plima; — ali da će iza nje po vječitih zakonih naravi morati i osjeka nastupiti, uči me svagdanji prizor na jadranskom moru.

Bit će dakako mnogo plieve po ženskih knjigah razasute; ali zar je i u muških uviek samo zrnje? bit će dosta utopija, kao što je umah jedna u spomenutom odgovoru Regine Emerichove pobijalici emancipacije: „Kako pouzdano izgledamo dan, koj će posjed na zemlji jednako podieliti (?), tako sigurno izčekujemo djelovanje ženske emancipacije. Gospodin Zacheriä (glasoviti njemački pisac) drži ono za nemoguće; da je matematički moguće, mora se ipak dopustiti; jer ako si sav novac, sve plodno tlo i sve ljudsko znanje i moć u dvanaest milijuna jednakih djelova podieljeno pomislimo, to će nam onda biti moguće, da sve ljude jednakim dielom nadielimo (na krivoj premissi kriv izvod!) I

treba samo jedan pogled na poviest naroda, da se uputimo, te je posjed u novcu, blagu, znanju i moći iz prvobitno veoma uzkih krugova prešao na sve šire; znamo pako, da se započeto usavršuje, da stanovita točka, koja se prema drugoj stanovitoj točki pomiče, ovu u stanovito vrieme i stignuti mora.“ (Jest, gospodično, kad se nebi i ona prva pomicala! Ovako vam nevalja umovanje, koje u ostalom i onu vašu prednju izreku pobija, jer contra experientiam nulla datur speculativa veritas t. j. proti izkustvu nekoristi umovati!) Bit će mislim više takovih utopija, kojoj žena već po svojoj ćudi više naginje od muškarca, rasijanih po ženskih spisovih, ali molim vas, nije li onu navedenu glasoviti inače socijalac Francez već prije Regine, koja ju valjda iz njega ili kojega njegova prepisača izvadi, napisao i u sviet turio? Nije li duhoviti Zchokke napisao zlatotvorno selo? Nisu li pače i najbistrije i najumnije grčke glave Platon i Aristotel prvi napisali glasovite svoje i krasne utopije o uzor-državi? Pa onda ženi zamjerati toliko, što je tudju usvojila! A ima mnoga utopija pod vanjskom ljuskom i vrlo zdravo zrnce. Uzmite vječiti mir i jednakost posjeda. Nedokazuje li ove dvie ideje, za kojimi toliko duh čovječji smagne, da u njem živi nekakov naravski ostan, zasadjen reć bi desnicom višnjega, nekakova slutnja, da

se mora jednom dokopati onoga mjesta, u kom će naći ta dva velika odnošaja ostvarena, realizirana. Nedovode li te misli na drugi vječni bitak — komu su i nemali dokazi. Dakle što jednomu pravo i prosto, nebudi drugomu krivo i branjeno! S vremenom će se i ženska duševna radnja sve to više usavršiti i ojedriti (kao što to i s muškom biva), pače tko smije reći, da već i sadašnja ženska književnost neobuhvaća upravo uzoritih spisateljica. Nemarim spominjati gdjâ. Staelove i Sandove, za koje pravom pita navedena već Am. Neumannova: „Što je plemenita, što uzvišena, što ženskoga u njihovu divljem vječitom kolebanju usrećujućega im tobož života?“ — ali ću vam prizvati u pamet Talviju sjetit ću vas krasne i prekrasne duše Beecher Stooweove. Možete li si što ljepšoga pomisliti, što boljega poželjeti od njezina Oncl Tom Cabin-a?* Dopade mi prije osam godina upravo i upravce u isto vrieme, kada to pišem, krasna ta knjižica ruku; mnogo je osam godina u čitalačkom životu, ali meni još neizpade iz pameti! Gotovo se svaki mjesec po koj put a kadšto i češće u mjesecu sjetim na koj prizor onih krasnih naravitih slika. Ima koja mužka ruka, koja bi se

* Šteta, što se kod nas već započeti prevod u Županovoj „zabavnoj čitaonici“ nije nastavio i dovršio.

smjela u svoju snagu pouzdati, da će onolikom vještinom i vjernošću opisati divno ono djetence Evangeliju? A može li se i dobri stradalac Tom i onaj proces u njegovoj duši s više istinitosti i naravitosti izpripovjediti? Pak da zakratimo ženam pisati, da iztepemo pero, koje tako vješte ruke vode, kako nebi vještije mogao ni najbolji slikar kist svoj ? Grehota bi bila! Jednake će vriednosti kao strica Tome koliba biti i „Margarete Moreove dnevnik“, što je izašao nedavno u Paderbornu već u trećem izdanju njem. prievoda dra. A. Bacmeistera. „Pol. ženske novine“ zovu to majstorski miss Manningovom pisano djelo skupocjenim biserom engleske književnosti, u kom se uprkos nekomu puritanskomu zadahu — koj je dakako anahronizan u obće, a za strogo katoličku obitelj velikoga kanceliera Tome Mora napose — zrcale i prelievaju najčišćim tokom prekrasne misli i čustva, Ovakova jedna knjiga vriedna je pretegnuti cieli koš slabije pisanih diela! Zato otale s predsudom, da se ženska ruka nesmije mašiti pera. Što više kojoj je ženi narav za to darova dala, neka ih neustrašno upotriebi na to, da sestre svoje perom usreći da im ovim lahkim kažiputem označi stazu, kojom će sav narod prije stignuti k cilju svoga svjetovnoga opredieljenja. Istom ovakovom ženskom pripomoći dobit će i naš narod kompetentnom rukom pisanu: „dobru kćerku“

„krasnu ženu“, „mudru majku“ i kako se sve nebi mogle osloviti našemu krasnomu spolu toli potrebite knjige. Dosele su ih i kod drugih kamo naprednijih naroda kušale pisati muške ruke, pa ako i jesu mnogi zreli plodovi iz njih niknuli, ipak će se teško naći u njih ona duhovna unkcija, onaj vjerni odraz ženskoga srca i čustva, koja se mogu jedino iz ženskoga pera u žensko ćutljivo srce pretočiti. Ali samo nevalja nikad spisateljici smetnuti s uma, da će na tom polju tim uspješnija biti njezina radnja, čim bude naravnija, čim ostane vjernija skromnoj svojoj ženskoj ćudi i čim se bude više bavila potrebami svoga spola: svako nadimanje, prenaviedanje i propinjanje u mudrosti i kod muškaraca je nesnosno, a kod žena bilo bi upravo ogavno.

Emancipacija dakle u tom plemenitom smislu, da naše kćeri mnogo više uče nego su im matere naučile, da se dakle u prosvjeti što više s muškarci izjednače, pa da mogu neke dužnosti i prava, koliko dolikuje njihovu poslu, s muževi jednako vršiti, od ovakove velju ravnopravnosti nemora nitko pametan zazirati, a malo će ih biti, kojim nebi na dlanu bila prevelika njezina korist.

Popitajmo našega roda kćeri, kolike shvaćaju podpuno svu divnu krasotu Čengić-age, dà koliko ih ga je samo jedared pročitalo? Koliko ih je proučilo našega

umnoga i duhovitoga Preradovića, koliko se nasladilo na tihoj čarobnoj — da rečem — mjesečini našega sladkoga pjesnika Trnskoga? Nevalja li i za ženske velika ona rieč Kassiodorova: Turpe est peregrinum esse in patria sua t. j. sramota je biti tudjincem u vlastitoj domovini. Prema tomu nuderte zapitajte što odraslije djevojke o hrvatskoj prošlosti. Koliko dobiste valjanih odgovora?

O drugih naucih i znanstvu bolje ja i nepisnuti, jer smo s njimi i sami na ugaru. Neniječem ja tim, da ima mnoga mati i kći hrvatskoga naroda, koja se prosvjetom svojom vinula nad obični krug svojih družica, ali je ona ujedno i ostavila domaće temeljište, na kojem bi jedinom mogla uspievati i koristiti svojom duševnom prevagom.

Imah dobru, razboritu majku — Bog joj u raju platio — odanu knjizi preko navade onih vremena, te ju i sada gledam, kako bi u jedan mah dva posla obavljala: i bječvu plela i knjigu na koljenih učila; i sad ju slušam, kako mi se s pokojnim bratom prepire, da će se tadanji predsjednik republike francezke, sad već razcar Napoleon, prvom zgodom zacariti; i sad još stisnut u posteljici prisluškujem, kako mi sestram pripovieda fantastičkoga Monte Christa i druge stvari — pa ipak kad se sad časimice prenesem u djetinstvo

svoje, i stanem pretresati njezin uzgoj, praktičnu porabu njezina znanja — na kolike se tu nedostatke i neshodnosti nespotičem! Nesmijem joj dakako zamjeriti, što je nije ovio blagi duh narodnosti, jer je već bila prestala mladovati i već davno majkovala, kad se knjiga naša stala preporadjati; neću ju dakle prekoravati, što je u njemštini nazirala jedini spas i jedino mogućtvo prosvjete, ali joj nemogu odobroti, što mi je knjizi tek doraslu uklopila u ruke nekoliko viteških romana i plitkih, na nemogućih i nespretnih idealih osnovanih Kotzebuevih i drugih spisova. Koliko sam u kašnjem svom vieku s te pogreške roditeljičine postradao, koliko se za dugo vrieme odbio od solidna nauka, to sam ja samo mogao ćutiti, pripoviedati nebih mogao. Jedina jedra nauka, veća prosvjeta očuvati će nam oboju mladež od sličnih pogrešaka i jednake patnje. Pri tom nije mene ni onoga drugovanja — premda još nisam na čistu, bih li nanj pristao — toliko strah, da u velikih školah iliti na sveučilištu žensko i muško zajedno sluša predavanja. Akoprem takova zadruga može biti zametkom mnogoj nesreći ali bi ona isto tako mogla biti liepom prilikom savezu srdaca, osnovanu na mnogo tvrdjem od minule ljepote temelju duševne prednosti i vrline. Upravo ovi će momenti nedobitnom silom djelovati, da sve više stanu izčezavati ovakovi od prilike dialozi:

Johne, ter se već neoženite! — Nikada! — Znao bih za vas dobru djevojku. — Ostavite me samca. — Mlada je. — I lukava. — Liepa! — I tim pogibeljnija! — Dobra roda. — I ohola. — Ima darova. — Da mi rogove nasadi! — I sto tisuća dolara! — Uzet ću ju! Sve će to više nestajati tako zvanih konvencionalnih ženidba i ljudi će u njih biti sretniji, jer mnoga žena, koja od neradice sada o zlu misli i radi, naći će se u prosto od drugoga posla vrieme s dobrom knjigom u ruci, koja će od uma i srca odbijati nevaljalštinu, obučiti ju, kako se ima vladati kao žena, kao mati, kao rodoljubka.

Veliko a možda i najteže pitanje u ženskom pitanju jest ustrojstvo ženskih učilišta. Da n. p. ženske gimnazije nebi smjele biti tako uredjene kao što su dječačke, da bi se mnogi nauci imali skratiti, a nekoji više ženskim petrebam prilagoditi, o tom će jedva tko posumnjati. Da državne blagajne obiluju novcem, bila bi po mom mnienju najshodnija strukovna učilišta za žene, nu uz današnje financije kasno će se moći takov predlog učiniti. Nu ostavimo za sad riešenje te veoma zakučaste točke ženskim rukama, koje su se ga već n. p. u pol. žen. novinah i prihvatile. Mi Hrvati pako gledajmo, da nam se barem viša djevojačka učiona popuni i usavrši prema današnjemu napredku i zahtjevom.

Jedna je još veoma važna strana toga pitanja, koje bih se rado još kojom rieči taknuti. Mislim političko pravo žena kod aktivnoga i pasivnoga izbora. Ja dvojim, da će se i u samoj preslobodnoj Americi tako brzo gospodje dokopati i aktivnoga prava glasovanja i izbora; to će biti tim teže, čim se više u toj strani svieta počimaju izprva dosta razboriti i pristojni zahtjevi ženski razuzdavati u divlje strasti i reć bi pravu pustopašnost. Vienac je u 13. broju u vjestniku donio onakovo jedno strašilo, pred kojim će jamačno i amerikansko slobodoumlje uzmaknuti. Povrh svih tegoba nastaje još i to važno pitanje: kojoj od ženskih da se podieli pravo glasa? Kako su dosadanji izborni redovi većinom osnovani na imutku ili drugih preimućtvih, kojih još nemaju žene, morao bi se gotovo novi izborni ključ za nje pronaći. Jer ženidbom prelazi nekim načinom imetak ženin u muževo vlastničtvo, a n. p. odvjetnica i savjetnica ipak nije ono, što joj naslov daje itd.

Pasivno pako pravo izbora bit će još teže ženam podieliti. Ja ću tu stvarcu sa slabe strane ogledati. Vi znate, kolikim je već sada spletkam i neurednostim izvržen izbor zastupnika. Dosad su se u nižih razredih kupili glasovi jelom i pilom, u viših naročito činovničkih strahom i prietnjom.

Svani, recimo, liepa gospodja ili gospodjica kan-

didaticom, bit će glasovi još jevtiniji: jedan umiljat pogled, samo blag posmješak liepih ustiju lišio te glasa! A koja istom strava, da se saborske stolice napune zastupnica? O tada bih se ja ne samo za jednoga šutljivca i to ne samo za 10 nego i 100 dukata htio okladiti, da neće smjeti reći svoga mead-speechinga, pače bih se htio zateći, da bi mnogim starim uvježbanim govornikom od kakova krasna pogleda zapela rieč u grlu, te od najlepše osnovana govora nastao mućak. —

Zadovoljite se dakle, poštovane gospodje, primjerenom slobodom i ravnopravnošću, ostavite saborsko kosanje bradatim glavam. Budite u ime božje poštarice, brzojavnice, budite osobito ljekarice. Tih najviše treba npravo vašemu spolu; jer ima i danas gdjekoj nezdušni liečnik, koj bez potrebe vriedja stidljivost žensku. Vidjeh i sam na bečkoj klinici jednu takovu doktoricu Amerikanku, kako je marljivo Oppolzerove diagnoze bilježila u svoju pisanku, te bi dobri i prijazni starčić svaki čas opomenuo svoje muške slušatelje, da dadu „malomu doktoru“ — kako ju zvaše — bliže k njemu. Budite dakle ovo i ono, što vam može dolikovati, ali nikad nepokušajte iztrti onu razliku medju spolom, koju je sam Bōg i narav utisnula. Tko se u taj boj upušta, neodrža pobjede!

S toga premda prijatelj veće vaše ravnopravnosti

dovikujem vam s vašom zatočnicom Leopoldinom Neuberovom liepe njene rieči; „Žalostan nadomjestak (surrogat)za pravu sreću životnu ostaje svako djelotvorno pačanje žena u javni život; prava vječna odredba žene koju joj narav doznači, jest dom i obitelj. Sretnoj majci netreba smagnuti za mukami i odlikami vanjskoga svieta, njoj su itako odgojem djece povjerena najveća prava čovječanstva. Velik li je i silan njezin djelokrug sav život proničući! Jest, majke, u vaših je rukuh spas i propast država, odgojite li slobodne gradjane, ljude u plemenitom smislu rieči, oživite li čustvo istine i prava u nježnoj duši djetinjoj. A to možete u svakom krugu, tomu netreba bogatstva, nikakova gospodujućega prava glasovanja, nikakove javne djelatnosti, tomu se samo hoće — čestitoga srca materinjega!“

A ponajžešća pristaša emancipacije Regina Emerichova evo kako završuje odgovor svojoj protivnici: „Kolike i došle žene zahtievat svoj dio prava državljanskoga, ipak će se uviek smatrati kao iznimke, a kao pravilo i zakon valjat će se za sve vjekove žena, koja se kuće drži. Tu je njezina jedino liepa i uzorna jer naravna i prava odredba. Uzhtije li žena, tiha ta svetinja kuće, s mužem izaći medju redove radnika, gdje da buďe onda dostojan cilj i pokojište revi ljudskoj?

Svaka sila u državi, u narodu, u ljudih gleda se osloboditi starih spona na nov plemenit slobodan rad; ali za ženu ima sama jedno jedino oslobodjenje i to duševno. — Ona će steći prava radećega državljanina, ali neka ih samo onda požije, ako ju slučajni prieki odnošaji iztisnu iz naravnoga joj kruga, jer najbolja njena zadaća jest i biti će, da bude umna motrilica, najljepša sloboda — dobrovoljna podredba!

Kad premahnem mišlju, što sam u toj razpravici rekao o emancipaciji, onda mi se skoro i samu čini, da sàm se poveo za vrlo značajnom izrekom glasovitoga polihistora rimskoga Varona, koj reče: Ljubim pjesničke rieči, ali mi riedko rabe, neljubim zastarjele, ali ih rado upotrebljujem. Nu nitko mi neće zanijekati, da sam se iskreno i pošteno borio sa srcem, da mu pribavim pobjedu. Koliko mi je to uspjelo, vaša je dosuditi.

I sad bih si ja već slobodno mogao doviknuti onom trivijalnom frazom jednoga nekad toli obljubljenoga pjesnika i novelara: Kud se to maših kamo li odmaših! Ali to bi bila tek gola rieč, jer je izbilja bila nakana na ovu, čini mi, se koristnu i času shodnu stranputicu skrenuti. Moji trakošćanski suputnici znam da neće zamjeriti, što sam se na časak od njih odbio

i u plemenitoj namjeri privio ljepšemu društvu. Jer što bilı vam i mogao više još pripoviedati o tom izletu?

Zato prijazni moj štioče i čitalice, potakne li te ovaj moj putopis, da se i ti dadeš na isti put, to te svjetujem od srca, da si izabereš zgodnije stalnije vrieme proljeća, kad stane list u šumi zenuti, travicom i cviećem livade se odievati. Ako malo samo imaš romantike u duši, vjeruj mi, nećeš požaliti ni truda ni troška. Mašta će ti se obogatiti novimi slikami, oko napariti krasotom divne prirode i remeci sredovječne umjetnosti. Čudno li se širi srce gradskimi zidovi stisnuto, kad ti se je kroz starinske stube-puževice popeti na vrh kakove kule, gdje si — kako pjesnik veli: bliže nebu i žarkome suncu, gdje vozduh plove oblakinje vile. Čuditi bi se morao, kako su prebivaoci ovakovih visokih zračnika mogli toliko silesije i okrutničtva počiniti uz onaj božanstveni u nebesa podižući vidik. I jedva bi se moglo dokučiti, kako se u takovih gradinah s previteškom i velenježnom ljubavlju grlilo nečuveno krvoločtvo, kad nebi ovoga bistroga vidika, ovoga čistoga plemenitoga tega duše mutio pogled na jedne kućerke i pleterke potlačenoga kmeta, komu je viteški njegov vlastelin na svojoj gradskoj vrletnoj visini stao kao nogom na vrat, te ga smatrao za niži od sebe stvor. To je rado poticalo bogata dangubna viteza na oholiju, na

gaženje ljudskoga dostojstva! Nu hvala Bogu, i to je bitisalo!

A ti mi se, čitaoče, uzpni na takov grad, da se naslušaš otajstvenoga šapta duhova, da zgražaš od leleka krivih i nekrivih bjednika, kojim sud kroji željezna ruka vitezova, da ti se po sto puta u prostranih koridorih iza pilova zakriese mačevi i bodeži, trgnuti na nesretnoga nuzljuba ili bezdušna silnika. Sve te tu kobi: i uzdasi nevinosti i zuj žica harfinih, u koju udara čezneća djevica gradska, i polutihi oprezni topot ruku pod tvrdu kulu rečenoga viteza.

Neznam. je li mladenačka zabava i čitanje ili neka tajna samu meni nepoznata žica duše kriva, te se rado osvrćem na ove mukle a ipak rečite spomenike prošlosti. Čini mi se, da se s njih kao s klupka odmata nit, što spaja starinu s novinom, prošlost sa sadašnošću . . . Nikad boljih prijatelja od djeda i unuka. Mlado nejako privija se staru iznemoglu kao iz neke jedva slućene harnosti, što mladost unukovo djed svojom starošću plaća, njegov život svojom skorom smrću. U tom ćeš od prilike odnošaju naći i gradine naprama nam i našoj sadašnjici.

Nu sad već nesmijem dalje, jer se plašim vike: Idealac! romantik! i neznam što sve ne. Vičite, koliko vas volja, ja vam odvikujem: bez uzorâ, bez ideala

nema života na ovom svietu, i ako ga ima, to je, što već stari grčki tragici rekoše život bezživotan. Ništa se velika, ništa plemenita nije stvorilo bez ideala i idealca. Dakako da su takovi zemnici više izvrgnuti jadu ljudskomu nego drugi tupoćuti, da im se lahko izvrne vesela poskočnica u onu žalostinku: Ne nesretan onaj čovjek nije, koga crna zemlja krije; ali i ničija duša neosjeća dublje nevine radosti, ničija se tako nepoji na bistrom vrelu naravskih milota kao onoga, koj može zapjevati iz puna grla: Za jedan časak radosti, hiljadu dana žalosti!

Da je moguće, nedadoh nikomu sjesti na učiteljsku stolicu — izuzam možda matematike — koj nije više manje idealac. Kako li će inače izpuniti prazninu mladenačkih grudih za uzori pogibajućih? Dajte mi idealca, pa mu nedajte više nego jednoga klasika u ruke, pače samo jedan ulomak odanj, pa da vidite čuda od idealca. Neostavite mi ništa od Sallustija do njegovih dvaju govora u „uroti Katilinovoj", dajte mi samo onu jeditu izreku Tacitovu: „Memoriam ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci quam tacere" ; dopustite mi s Ciceronom samo uzkliknuti: „O dulce nomen libertatis, o ius eximium nostrae civitatis!" i pogašena silom podušena vatra

mladeži na svetom žrtveniku rodoljubja planuću novim sjajem i žarom!“

Ovo li nešto romantike da vam je toliko zazorno? Ruku na srce, pak mi izpovjedite, koliko vas nije poćutilo, da je istinita stara ona rieč: nije čovjek, koj nije poćutio u srcu ljubavi. Da mi kriva šta nepodmete, razjasnit ću vam stvar pripovječicom. Lane vidjeh kod nekoga druga u Beču dječačića od tri i pol ljeta. K njemu bi došla kadšto na igru susjedova kćerka od pet do šest godina. Pa da si ga vidio, kako joj je tepao, kako brbljao, kako je tepče malo nije znalo kako namjestiti, kako je nije htjelo kući pustiti, niti se od nje odkinuti! Kako se zove to čustvo? Nije li se ono već u angjeoskoj nevinoj duši djetinjoj posve očevidno zametnulo i uvrežilo? Pa tako vam se čovjek i kasnijih lieta, kad već ima druge skrbi i trke, 's ove zapare i pustoši svjetske rado u mašti svraća na onakove zelene vaze mladosti,da odpočine od truda dnevnoga i duhom srkne čašu čiste duhovne naslade. Kad sam prvence domaće svoje lektire pročitao, pohitih na zavrtničkih tarabah, koje su se jamačno već tri puta od onda izmienile, uvječiti imena nesretnoga Ive i Nede. Sad se dakako smijem toj dječariji, ali je se ipak sjećam s nekakovim zadovoljstvom, što mi srce nije bilo tupo makar i za izmišljenu nesreću.

Nego svakoj pripoviedi kraj pa i mojemu putopisu. Eto vam čitaoci i čitalice dobre, smije blago proljetno sunce mameći vas iz dosadnih cielu dugu zimu čuvanih zidina na božji zrak i u čarobnu narav. Namjerite ili južnom željeznicom preko Štajerske u krasni Trakošćan, s koje strane došavši izgubit će vam se, nevaram li se, oni vanjski više prividni nedostatci toga grada ili udarite, što bih vam radje svetovao, preko krasnoga Zagorja. Svak čas nova krasna okolica, hladovite šume i gajevi, humci i prodolice, cvrkat ptica, zubor potočica i lahor lepršećega zapadnjaka odmienit će vam stostruko prebrzu vožnju željezničku.

Ali mi se vi putnici i putnice nepuštajte pojedinice ili samodrugi na put, nego u što većem društvu. Jer ako se i gubi ponešto izvornost, ipak je veoma ugodna i poučna izmjena misli i čustva. A znate li, zašto još preporućam ovakovo karavansko postupanje? Jer je ovako više prilike, da se izmedju dva a dva srca razviju i utanače nježni državopravni ili vas volja reći kućnopravni odnošnji i pakta conventa (ugovora). radi kojih bi mnogo blaga putnica još pod kasnu starost mogla blagoslivljati vašega putopisca, što joj je u dobar čas podviknuo — na Trakošćan!

Grad Brinj ili Sokolac.

Bilo je god. 1870. pod jesen, kad sam putovao na svoje zvanište u Senj. Sjedoh još s jednim drugom u Karlovcu; oko ponoći teškim srcem na brzovoz. Zašto teškim srcem? pitate. Nepitajte, da vam nemoram s Virgiljem odgovoriti; Infandum iubes renovare dolorem. Jer već u Zagrebu a još kamo više u Karlovcu natjecahu se ljudi, da mi pripoviedaju strahote o toj krajnoj točki austrijske carevine. Bura ondje huji i kuči samo da ti glave nesmuči; gore- pusta golet; do nekoliko stabala senjskoga drvoreda da ti se smagnjujuće, od plešine zabliješteno oko nema zadjeti za nikakovu zelen. Pa da onda nesiedaš s teškim srcem na kola, koja te, imadu rastaviti razblažujućom zeleni ostale bujne domovine. Izmučen bolnimi misli i čustvi zaspah prema osvitku. Oko osam sati probudiše me stala kola Tužna prenuća! — Zapitam suputnika svoga za mjesto. „Generalski stol". Povirim kočiji na prozor. Izmedju

papradi i pobljedjele zeleni pronikla kamenita rebra i kukovi. Vegetacija već po dobi godišnjoj nije mogla biti bujna a po naravi tla još su i više kržljava. „Ko ledeniem rátom leden šiljak dušu da mi dirnu tako mi se po svem tielu mrazni uzvaljali vali!“ S Bogom liepa moja bujna Posavino ravna, puna bjelice-pšenice i klipovitih kuruznih batavah; s Bogom liepi slavetički i okički plane brdeljci i humci, ovjenčani vinorodnom lozom olimpijskimi šumicami i gajići; s Bogom ubavo Zagorje i rajski prediele samoborski! Ja polazim u lautumije sicilijanske! Pade mi Vere prokonzul na um, o kom reče Ciceron, da je tako oglobio Siciliju i upustošio, da će se jedva kada moći podići. Avaj Bože, kad je dosle već tako, što će odsle biti, kako li mi negdje izgledje kršni kameniti Senj, u kom mi se srce skameniti ima.

Drug moj, razabirući mi bez dvojbe na smrknutu snuždenu licu, turobne misli i tjesnobna čustva, neprogovaraše nikakovih utješivih besieda, ni jedne bodreće rieči; a valjda se i oko njegova srca suzivao kolobar želja i ćućenja, koja su pred dan dva u Beču bujala najljepšim cvietom.

Poslje preprege sjedoh tromo i umorno na svoje sjedalo piljeć u što dalje to mršavijem nastajuću okolinu. Pade mi na um divni naš P. Preradović; sjetih mu se i

Putnika i gologa kamenja, trudnih nogu što po pustinji gaze i sjevera senjskoga, što sa nježne Kapele brije i malne prva rosa dûgu neugledah, kad al mi u dobar čas njegov. Um i srce, ovi nešto melema na krvareće rane. Zastidih se. I ti hoćeš da budeš Preradov mezunik, komu majka mekan krevet stere, šikajuć ga u sanak pjesmom: Nejd' od krova očinskoga. Ne ja sam junak, hoću da to budem. Nije li i ova domovina moja, pa dok je to, nije li, nemora li svagdje da mi je liepa, mila, nada sve ljubljena. Otale s tugavicom! Ti putuješ kroz narod, koj je toliko vjekova krvario i za tudjinca, da bezbrižno spava i za hvalu ga grdi, borio se i za svojinu da mu bude tudja i svojoj ga materi zemlji otudji; putuješ k narodu, k primorcu, ljudim kršunj i čvrstoj, stalnoj i nepomičnoj, kao što je onaj krš, koj ga grli i od bure brani, komu isto bura bistri razum pročišćuje, a junačko srce kaplja snaži, što je nikla na ovoj grudici što ju snošenu na pustu kamenitu golet muka njegovih ruku i gnoji a znoj lica zalieva.

Kolika se slast iz takove misli lije! Kolika je slast upoznati taj plemeniti narod, zaviriti mu u sokolove grudi, na njegovoj se plemenštini i sam oplemenjivati! Budi pozdravljen mili kraju, novi zavičaju!

Takovimi se čustvi tažilo i blažilo srce vozeć se kroz u istinu veličanstvenu Kapelu. Nisam puno mario

za vojničku pratnju — eskortu od 4 vojnika, koji su nam kola na oku držali, da nezapnu u koju hajdučku šaru. I nema već prilično dugo nikakova straha onuda od pustahija. Vožnja je trajala preko njekakova tri sata. Kad smo se vinuli nuzbrdice, razstrlo nam se pred očima jezeransko polje, koje mi je prilično iztislo iz pameti prijašnju pustoš. — Objedovasmo. Sunce je razaslalo ugodno grijuće svoje trakove po zemlji. Nebilo dugo, kako smo opet usjeli, zaspim koje od blage topline, koje od prijašnje duševne muke i sada jurve ublaženih ćustva. Sanjam da sam zapao u strašnu guduru medju gole nebotične gole skale, kojim vihrom počadjale šiljke obliećo dva od starosti prosiedjele odlušine. Čeljusti razvaljene svaki im čas škljocnu krvožedno grudi im se nadimlju toli burnom srdjbe i mržnje, samo da neprasnu, a iz očiju im se siplju striele medjusobnom mržnjom kaljene, a iz sažeta grla tako im se kliktaj izvija, da mi mozag u kostih stine. Bjehu već jedan drugomu na dohvatu zavinuta kljuna i oštrih pandja: već se nadah nevidjenu prizoru, kad al stariji na jednom poizmaće to se pusti upravo paklenim kliktom nad moju glavu. Čuh već grozan štropot u hvat razkriljenih pera... sad na će me šćepati... kad me nešto trgne: bjehu kola naša, koja zavrta trgnuše me iza sna. Pogledam a to umjesto golih vrletih pružila nam se pod nogama ubava

dolina, obrubljena zelenim viencem i viših i nižih brdina. U njoj se vinulo liepo selo, od ponajviše kamenom gradjenih kuća, kojim je stala na čelu liepa župna crkva dosta visoka tornja. Pogled mi bijaše razblažen, oči mi sievahu od tihe krasote, da tako reknem, i miline novoga pojava. Prijatelj me zadovoljno pogledne i malne ponosito reče: Brinj — ili kako službeni jezik kaže: Bründl, a ono na brdeljku stari Sokolac!

Jedva sam čekao, da se spustimo u mjesto, pa i nisam morao dugo čekati. Tu nam je bilo sići, jer smo odlučili pokloniti onu jednu staciju do Žutelokve, pa ovdje radje najmiti graničarska kola, gdje se laglje dobivaju nego u mrtvoj, turobnoj Lokvi. Prepustiv suputniku skrb najmljenja odoh se uspet na gradinu, koja tek što sam ju smotrio već me je privlačila neodoljivom silom. Nije trebalo kakove pol četverti i ja sam stajao na šupljom gradištu razgaljujuć si dušu ugodnim vidikom. S lieva i desna pružile se gore nevisoke a straga ih spojila visoka Kapela; sprieda je put otvoren, koj vodi kroz daljnu krajinu i kašnje preko Vratnika u Senj. Na desno se u ravnini koči liepa crkva pravoslavna, a oko nje odasvuda polja i livade. Imaš li bistrije oko, zamjerit ćeš okrom crkve jezeranske, kojoj si ostavio iza ledja još i koju kapelicu, podružnicu izokolnih župa, a po livadah činit će ti se, da je radina ruka-tkalica

krajiškinje povukla dug ali uzak latak domaćega platna, da ga vodom nakvašena bieli. Ali nije to platno već je potočić, nevaram li se Jezero zvan, koj je i nadio ime Jezerani.

Nu nema tu tolikih naravskih divota, kojimi bi si oči napario; nije tu kralja slavenskih rieka Dunava, da ti unj oko zaroni i u njem se nabujana mašta okupa. Liepo je tu takova kao što je liepa naša seljačka djevojka, koja sa srpom u ruci podsieca vlaće zrnorodne proje, te ih u snopove veže pjevkajuć si bezazlenu pjesamcu, kojom prizivlje, što joj srcu drago, bud si tješi staricu majku, koja u svom udovičtvu nema jače podpore do jedinice kćerke, ili pak nariče, što joj majka nije rodila sladkoga bratca. Ako li je nesretnica odljubljena mlada, istina kad zakune — do neba se čuje, kad uzdahne, zelen listak sahne, ali nije ipak ravna plamenitim svojim sestram najužnijega neba, vatrenoj Taljanki i ognjevitoj Španjolki, koja ostavljena sprema u srcu krvnu osvetu mač i otrov kruti, „boli srčbe, gnjeve biese — i stotinu inieh srda, koje se utapljaju tek u prolivenoj crnoj krvi nevjernikovoj ili odlieću kužnim dahom otrovanih mu grudi.

Takova vam je ta okolica, vjerna sitna slika ciele nam umiljate domovine. A Sokolovu razorenu gniezdu eto vam žalostnog otražja. Od četverte nekoć gradine,

od kneza Bartula Frankopana oko 1240. godine podignute, sačuvala se dosta dobro gradska kapelica u liepom gotskom slogu sagradjena. Služila je prije za župnu crkvu, dok nije sagradjena sadanja crkva prostrana ravna stropa kakov je u vrlo mnogih crkava pa i u samoj prvostolnoj crkvi biskupije senjske. — Posvećena bi prema imenu svoga sagraditelja sv. Bartulu na čast. Gledajuć ju s traga, čini se da od tri tornja sastoji. Imade dva veća žrtvenika s liepom starinskom rezbarijom i treći puno manji. Na jednom žrtveniku ima straga na lievoj strani ovaj napis:

U ime svetoga Trojstva. Amen.
S pomoćjom Svecah postovanoga Boga. 1653.

Izim toga napisa čita se jednomu na žrtveniku na strani evangjelja:

Na 8. Decembra letta 1663 bi pozlaćena ova Palla.

a na strani epistole:

IO . . . . CIRO
. . . . . OVI
. . . .
. . . .
RAIKOVIĆ.

Poslednji taj napis neda se pročitati, jer su mu slova do navedenih više manje istrisana. Uza to bijaše

u kapelici uzidan jedan stari frankopanski kip (soha — statua) ali ju je zajedno s kapelom valjda koj nevješti župnik dao okrečati; prvlje bješe sva modrilom oslikana. Pod ovom nadzemnom kapelom nalazi se opet druga podzemna iste gradnje, za koju se nezna pravo, čemu je nekad služila, ali se meni čini, da se valjda u njoj za obsiedanja porad veće sigurnosti vršila služba božja; kašnje u nju zatvarahu zločince. Na ulazu je te tamnice stajao još pred nekoliko godina čovjek od tupa izklesan sa zmijom u ruci, valjda za spasonosni strah i odvratu od zločinstva. Sada ga više nema. Valjda je sujevjerje i neznanstvo i to strašilo uklonilo, da nevrši namienjene si službe strahovanja. Na dva tri mjesta razabire se jošte pomno izradjen grb obitelji frankopanske.

Od ostalih ostanaka stoji još prilićno sačuvana kula na tri sprata (poda, kata) jakih debelih zidova, kao što su bili i malne sasma razrušeni bedemi. U nju kao i kroz bedeme vodjahu nekoć željezna vrata, koja je praktična ruka krajišnička, koja kako je poznato, gvoždje više cieni od zlata, Bog zna na što sve razkovala. — Dočim je negda služila jamačno za najače branište proti krvoloku Turčinu, koj je nikad neosvoji, bijaše kašnje pa još i g. 1815 stan župnikom i častnikom satnijskim. Do te kule ima još i sada — barem sam je još vidio — korito vode zdene bistre, ostatak nekadanje gradske na-

kapnic (cisterne). U tom se krilu gradskom još rodio naš s dobre uprave čuveni i puno ljubljeni junak, general Maravić, pa kako mi pripovjedi mjestni duh. pomoćnik, zamolio je on u našega prejasnoga vladara, da mu pokloni ovo slavno rodište. Želimo vriednomu mužu dobar uspjeh prošnji, znajući da ima plemenitu nakanu. Jer doista nigdje u celom Brinju nebi se dali tako ponoviti dvorovi s toli krasotnim vidikom podići, kao što na ruševinah skolačkih.

Kad unidješ kroz kapiju u dvorište gradsko, tutnji ti pod nogama svod, negda valjda podrum pa možda kao i kašnje ujedno prahara. Sad je to mekim busenom obrasla prostorija, koja je do nedavna mamila mladež brinjsku poslje službe božje u kolo — ali ne više krvavo. Liepo ti li je negdje tutujila ova šupljina pod junačkim poskokom krajiške omladine. Odkle se pred jedva sto godina sipala smrt na krvožednu lakomu Turadiju odanle se malo zatim radjao nov život ljubavi, nove sveze srdaca — zametak opet novom žiću potomstva. Pa tko bi znao, podigne li se opet na tom mjestu stan ljudski, kakovim će zgodam služiti za podlogu i osnovište . . .

Ali je vrieme već da izpripovediv vam po Kukuljevićevih „Gradinah“ prošlost Brinjevu ostavim tu ruševinu boljoj bndućnosti.

Jur za vrieme Rimljana stajaše na polju brinjskom naselbina rimska, od koje se obilježja još danas vide, na mjestu zvanom Humac, ne daleko od Brinjah. Misle njeki, a medju njimi i učeni Kandler, da je tu njegda stajao Strabonov, Apijanov, Antoninov itd. grad Avendo (Vendum), nu dalo bi se nagadjati i na Arupium ili Monetium, (sravni rupes i mons-humac) ili pako na Gvida i Anonima ravenskoga Puplisku ili Opselu držeći se stare ceste rimske, koja nije onuda tekla prema Senju kuda danas.

Kada je grad brinjski sagradjen, to se upravo nezna ali je stajao jur koncem XIV. vieka i bijaše poznat pod imenom Sokol, a još danas nazivlje ga narod Sokolcem. Izpod njega ležaše, kao i danas, jur u staro doba trgovište (opidum) Brinje, kojemu ima u pismenih spomenicih traga jur u X. vieku.

Grad bijaše sagradjen na dva poda i okružen čvrstom ogradom, utvrdjenom sa osam kulah. U okružju otih ogradah stajaše po njekoliko kućah * sa stanovnici, koji bjahu vazda na pripravi da brane grad od neprijatelja. Grad je još prilično dobro sačuvan. Od kulah stoje jošte dvie, a glavna vrata svodjena su na krst i

---

* Gledaj staru sliku u Valvazora. „Ehre des Herzogthums Krain." B. XII. str. 97.

gradjena u gotičkom šiljastom slogu, kao i gradska dobro sačuvana kapela. Ovo je u onoj okolici tim riedkost, jer u srednje doba gradili su Hrvati oko mora jadranskoga većom stranom samo po romanskom i bizantinskom slogu.*

U staro doba pripadao je grad županiji modruškoj, sada spada pod ogulinsku pukovniju i odstoji od Senja i od mora dvie dobre ure.

Riedkih ima gradova u Hrvaskoj, koji su tako malo mienjali svoje gospodare glede porodicah, kao brinjski grad Sokolac. Kada su knezovi krčki godine 1193 dobili u dar grad Modruš sa čitavom županijom modruškom, palo je i Brinje pod njihovo gospodstvo, te ga oni zadržaše sve do zatora gornje Hrvatske zemlje pod Turci i Njemci. Neima sumnje da su knezovi krčki Frankopani grad brinjski sagradilj, kao što su u mjestu Brinju podigli i samostan augustinacah sv. Pavla, koji je sada pretvoren u župni stan.

Godine 1411 sjedio je u ponositom gradu brinjskomu silni knez Nikola Frankopan, ljubimac i odvažan branitelj kralja Sigismunda, a dvakrat ban hrvatski. Iste godine dne 20. siečnja, svetkova on u tom gradu veliko slavlje, načinivši savez prijateljstvas mogućim

---

* Pobliži opis Kapele gledaj u „Hrvatskom Sokolu“ br. 5.

knezom Ivanom Nelipićem, gospodarom Cetina, Klisa i Rame, a knezom Šebenika, Skradina i Trogira. Bivši ovaj prije kratkoga vremena ljuti neprijatelj kralja Sigismunda i kneza Nikole. a revan saveznik Vladislava kralja i hercega Hrvoje, pomiri se oko 1410 sa Sigismundom i Nikolom te dodje na gore rečeni dan u grad Brinje, da se za viečna vremena sprijatelji s Nikolom i da za najstarijega njegova sina Ivana Frankopana zaruči svoju kćerku Katarinu.*

Još većom svečanosću primi sljedeće godine 1412 knez Nikola u gradu brinjskom veličanstvenoga gosta Sigismunda kralja, koj došavši ovamo preko Zagreba i Bihča oko 25. studena, zabavi se njekoliko danah u tom gradu, i podieli novomu prijatelju kneza Nikole, Ivanu knezu Cetinskomu, dozvolu, da u pomanjkanju muškoga ostanka može podati u vjeno (miraz) svojim kćerim sve svoje gradove i zemlje.** Trogiranom pako potvrdi kralj u istom gradu dne 27. studena staro pravo da mogu birati opata za monastir sv. Ivana Krstitelja.***

Nikola Frankapan bijaše vlastnik brinjski sve do

* Arkiv grofa Antigona Frangepana u Castelu di Porpetto u Furlanskoj br. 31—33.

** Isti arkiv br. 34.

*** Lucius Memorie di Trau. l. 407.

svoje smrti (1431), te ga još godine 1430 dne 16. lipnja nalazimo u Brinjah, kako podjeljuje samostanu cirkveničkomu njeka prava. *

Po Nikolovoj smrti spala su sva njegova ogromna imanja na preostavše sinove, a medju njimi dopadne Bartola vlastničtvo brinjsko. Kod njega sakupiše se u Briniah godine 1435 dne 12. siečnja sva devet živuća braća Frankapani, po imenu Ivan štariji, Nikola, Stjepan, Bartol, Dujam, Martin, Sigismund, Andrija i Ivan mladji. Prilikom ovom darovaše oni senjskim Franjevcem mlin u viličkom polju kod svoga grada Otočca, i obvezaše jih medju ostalim ako koj od rečene braće ili njihove porodice izvan Senja. unutar granicah njihova gospodstva i banovine hrvatske, umre, da su dužni isti fratri pokojnoga ili pokojniku, od mjesta gdje bude mrtvac ležao, do Senja osobno pratiti. **

Iz ovoga se dade zaključiti, da je glavno mjesto pokopališta frankapauske porodice u ono doba bio Senj, a po svoj prilici sada porušena crkva Franjevaca, koji su imali tada svoj samostan izvan zidina gradskih.

Stojeći u Brinjah darova Bartol god, 1444 pavlinškim samostanom sv. Jelene u Vlaškoj i sv. Marije

* Gl. moje spomenike str. 56.
** Sladović. Povjesti bisk. senjske i modruške str. 241.

u Cirkvenici njeka zemljišta kod Brinjah, i nadari kasnije takodjer različite susjedne monastire, te umre oko god. 1460. Jur god. 1461 dne 12. ožujka spominje se njegova žena Jelža, kneginja senjska brinjska i jelovska, kao udova, koja darova sa svojimi sinovi Anžom i Mikulom njeke sjenokoše samostanu sv. Jelene kod Senja, za dušu svoga gospodina bivšega kneza Bartola. *

Rečenoga Anža, sina Bartolova, posini kasnije (1486) Ivan mladji sin Nikole, brat Bartolov a stric Anžov. Uslied ovoga posinovljenja dolazi Anž kasnije često pod imenom Ivana Anža spomenut.

Kada se medju nasljednici Nikole Frankapāna ljute porodiše razne razpre poradi diobe ogromnih dobara Nikole, pristupi Anž uz onu stranku, koja bijaše protivna Martinu Frankopanu stricu njegovom. Navlastito opirahu se malolietni sinovi Jurja god. 1466 proti Anžu, Stjepanu i Bernardinu, što su ovi uz svoje gradove Vitunj i Tržan uzimali modruške daće s tridrsetnicami. Prilikom kasnijih svadja pade Martin Frankopan kod mjesta Brinja u Anžove ruke, koj ga zajedno s njegovom pratnjom dade zatvoriti u grad svoj brinjski. Medju ovimi zarobljenici bijaše i Ivan Bevenjed

* Gl. moje spomenike str. 90.

ostrožinski, vieran drug Martinov, bivši okovan u ljute verige. Da izbavi sebe i Martina iz tamnice, darovà on Anžu grad svoj Skrad. Za ovo veliko prijateljstvo odpusti Martin Frankapan istomu Bevenjedu svoj grad Kostajnicu za svotu od 4000 forinta. *

Kasnije nalazimo Anža opet u Brinju, kad je god. 1475 nagradio svoga viernoga slugu Jurja Farkašića iz Krasićah, a god. 1478 na dan sv. Jurja, sjedeći u Brinjah, darovao je samostanu sv. Nikole na Gvozdu imanje Zaselje u brinjskom kotaru. Doskora umieša se Ivan Anž opet u razpre medju Frankapani i kraljem Matijašem, kojega vojska uze god. 1479 sa Senjom i grad brinjski, te je radi toga morao Ivan Anž od svoga vjernoga sluge kneza Jurja Kosinjskoga posuditi na sedam godina njegov grad Kosinj, obvezav se svojom dušom i gospodskom vjerom, da će mu pošteno vratiti rečeni grad. Za ovo poštenje darova mu u svom gospodstvu, što je oddieljeno od njegove bratje, sela Stanicu i Ivanščicu. **

Poslie smrti Matijaša kralja dobi Ivan Anž grad brinjski natrag, nu nastadoše nove borbe medju Frankapani, stranom poradi dobarah, stranom poradi nasljedstva stolice kraljevske, jer Bernardin, sin Stjepanov, i

* Listina u zem. arkivu N. R. A. Fasc. 644 br. 20.
** Moji spomenici str. 137.

Ivan Cetinski, oba Frankapani, bijahu s mnogimi plemići hrvatskimi pristali uz Maksimiljana proti novomu kralju Vladislavu, a čini se da je uz ove pristao i Ivan Anž Brinjski, jer mu je Maksimilijan još g. 1496 njeka imanja darovao. Glavna misao Frankapanah bijaše da osvoje grad Senj, kojega god. 1493 silnom rukom osvojiti htjedoše. Senj kao i otok Krk, bijaše u smislu diobe načinjene god. 1449 medju sinovi Nikole Frankapana vlastitost sve 9 bratje, ali stojaše tada jur njekoliko godina (počam od 1480) u kraljevskih ruku i u njem zapovjedaše kao kapetan Ivan Bot Banjski. Nemogavši se ovaj braniti proti pretežnoj sili Frankapana, pošalje u svojoj nevolji njekog Jurja Senjanina u Budim, da moli od kralja pomoć. Kralj imenova na to, mjesto bivšega bana Vladislava Egervara, zaručenoga zeta Bernardinova, banovi hrvatskimi rečenoga Ivana Bota i Mirka Drenčina, kojemu posliednjemu naloži, da oružanom rukom priskoči u pomoć Senjanom. Čuvši to Frankapani pomaknu se natrag izpred Senja i povuku se u grad Brinjski, gdje se postaviše na odvažni odpor. Doskora podje Ivan Bot iz Senja u potjeru za Frankopani i sjedini se kod Brinja s četami Drenčinovimi, na što oba počeše obsjedati Frankapane u Brinju. Ali tom prilikom pogodi Bota smrtno zrno iz brinjske lumbarde, te u isto vrieme dodje glas, da su Turci pod Jakubom

i Hadum pašom (u kolovozu mjesecu) navalili preko Une u Hrvatsku i Štajersku, pozvani, kako se je pogovaralo, od Frankapana, da ih oslobode od ljutih neprijatelja. Ban Drenčin bijaše dakle prisiljen da se prividno izmiri s Frankapani, a svi se složiše na obranu domovine proti Turkom. S banovom vojskom odoše takodjer Ivan Cetinski * i Nikola Frankapan Trsački, zatim Karol knez Krbavski, Petar Zrinski, Juraj Vladković, Drenčinov brat i sin Pavao, kao i ostali hrvatski plemići. Kad se Turci s velikim množtvom roblja i pliena vraćahu iz Štajerske kući, pobiše se Hrvati s Turci dne 9. rujna na krbavskom polju, izpod Vražjega vrtla, ali bijahu hametom potučeni. Tu pade 5007 Hrvata. Medju mrtvimi bijahu brat i sin Drenčinov, Ivan Frankapan, Karol knez Krbavski i Juraj Vladković, a ljuto sužanstvo zapane bana Drenčina i Nikolu Frankapana, od kojih prvi umre u robstvu kod Carigrada, drugoga izkupi njegova žena Jelisava Peteva.

Poslje rečenoga obsjedanja brinjskoga sjedio je Ivan Anž mirno u svom gradu brinjskom i darova tu još iste god. 1493 samostanu sv. Jelisave na Vlaškom

---

* Ja sam ovoga Ivana u opisu grada Kalnika i Senja nazvao sinom Bartolovim, ali pogriešno. Bio je knez Cetinski, kako ga Tomašić nazivlje, i po svoj prilici sin Jurja sina Ivana tar. Hanža. strica Anžova.

kod Senja imanje svoje sestre Barbare, zvano Košćice u kotaru bužkom, a god. 1495 samostanu sv. Mikule na Gvozdu modruškom tri sela u Črnici, nadalje samostanu sv. Spasa u drazi Ljubotina kod Senja, svoje selo mali Prokićci. Sljedeće god. 1496 darova opet samostanu sv. Mikule selo Mokro u brinjskom vladanju ležeće, a god. 1498 potvrdi istomu samostanu darovanje sela na Ukinjah, ležeće u vladanju njegovom podgvozdnom.* God. 1499 zamieni jošte s knezom Jurjem Kosinskim svoje imanje za grad Kosin.

Godine 1500 dao je Ivan Anž od kaptola senjskoga u gradu Brinju pismeno si potvrditi, da se je sa svojom ženom Katarinom zakonito svezao, iz česa dalo bi se zaključiti, da je Ivan Anž Brinjski kroz njeko vrieme sa svojom ženom nezakonito živio. Ovo bijaše i uzrok, da se po njegovoj smrti († oko 1521) sumnjalo, da li su njegovi sinovi Ivan Kristofor i Vuk (Bolfan) proizašli iz zakonitoga braka, te je g. 1522 Vinko biskup otočki pred kraljem i saborom ugarskim pismenu izjavu morao dati, da nije nikada tvrdio nezakonitost Anžovih sinovah, kako bijaše to Ferande Frankapan sin Bernardinov krivo razglasio.**

* Moji spomenici 157, 159 i 171.

** Arkiv porodice furlanskih Frankapana br. 94 i 101.

Ivan Angjeo svezao se po običaju hrvatskih boljara onoga vremena i s mletačkom vladom, davši joj na pomoć god. 1501 stotinu svojih ljudi, koje posla iz Brinja na Rab, nu morao se boriti neprestano s Turci, koji u to doba doprješe višeputa do Modruša i Brinja, razorivajući neprestano hrvatske gradove i sela, a ponajviše frankapanska. Neimajući od nikuda pomoći, a najmanje od kralja ugarskoga, padoše u to doba Frankopani sa još njekimi boljari na misao, da se predadu papi, caru njemačkomu ili mletačkoj vladi, služeći njeki izmedju njih, bez ikakove dozvole kralja ugarskoga, sa svojimi ljudmi caru njemačkomu i mletačkoj republici. Napokon nedobivši ní od ovih vlada pomoći za svoju domovinu, pomisliše u svom zdvojenju staviti se pod zaštitu cara turskoga, samo da obezbiede sebe i svoja imanja. Medju ovimi bijaše početkom god. 1521 i stari Ivan Anž Brinjski * sa svojim rodjakom Ivanom Karlovićem, knezom Krbavskim, sinom Karla i Dorotije Brinjske, sestre Anžove. Medjutim umre još iste godine Ivan Anž — a Turci dodjoše pod konac godine opet pod grad brinjski, odkuda otidoše na Metliku.

Anžovi sinoví Krištofor i Vuk porazdieliše svoja imanja, i dočim Krištofor ostane u gradu brinjskom,

---

* Marino Sanudo. Arkiv VII. str. 114.

ode Vuk stanovat u Bosiljevo. Oba brata bijahu zajedno s Jurjem Slunjskim i Nikolom Trsačkim Frankapani dne 1. siečnja g. 1527 na saboru Cetinskom, na kom izabraše Ferdinanda, kralja českoga, kraljem hrvatskim, dočim njihov stric Bernardin i ovoga sin Krštofor Frankapani, odoše na stranu Ivana Zapoljskoga.

Braća Krštofor i Vuk bijahu junaci na glasu i odlikovahu se u mnogih bitkah s Turci, osobito g. 1528 u velikoj bitki kod Udbinje, kamo dovedoše 300 svojih momaka. *

Kada Krštofor sin Anžov umre, dodje za vrieme njegova maloljetna sina Nikole, uprava grada brinjskoga pod Krštoforova brata Vuka, koji je kod kralja Ferdinanda izradio, da mu je taj grad i darovan. Ali sjedeći on u Bosiljevu i u drugih gradovih, zanemari grad brinjski, premda je taj izvržen bio neprestanomu nasrtavanju Turaka. Iz ovoga razloga zapovjedi mu kralj Ferdinando I. god. 1537, da grad brinjski ili proti turskomu napadanju osigura, ili pako izaslanim povjerenikom kraljevskim u ruke predade, koji će ga proti Turkom braniti. ** Vuk nebijaše odviš pitome ćudi, te je za kraljeve zapoviedi malo mario, tim više

---

* Sanudo 1528.

** Zem. arkiv N. R. A. Fasc. 1648 br. 48.

se brineći za turska četovanja, svoju službu mletačkoj vladi nudeći, na kojoj se ipak tadašnji dužda Andria Gritti, dne 22. kolovoza 1538 pismeno zahvali.*

Ferdinandovi privrženici pronadjoše medju tim drugo sredstvo, kako da upropaste Vuka i kako da ga liše svojih imanja. Luka naime Sekelj Kevendski, baron od Ormožda i carski general podigne parbu proti Vuku pred dvorskim sudom, poradi Katarine pastorke (privignae) svoje, a kćeri Mihalja Imrefija i Katarine Bočkajeve, najprije za istoga Imrefija, a zatim za Sekelja udate. Tužio se Sekelj, da je Vuk ovu Katarinu još mladu držao kod sebe kao njezin skrbnik u zatvoru, te da je nju i Sekelja njezina jur tada zaručnika silomice natjerao, što su mu pismeno odstupili njezin i nje sestre Ane grad Krapinu. Nadalje, da je isti Vuk stavio lokot na tajno mjesto Katarinina tiela, mučeći tako djevojku, napokon da se iznevjerio i samomu kralju Ferdinandu nehteći ga priznati za pravoga kralja.

Usljed ovih tužba bijaše odsudjen Vuk na gubibitak života i svega svoga imanja. — Ali podobne osude nebijahu u ono doba u Hrvatskoj i Ugarskoj tako ozbiljne i štetne kao danas. Vuk je ostao zdrav i u posjedu svojih imanja takodjer nadalje, bijući ne-

* Arkiv frankapanski u Porpettu br. 104.

prestani boj s Turci u domovini, priskočivši u pomoć istomu kralju Ferdinandu I. i njega bratu caru Karlu V. u ratu saksonskom god. 1546, u kom je ratu i poginuo.* Vuk je ostavio samo jednu kćer Jelisavu, udatu za Ivana Halapića velikokalničkoga, a zatiem za Josipa Dornberga. Njegov brat Krštof imao je dva sina: Stjepana i Nikolu Trsačkoga, kojega potomci sve do Franja Krištofora uzdržaše najdulje pleme frankapansko u Hrvatskoj.

Grad brinjski, odkad ga Vuk zanemari, padne doista s mnogimi drugimi gradovi frankapanskimi u ruke kralja Ferdinanda i pod njegovu njemačko-vojničku upravu, te bude pridružen tako zvanoj primorskoj krajini, a stavljen pod kapetaniju senjsku. Pošto je u njemu podjedno stajala njemačka i hrvatsko-krajiška posada, to je g. 1553 na carske troškove popravljen. Doskora nasele se oko grada i novi stanovnici, što pobjegoše iz krajeva od Turaka zauzetih, navlastito umnoži se naselbina uskočkih porodica, iza kako ove protjerane iz Senja god. 1618 pod zapovjedničtvom vojvode Jurja Daničića ovdje se namjestiše.

Turci navaljivahu u to doba višekrat na grad brinjski, koji je stražio iza ledja druge pokrajinske

---

* Lazius. De migratione Gentium Lib. XI. p. 234.

gradove, a iz boka čitavo primorje sa Senjom. Ali ga nemogoše predobiti.

God. 1623 i 1630 doprieše Turci do Brinjah, ali jih tadašnji krajiški general Vuk Krštofor Frankapan svaki put sretno otjera. Isto tako htjedoše Turci jurišati grad brinjski god. 1661, ali ih Petar grof Zrinski junački odbije i kod Jurjevih stiena do noge potuče.

U ovo doba bijaše grad opet popravljen i novi most načinjen, kako svjedoči u kuli urezani napis:

NA 24. IUNIA 1651 BI OVI MOST NACINIEN.

Popravljena bieše i gradska kapelica, kako spominje napis na njoj:

V IME SVETOGA TROISTWA AMEN. I POMOCHUM SVEGA POSTOVANOGA PUKA BI RENOVANA OVA CIRKVA S. TROICTVA 1653. MESTAR RASTE. NAS... IVAN MANV... IVAN BROZICHEVICH.

Još veli napis da u gradu brinjskom tada bijahu: za porkulaba plemeniti g. Vincenco Davanca, za vojvodu knez Vuk Rajković, za zastavnika plemeniti knez Ivan Holjevac, desetinar Marko Perković, desetnjak Nikola Medarić i kastald Jerko Dumić.

God. 1679 dovede harambaša Dragić iz Like opet nekoliko uskočkih porodicah u Brinje, kamo ih general

Herberstain naseliti htjede, ali se Brinjani pobune proti njima te nove pridošlice moradoše otići u Kranjsku.

Kad je naša vojska pod konac XVII vieka Liku i Krbavu od Turaka natrag pridobila, budu god. 1701 po dvorskom povjereničtvu granice krajine s nova uredjene, te ovom prilikom pane za neko vrieme Brinje sa Senjom i gačkom županijom pod upravu kr. komore, dok se kasnije opet neutjelovi u krajinu vojničku, pod koje upravom stoji i danas.

Ali vi još nešto izgledate. Naučih vas na zlu navadu, da vam o svakoj razvalini štogod izpričam. Ako mi je gdje žao bilo, to ovdje žalim, da sam u tu žicu udario. Jer što da vam pripoviedam o gradini, koja se razpada u „krvavoj haljini“? Je li tu i moglo biti prizora sladkih osjećaja, kad ti je postojano treptila nad tjemenom turska demiškinja?

Nu da vas neostavim sasvim praznih ruku, zabilježit ću vam pravu pričicu, za koju mi se je zahvaliti bivšemu učeniku svomu — rodom Brinjaninu. Znam da vam neću njom u milost ući, ali u nevolji i nešto u volji.

Kad su jednom Turci pritisnuli Sokolac i svu već posadu izubijali, ostade u tvrdji samo jedna baka s kozom. Kako da sebe spasi i Brinjane opošteni. Poperi po bedemih kolce te ih zagrnu vojničkim odielom, a

svakomu tomu nazovi-junaku uklopi u puste ruke tvrdu kremenjaču (pušku na kremen). Kad bude u jutro — imaju Turci šta i vidjeti. Nova vojska, nova posada. Tko da si još duže krha vratove o te proklete zidove, tko da udara na ta proždrla ždrela krajiških kremenjača. Noći o ponoći Turci izmaknu ostavivši smijućoj se baki povrh života i liepo svoje čadorje s hranom i drugim obiljem. Uza staricu spasila se još njena koza, koju bi ona hranila spuštajuć ju obnoć niz bedeme na bazgovo stablo, koje se i sad pokazuje, da se nabrsti. — Zar ne? mudra bila glava u te starice, samo šteta što joj se nije slava imena sačuvala, niti se znade, tko je začetnik toj pripovjedčici, i koliko joj ima i od koje zgode povjestničke podloge.

Zar ne vrlo mršava stvarca. I sám žalim, da vas nemogu čim boljim poslužiti. Ali izvolite se, dobri ljudi, sjetiti onih sedam misirskih gladnih ljeta. Da je ta zgoda u nje nesrećom pala, i moja bi koza bila slipsala, te bi mi pripoviest bila još kraća.

Belec i Oštrc-grad.

Zagorje naše ako i nije ono čim ga novelari naši rado odlikuju — Švajca, to joj je ipak u gdjekojem pogledu vriedna mladja sestrica. Jer ako se u njem i nisu sunule nebotične vrleti gole nebu pod oblake, a medju njimi razjazile duge duboke uvale, kojimi mūču glasovite gojne muzare švajcarske, ako i nepreskakuju njegovih skala brzonoge divokoze, ako i nešume i nehuče bujice kotrljajući burom i olujom polamano granje stabalje, ako i nije u davnoj prošlosti natopljeno onom silnom krvlju viteškom, koja se je recimo razlila po poljani Zschokkeova Arau-grada, ako i nije u svakoj samotinji zakopao kakov pustinjak koječim izmučene glave i izranjena srca: ako svega toga i još mnogih drugih milih strahota niti ima niti je kada bilo u njem, to ono ipak iz sto razloga opravdava veliku onu slavu, kojom ga je jur i domaće i tudje pero obasulo — ono je podpunomā zaslužilo liepo ime hrvatske Švajce.

Ili zar se nepodižu dosta visoko klisure klanačke, koje te na putu u Tuhelj pokraj modro-zelene Sutle podbijaju sladkogroznimi trnci; ili voliš li u bujnu zelen zarasle gore, može li išto bolje napariti utrudjeno oko od krasne formacije belečkih i pregradskih gora? a kad oklizneš okom po baršunskih sagovih zlatarskih i mačanskih preizvrstnih livada, obasjanih toplim zagorskim suncem i tamo amo zasjenjenih odrazom nevisokih krasno zaobljenih humića, nebi li si tad poželio podno kojega od njih posjedjeti u ugodnoj hladovini i časak barem smijati se od milinja nad krasotom tolike naravne blagosti?

A ljubi li ti se slušati zveket oružja, prasak pušaka i grmljavinu topova i mužara, uzvini očima k staromu Cesar-gradu, k Melem-, Greben-, Belec i Oštrcgradu i još kojoj razvalini viteške hrvatske gradnje. I tu se nekoć ako i ne tolikom vojenom silom kao u Švajci lomilo vito koplje, tu krhali perni buzdovani i vrcale iskre iz kaciga viteških iskresane sabljami vitezova i sjekirami četa Matijaša kralja seljačkoga.

Pak promisli da je i tim gradovom hridno podnožje plâkala, da i te travorodne cvjetne livade natapa zelena Krapina, modrušasta Sutla, žutkasta Bednja; nezaboravi na krasno odugačko jezero trakošćansko s prekrasnim gradom, koj mu ono s jedne strane temeljište

cjeluje, dometni tomu nebrojene velike i male ribnjake, pak priznaj da je sasvim opravdana rieč — milo naše Zagorje. I doista nikoj pridjevak nepristaje više, nijedan ga zgodnije neoznačava i nerazlikuje od prave Švajce. Milo je ono i umiljno a s gradinami svojimi i romantično.

Pa kako istom dobar i odviše pokoran narod u njem stanuje! Moraš se zgroziti, kakov je negdje morao biti „gospodski" pritisak i jaram, koj je tu pokornost i trpljivost mogao prometnuti u junačtvo i odpornost Gubčevih vremena. Razplakati bi se i danas morao ali i živim ognjem plamtiti, kad zadješ liepim ovim predielom i slušaš pripoviesti ob onom nečovječnom gnjetu zagorskih siledjija za posljednjih triju izbora. A narod taj dobri — jedva koj put samo pisnu i zubi škrinu.

Još do nedavna na žalostnu glasu glupstva (tko nezna za mrsku rieč: zacopani Zagorac) progledava on dan na dan sve to više, razabire prava od himbena prijatelja, počima ćutiti — čitati! Dajte sadanjemu saboru živjeti zakonite godine — i vi ćete vidjeti za tri godine, da ovoga naroda sve brutalnosti gdje kojega plemenitoga kadije zagorskoga neće nagnati na protuvoljno glasovanje! Eda bi dobri Bog — Bog trpljenja — dao, te nebudem krivi prorok!

Iste one godine, kad sam obišao Trakošćan, dva tri dana prije bijaše, kad se u župnom dvoru sastalo društvance od četvorice s nakanom, da se popnemo na Belec-grad. Premda sam ponešto bolovao s prehlade zimi iste godine uhvaćene, činilo mi se ipak, da nesmijem propustiti zgode, kojom si ipak mogu izdovoljiti staru svoju dušovolju. Blizina grada na oko još me više mamila. Ali ovaj put, kao što se veoma često zbiva — prevarilo je oko. Jer idući liepom šumskom hladovinom pokraj bistra pastrvorodna potočića gorskoga trebaše dva sata, dok smo sjeli na cilj svoga putovanja.

Ruševine su belečke dosta obsežne te prama jugu i zapadu prilično sačuvane. Gradja je sva od tvrda kamena spojena mortom, kakov ćeš danas zaman tražiti kod kicoških naših palača. Zidine znamenite debljine morale su se, koliko možeš suditi po ostancih, visoko dizati. Ugodan je vidik s Belca na prostrano dugačko polje zlatarsko, ali je još ugodniji pogled nanj, kad mu se iz Zlatara primičeš. U istinu: omine et nomine Belec, tako mu se bjeloćom sjaje kamenje. Nu dočim ti liep njegov i upravo udoban položaj, gdje je sio v e l i k o m u k o n j u (tako zove puk belečke gore) na hrbat, izmamljuje sada sjetan uzdisaj za poginulim čedom sredovječnih vremena, zalievalo se nekoć oko

trudonosnomu kmetu belečkomu vrelom gorkom suzom, kad mu je bio samo na pomolu, hvatala ga je silna drhtavica, kad mu je došao na domak. Barem pripovieda i danas okolišnji narod, da su na Belcu sjedjeli siloviti gospodari, koji su kukavomu potlačenomu seljaku s bielca dielili zapoviedi. Pa i nje treba za tim zasizati u drevnu davninu, nije treba misliti, da je jad samo kmeta stizao: siledjija svakoga kvači, od koga je bio jači.

Dakako seljaka su trostruki bičevi šibali. Jer on — on bijaše tu, da „zemaljskomu gospodinu“ radi i svojim znojem njemu život sladi. Nijedne mu svetinje nije mogao slab zakon dovoljno osjegurati od samosilja gospoštinskoga, koje si je gasilo žedju svojih pohlepa nesamo žuljevi siromaha seljaka, nego poput Nerona kadšto i plamenom njegovih jadnih kolibica!

Budi ovdje mjesto moje pripoviesti pretiskana iz Ljud. Vukotinovića „Ružâ i trnja“ pjesnička pripoviedka „Belec-grad“: *

* Slučaj, koga ova balada sadržava, dogodi se godine 1708. Njega imadem iz ustiu vrednoga jednoga gospodina sveštenika, komu i sada rodoljubno zahvaljujem, što mi ga je priobćio. Ime obitelji, iz koje je Tomo bio, neću da imenujem. Dosti tomu, da je pripoviest ta u narodu... kojgod u Belec pod goru Ivanščicu dodje, može se o istini osvjedočiti.

Stari Tomo pijuć sjedi
U dvorani visokoj,
Svojoj družbi zapovjedi:
„Družbo poj, družbo poj!
Da pozabim sve žalosti;
Evo jela, pila dosti!“

Družba sluša gospodara,
Prazni vjerno čašice;
Tamburica k tom udara,
Kolom skaču snašice;
A Tomo se radovaše,
Kad veselo sve bijaše.

Na jedanput pod prozori
Uzpiri se strašan plam.
Družba viče: Selo gori!
Pomoz Bože, jao nam!
Tanac, pjesme zaniemiše,
Nikom neće s' piti više.

„Neka gori do djavola,
Nek se brani svaki sám!
Budi na čest našeg kola.
S moje ruke ide plam....

Vatru dadoh naložiti,
Za seljane spokoriti."

Tako Tomo besjedjaše,
Nagovara dalj na ples;
Al sve kolo pusti čaše,
Razleti se kano tres.
Tomo osta izza mala
Sám sjedeći kod astala.

Sutra dan se kosci sprave
Na livade Tomine,
Da nakose tu otave
Za potrebe spajine.
Ljuti Tomo pak se šeta,
I na kosce husti pseta....

„„Ti si Tomo gorji od zmaja!""
Rekoše mu kmetovi,
„„Ti si uzrok našeg vaja,
Mi smo jadni robovi;
Ti pališ sela naša,
Ti nas guliš kano paša!""

Seljani se razljutiše,
Žedneći za osvetom;

Tvrdi jaram odbaciše,
Ki jih tlačio teretom.
Nemaru već za otavu,...
Neg odrežu Tomi.. glavu.

Pregledajući ruševine belečke naidjosmo na jedno mjestance, koje nam je iznova prizvalo u pamet evangjeosku istinu, da na ovom svietu još nije zatrpana dolina suza. Naši pjesnici i pripoviedaoci uvjeravaju nas, „da se u ovakovih pustih zidinah najradje jastrebi i sove legu... a noćju rado roče gladni kurjaci“ a mi smo se uvjerili, da one još uviek nisu toli trošne i tako strašne, da nebi mogle u svom razrovanom krilu primiti i koj biedni ljudski stvor. Nadjosmo naime u jednom kutu sjeveroistočnoga krila gradskoga ležaj ljudski nastrt od slame i lišća, koj je bio istom nedavno zapušten. Pripovjediše mi drugovi, da je ondje više mjeseci dan danovao i noći provodio neki nesretni djetić mlinarski. Hrana mu bijaše korienje i divljake a piće gorsko vrelo.

Nikomu nas nebilo do smieha, niti nam se mililo iznadievati jadnomu samotniku u svagdanjika običnih prišivaka i rugla. Svakomu je zenula na smrknutu čelu sjetna misao o neizcrpivom vrelu prerazne biede ljudske; a meni se pred duhovnim okom nasukala ciela

povorka različitih patnja prem još kratkovjeka života. Pronicě mi djedom umjetno u drvu uloženo razpelo, nadjoh se u sedmoj godinici klečeć pred njim u ni danas još nepojmljenoj sjeti i nujnosti; prebludih iznova samotišta, dok se nezaustavih pred tim zakloništem ljudske zablude, da zavapim: koliko je trebalo, da i ti budeš našao zemskomu trudu slično pokojište?!... koliko je u obće treba dobre sreće, da mu ma koj smrtnik sretno izmakne. He kako ono glasi stara pjesma: Danas car sutra rob — danas cviet sutra grob!

Tko si godier toliko sretan, ter možeš mirnim srcem motriti tudje jade, nesmetni nikad s uma, da je znak gruba srca i neliepe duše rugati se nesreći makar i skrivljenoj. Pravom kori župnik vakefieldski nestašnoga mladića, što krutom rieči odganja ciganina ili prosjaka. ‚Nije li mu već po sebi dosta biede, i ti još moraš da mu ju nesmiljem svojim pomnažaš?!‘

Tko bi znao reći, koliko je more vaja prebrodilo ovo srce, dok je dobrodilo u tu nesigurnu luku. Ali nezavirujmo mu duže u tajne, šapnimo mu radje, ako već nije slomljeno vihrom života, tihu molitvicu za blažu sudbinu, pa se okrenimo razvedrenim licem prama divnomu onomu modrilu, što se nadvilo nad liepu onu glavicu, na kojoj se koče ostanci staroga Oštrc-grada.

Uzhtije li ti se kada i na taj šiljak popeti, a ti radje kreni na kolih do župe loborske, odakle si skoro za sat u Oštrcu. I njemu je ime toli zgodno nadjenuto, da mu najdomišljatiji filolog nebi mogao shodnijega izumiti. U onom nizu belečkih brdina na zadnjem kuku sagradili si pobožni i bogati božjaci (templari) pristanište kao da su htjeli držati neprestanu smotru nad cielim onim rajskim krajem hrvatske zemljice. Gledneš li s nizine ili od Belca na Oštrc, mislio bi, da je uzlazak k njemu veoma mučan, a ono pogotovo najugodnija šetnja! Pa još kakovimi znamenitostmi! Prolaziš kroz Rim, vidiš papu i ja već neznam kakove promenade! Dakako da to sve nije ono pravo, što inače sviet po tom razumieva, jer mjesto vatikana i kvirinala, obeliska i piljeva vidiš svake pohvale dostojnim trudom sadanjega župnika po umnom gospodarstvu samom najplemenitijom lozom zasadjen vinograd, koj radja po cielom Zagorju glasovitom kapljicom, pred kojom i najprokšenije pijančike zagorske smjerno sagibaju glavu a češće se i preduboko klanjaju; mjesto pape naći ćeš i opet trsje jednake vrline.

Znajući ja već odprije za te prednosti, mislio sam, makar i sam zaputim, da će mi se na licu mjesta naći suputnika. I zbilja! Tko je gotov penjati se gori na

vrhunac? — župnik, koj još dva druga prikupi, da nam društvo barem ime vriedi.

Kako je od Zlatara krasan pogled na Oštrc-grad, nebi nikad mislio, da su mu ruševine onako neznatne. I nije sav grad morao nekoć biti velik, on je bio, kako me uvjeravaše župnik, samo kao stražara božjakom, što se još može razabrati po dvijuh kulah — istočnoj slabijoj i zapadnoj jačoj. Gradja nije odviše tvrda niti su zidine puno nad današnjom debljinom.

Ali ako te nezadovoljava veličina grada, to te mora upravo da očara prekrasni mu položaj i božanstveni vidik, što se s njega stere po brežuljcih i prodolicah zagorskih ća do Sused-grada. Što je Okić-grad na nizu okićkih planina, to je Oštrc belečkim goram: jedan i drugi grad sio na skrajnji gorski liepo zaobljeni šiljak kao budni stražar marljivom rukom obradjenih vinograda i njiva, tudjinskom nesmiljenom rukom još neopustošenih šuma i lugova.

Prama sjeveru na Oštrc-gradu vidik je zatomljen višom Ivančicom i Malim konjem, te je samo podno nogu prosjela duboka urvina; nu što je ovdje narav oku oduzela, to je uhu podala. Jer jesi li junak, da staneš na rub ruševine i odvališ koj omirske težine kamen u zievajuću dubljinu šumsku, ili da legnuv potrbuške izbaciš koj jak hitac, to će ti zvuk na onih zavojih gor-

skih poviše puta odjeknuti, dok se istom s trinaestim časkom (sekundom) nerazpline u potresenom dahokrugu.

Okreneš li se k jugu, pred očima ti se uztalasale gore i goričice, nizi i ravnine, svakovrstnim božjim zrnom zasijane, a iz toga zelenoga i žutoga mora iztakle se mnoge crkve i crkvice, gradovi i gradine u plavet nebeskoga svoda.

Stojeć na ovakovoj glavici gorskoj možeš tek pravo osjetiti svu istinu naravitim zanosom izpjevane hajdučke pjesme Milutinove, koju iz Matije Bana Mejrime čina II. tim radje za svoje štioce pretiskujem, čim se je već teže dokopati rečene drame:

Oj liep li je taj hajdučki život!
Na vrsima živjeti planina
Bliže neba i žarkoga sunca;
Gdje na zlatnim sjedeć oblacima
Vozduh plove oblakinje vile,
I prosiplju na junake sreću.
Ovdje čovjek nema gospodara,
Neb ji se nikoga do Boga;
Slobodan je, bezbjedan, ponosit,
Kano sivi pod oblacim oro.

Oj liep li je taj hajdučki život!
Kad se nebo sve crnilom zastre,

Gledat gdjeno sebi više glave
Igraju se ognjevite munje,
Slušat gdjeno sebi na okolo
Kô pomamni gromovi ti riču,
Čut planinu sebi pod nogama
Gdje se kano iz temelja ljulja,
A ti na njoj posred tih strahoća
Pjevat pjesmu junačku na guslam.

Oj liep li je taj hajdučki život!
Svrh planine kô burija pasti
Na dvorove turskieh spaija;
Spajinine odsiecati glave,
Zaplieniti sve njihovo blago,
A uz blago mlade spajinice,
Pak im dvore ognjem izgorjeti,
Da prokletog neostane traga
I vratit se pojeć u planinu....
Oj liep li je taj hajdučki život!

Godi doista ovdje časak počasiti, zavesti se u ocean blagih misli i čustva o dičnoj i ružnoj prošlosti hrvatskoj ter poslati višnjemu ravnaocu sudbine narodâ koju pobožnu želju, da bi dao boljih dana tolike muke premučivšemu plemenu.

On blag dielitelj dobara neka već jednom dade te nam na ruševinah ovih starih gradova uzkrsnu po domovini gradovi kao labudovi, te nam procvatu pravom kršćanskom kriepošću i svestranom gradjanskom vrlinom.

Silazeć kući zabavljasmo se bujnom vegetacijom gorskom, od koje neka budu ovdje zabilježene znatnije biline, kako sam ih primio uslužnošću ondješnjega duhovnoga pomoćnika, toj struci znanstva i vještaka i ljubitelja. Uvjeravaše me on, da je medju ondješnjim narodom našao puno liepih imena, zgodnijih nego što su uvedene u našu knjigu. Ima u njega i diela te struke, a bit će nadam se i tako trajna ljubav, da donese koje zrno književnoga ploda narodu, ako se i neizplati pojedincu. Ali velik je već dobitak prevelika plata, jesi li toli sretan, te se možeš baviti znanošću. A može li biti ljepše, svećeniku većma dolikujuće znanosti od biljarstva? Dilectus meus pascitur inter lilia! (Milko se moj pase medju cviećem).

Kamo sreće po hrvatsku knjigu, kad bi mladje naše svećenstvo i s te strane pojmilo životni svoj zadatak! Kakovih li bi radnika uskrslo na književnom polju, kolike li slavila dobiti i sama vrlina svećenska s ovakova dična poslovanja! Ali hvala Bogu i tu već počimaju nicati klice i donositi liepa ploda; samo da

bi se i u tom vinogradu razvrežile mladice! Da vas sjetim samo našega Vinogradara, Seljaka — ali neka... i u dobru su nomina odiosa!

Vraćajuć se s Oštrca nikako nepropusti da se nepokloniš našoj Gospi Mariji Gorskoj i svetomu Antunu — dvie su to crkvice spadajuće pod loborsku crkvu. Obje su trudom sadanjega župnika obnovljene; u onoj će ti župnik pokazati krasnih skupocjenih kaleža i jednu starinu — božjačku klupu bielom, zelenom i žutom bojom oličenu; a ob ovoj ti se neće moći dosta nahvaliti, kako je uz cvrkut žuborećih ptičica, uz biljisanje nebrojenih slavulja i romon potočića Rieke ugodno Svevišnjemu prinositi žrtvu na njegovu slavu a spas povjerenoga si stada.

Spuštajuć se uz potok naći ćeš u pećinah liepe tvorbe od sige (Tropfstein), blisnut će ti u vodi koja pastrva, kojih ima dalje gori izobila, pak će ti najposlje oko zapeti o stupu — kako narod zove veliku jednu klisurinu, — koja će te iz neke samo daljine prevariti, da je nahvalice rukom sagradjena.

Ako nisi odviše utrudjen, kad si već tako blizu nagradjenom novelom proslavljenomu Lobor-gradu, svakako je vriedno da i njega pozdraviš. Nu bit će bolje, da poslje gostoljubiva objeda župnikova zaputiš onamo.

Jer ima do njega preko sat hoda uviek uz Rieku, koju ti je više puta pregaziti i preskakivati, pa kad mu već dodješ na domak — prije ga i nevidiš jer je odasvud gorami zaklonjen — imaš se dobar podrugi četvrt k njemu vrlo mučno penjati. A pošto si se ga već i dohvatio, opažaš da ti se tolik trud nije nimalo izplatio: tražeć ga očima — osim sačuvanih zidina prama jugu, koje niti su visoke niti jedva išto deblje od današnje gradnje, nema mu više skoro traga. Da je on puno mladji od drugova svojih povrh spomenute slabljine, dokazuju mu i opeke kojih ima dobrano puno medju kamenjem. Okolica je divlja, sva u gustu šumu zarasla, vidika nikamo nikakova · doista vriedan brlog Crnoga Tome i njegovih grabežljivih predšastnika. Za čudo je da narod o njem ništa nezna pričati, van da ima u zasutoj pivnici tisuću (sic!) godina stara vina — tko o čem, Zagorac o svojoj kapljici! Ali bi li i trebalo, da vas ja tu zabavljam pripovjedčicami, kad imate Vidov-dan na Lobor-gradu. Ja samo želim, kao što je stiglo Vidovo grabežljive zvieri Tomu Ratarića i Josu Haramića, tako da i u skoro svane crn petak svakoj nevaljanštini u našoj domovini — moralnoj i političkoj!

Na povratku s Lobor-grada osjetim, da mi je iz priprsnika (Seitentasche) nestalo dvaju rukopisa, od kojih je jedan, pripovječica: „Posiedjela“, imao biti u

ovu knjigu uvršten. Premda je to razmjerno sitan gubitak, ipak sam uza svoju žalost za njim mogao tek živo osjetiti, kolika li je negdje morala biti bol onoga glasovitoga povjestnika, što ga Radiša spominje, kad mu je izgorio sav rukopis njegove proslavljene historije. I ja — si licet magnis componere parva (ako se može muha prispodobiti slonu) — jednako se s njim osvetih. Sjedoh i napisah istu stvar — ali većom pomnjom pa mislim bolje nego prije. Ali pripoviedka propade za moje štioce za uviek, ta i onako nije bila jezgrom izvorna. Ima i u tom neka slast, da možeš što pregorjeti!

Prije nego se razkrstimo s ova tri spomenika viteške naše prošlosti, rado bih poslužio svojim štiocem kojom historičkom crticom o njih, ali premda sam se u tom obratio na najkompetentniju silu u našoj domovini, to mi se ipak nije moglo zadovoljiti molbi, jer da je njihova poviest toliko po starih zaprašenih listinah raztrkana, da bi ju veoma mučno bilo skupiti u jednu rukovjet. Valja nam ju pregorjeti!

Gore su loborske imale za stare Rimljane i tu strategičku važnost, što su onuda rimske legije prelazile u Noricum — današnju Štajersku i Korušku, a vrludali se oko njih puno i „šeregi“ Gubčevi. One su imale podjarmljivati nepoznate narode, a ovi su sko-

čili da oslobode podjarmljeno kmetstvo. Jednim se i drugim sačuvao spomen — onim u listinah ovim i u živom srcu naroda, još uviek ako i nešto drugčije gnjetenoga. Dao Bog doskora i taj gnjet spadao samo u historiju!

Vratismo se pod Bielec. Nu ni taj izlet nije minuo a da se nebi unj povuklo bilo jedno od najprešnijih pitanja današnega dnevnoga reda — pitanje školsko. Već prije dvie godine napisah o njem razpravicu, ali je nedadoh pod tisak. Dopustite, da ovom prilikom spojim staro s novim — tà i onako: bonus pater familias profert de thesauro suo nova et vetera.

Kod župnika, kojemu se na povratku svratismo, sastade se jedan naš suputnik s nekim pučkim učiteljem i ujedno poštarom — čovjekom o kom je išao glas prilične darovitosti i narodnoga poštenja, ali su kod zadnjih izbora doniele novine, da je izdao narodnu stranku koristi za volju. — Znajuć dobro, da mi se je drug moj s njim negda dobro pazio, bijaše mi za čudo, kako ga nehtjede skoro ni pogledati. Ja sam se medjutim s njim dosta razgovarao. Vraćajući se kući zapitamo suputnika, što se je onako smrknuo na prijatelja. ‚Što prijatelja?!' viknu. ‚Slušajte! Sastadoh se s njim onomad na sajmu. Nešto sam ugojen oko sredine trupla, ali ni njemu nema prigovora. Prijaznomu pozdravu:

Kako je? odzdravi: „Bogme ne tako kako vam popom, koji se tovite od žuljeva naroda i gušite u vlastitom salu.“ Znate slabu moju župicu, jedva nastavljam kraj s krajem. A on? Umah se s njim zamienih! To je braćo nepodnosno, to je odviše.‘

Priznavajuć neuljudnost učiteljevu preuzesmo ipak tišati prijatelja, koj da je rieči prestrogo vagao i u njih više našao, nego što je uvreditelj htio i namjeravao. Iz toga izprva gorušična sjemenca izklica tečajem pregovora cielo stablo, od kojega evo i mojim štiocem grančica. Iza nekolikih tamo amo palih primjedba, koje su podielile naše maleno društvo u dva tabora, udarim ja sredinom i progovorim ovo od prilike:

Meni se školsko pitanje od prilike onakovo čini kao i žensko. I izplivalo je s njim skoro u isto vrieme na površje tako zvanih pitanja. Jedno i drugo trudno se protiskuje k riešenju. Ja još nemam nikakova razloga izgubiti nade, da će se i tu naći neka sretna sredina. Kao što će teško kod škole oni fanatici uspjeti, koji bi ju radje već danas nego sutra odkinuli sasvim od crkve, kojoj je na grudih odrasla i ojačala, — a to i nebi bila ni po prosvjetu ni po dobrinju nikakova stečevina, — kao što s jedne strane držim to za stalno, tako opet ni o tom nedvojim, da će crkva morati sa svojom djecom dosadanji upliv nad-ško-

lom u većem obsegu podieliti. To će se prije ili kašnje a možda već koncem ovoga vieka dogoditi i u ženskom pitanju. Neće uspjeti pretjeranici i pretjeranice, hoteće žensku ženskoj oteti i u svih ju životnih odnošajih s muškarcem izjednačiti, ali će ju svakako podignuti na toliku visinu, pred kojom bi se starim narodom pa i srednjemu vieku zamaglilo. Ali ostavimo to — ja hoću da govorim o školi. Poznato je, da češće priča razjašnjuje velike istine bolje nego duge disertacije i dokazivanje. Dajte dakle da vam i ja pripovjedim jedan svoj doživljaj.

Bjeh prije kakovih dvanaest godina na školskom izpitu u K. Poslje kako tako ali dosta brzo obavljena izpita, da se nezatre stara hrvatska navada, pozove župnik svoje goste na obilan objed. Tko je bio glavni inoš? Da tko već školnik — jer to je u istinu bio. Siromah čovjek, kad je već odvorio dva tri jela, htjedne i on biti dionikom našega stola, te se sasvim čedno i smjerno ščučne na zadnje mjesto; ali hoćeš! Domaćina hrupi na njega, da nije tu za njega mjesto slušati gospodske razgovore, a glad da se može i u predsobju namiriti.

Meni je pao jači mraz, ili da pravije rečem, jača je rumen meni polila lice nego siromaku učitelju. Koga da nebude stid toga barbarskoga sredovječnoga po-

stupka? Stvar mi je tako pala na srce, da nisam mogao mirovati, te je bolje nepropitam. Pronašao sam, da je učitelj penzionirani kapural, te je samo umio hrdjavo čitati, nešto bolje pisati i dosta pogrešno računati. Zaključak bi gotov. — Istina da još dandanas ima gdjekoj prošloga vieka preostalac, koj nebi mario od svoga učitelja zahtievati poslužničkih usluga, ali mi vjerujte, nitko nije više kriv nego sam učitelj, ako se dotle da poniziti. I moj je spomenuti domaćina kašnje dobio drugoga pravoga učitelja, ali se je i drugačije vladao naprama njemu. Znajte učitelji imponovati svojim znanjem, vještinom ali i neporočnim životom, pak vas nebudi strah takova poniženja!

I upravo proti ovoj odvislosti učitelja — premda danas već dosta umjerenoj — od njegova župnika i duhovne njegove oblasti, mislim da je nesamo drugdje nego i kod nas socijalni pokret našega učiteljstva naperen. Ima i u toj stvari kao više manje svagdje ljudskih strastî primjese. Napiši kakovu knjižicu, zaprodiči u njoj indiferentizam pa spani s toga pod odgovornost dotične oblasti — bit ćeš joj neprijatelj; zakvači se sa župnikom ili fratrom, što si možda nedozreloj djeci tumačio plutonizam ili neptunizam i upućivao ju, da je tvorba Mojsijina gola bajka: — bude li odatle kakove neprilike, planut ćeš na onoga, koj ju morade potaknuti,

Ili opet misliš, da je um tvoj višc ponio i zviezda tvoja da svietli većom srećom, nego da budeš jednostavni učitelj, već da budeš kakov nadzornik itd, a to onda valja i stvari prema toj želji udesiti. Svagdje ima nešto nečiste pritruhe, a da je takove moralo izobila biti n. pr. na posljednoj bečkoj učiteljskoj skupštini (i na hrvatskoj prilično), dokazuju nam prekomjerno neki upravo mahnitci, koji su žaretim svojim govorom jurišali na sve svetinje i sile nebeske, te im je morao i mirni inače Šuselka u svojoj „Reformi" doviknuti: Quousque tandem! I pruski su listovi na nju dosta rugla nabacali, što mora svakako služiti na opomenu, jer prusko je školarstvo po jednoglasnom mnenju gotovo najnaprednije u svoj Evropi!

Dakako da ta skupština, koja je i dobrih stvari o obuci izniela na vidjelo, nemora biti ravnalo i mjerilo drugim: tà već je i slavenska praška mnogo razboritijim i praktičnijim putem udarila, pa tomu se nadamo i od naše zagrebačke, koju s veseljem izgledamo.*

* Da sam se ja u toj nadi svojski prevario, dokazao je tečaj prve hrv. učiteljske skupštine. Tu se opet pokazalo, što je neznam već koj državoslovac ustvrdio: da najmanji ljudi znadu biti najveći — silnici. Poznato je, da ja nisam mogao više ni do rieči doći, čim sam crkvu samo spomenuo. U ostalom ja onaj prostački rogobor neodbijam na „bezbožnost" našega učiteljstva, pače niti njemu kao tielu nesvaljujem na ledja, što su pojedini skrivili.

Nema dvojbe, treba popraviti žitak našim os obito seoskim učiteljem, valja jih staviti pod nadzor vještaka, makar i svjetovnjaka, treba jim znanje nešto razgraniti prema sve rastućim potrebam, da uzmognu izbiljam biti nesamo djeci nego i roditeljem našega naroda učitelji i savjetnici, valja ovo i ono popraviti i usavršiti, ali se pri svem tom nevalja varati i zanositi za nekakvom neograničenom nezavisnošću i neobuzdanom slobodom. Te nema za nikoga na svietu; a nemože ona biti ni za pučkoga učitelja. Moraš pod nekoga podpadati, a nije li veća prilika, da spadneš pod onoga, koj ti je najbliži i susjed i u poslu srodnik, s kojim možeš i prijateljevati i bratovati — kao što ima u istinu kamo velika većina složna i bratinskoga živovanja medju učiteljem i župnikom. A i svaki pravo prosvjećeni razboriti svećenik smatrat će učitelja prvim svojim i najvrednijim pomagačem u dičnoj zadaći moralne i intelektualne prosvjete onoga diela naroda, koj jih hrani. — U ostalom ma koliko se u svakom obziru i napredovalo, ipak će vazda biti u stališu i časti razlike niti ćeš moći prisiliti narod, da drži za ravne i onoga tko pred oltarom pjeva i onoga, koj mu s kora odpieva. A dodje li do ljubavi našega puka naprama svećeniku i učitelju, to će on uviek onoga voljeti u svakoj

potrebi — štono Brežani vele — med s o b o m d r-ž a t i!

Kad je ovako liepa zgoda, pretiskujem glasovitoga državoslovca Rob. Mohla članak: „Školnici“:

„Dosta znatan živalj pokreta gg. 1848 i 49 bijahu školnici. Ovi su većinom djelovali po selih; tu su kao naobraženiji držali govore po krčmah i kao spisatelji demokratičkih društva širili svoje spise. Tako prodre po njih prevrat dalje u seoski puk nego što bi to inače bilo. Nu vidjalo ih se i po gradovih, gdje su uredjivali demokratičke listove najniže vrsti. Nekoje od najludjih i najškodljivijih novina onoga vremena pisali su školnici.

Ovaj pojav u političkom je obziru svakako važan. Bez svake sumnje pri novih političkih pokretih ukazale bi se iste sile na isti način. S toga je potrebito nesamo da se prošlost razumije, nego da u budućnosti bude moguća obrana, strogo promotriti i učin i uzrok. Jedan je uzrok novoga neprijateljstva proti postojećemu i proti razredom društva, kojim je to stanje u prilog. Uzrok naime nije drugi, no posjed neke duševne naobraženosti koja se scieni ovlaštenom na veće zahtjeve, a po postojećem redu države nemože ih zadovoljiti. Školnici su po zahtjevih pedagoga i vlada prisiljeni, pribavljati si mnogostručnijega i više znanja, nego što su prije tre-

bali i nego što sada u istinu trebaju. Podigoše se seminarije za njihovo obrazovanje, utemeljiše nagrade za kasnije nastavljanje, urediše časopisi za njihovo obrazovanje; tako nasta ogroman broj nadriknjiga, kojih vanjski položaj nestoji u razmjeru s njihovimi zahtjevi. I sada kao i prije uče surovu djecu abecedu; dohodak im je sad malen; i sada su skoro sluge župnikovi (1862). Ništa se nije promienilo, osim što im je s jedne strane pooštreno čustvo, kako im je jadno zvanje života, a s druge strane povećana taština i precjenjivanje sama sebe, jer pretjerano uznose vriednost pučkih škola i njihovih učitelja. Je li dakle čudo, ako gorko zamrze na nepravdu društva, ako očajaju s nesnosna pa ipak u zakonitom stanju stvari nepopravna položaja? Je li dakle čudo, ako se narinuta obrazovanost, ili što je još mnogo gore, narinuta polutanska obrazovanost obrati proti neopreznoj i okrutnoj državi?

Ovo je stanje tvrdo i proti razumu; te se iz razboritosti i čovječnosti promieniti mora.

Do sada smatraju dva sredstva mogućimi: ili neka se snizi na nizak stepen cielo duševno obrazovanje školnika tako, da bi školnici postajali ljudi nižih razreda, koji bi se zadovoljili svojim kruhom; ili neka se tako popravi njihovo stanje i položaj, da uz sadanji stepen

obrazovanosti prestane nesklad medju temeljitimi po naravi nutrnjosti zahtjevi i postojećimi okolnostmi.

Već i pokušaše oba sredstva, nu bez bitna uspjeha. Demokratička stranka zahtievala je odvažno popravak; nu ona je po svom načinu, daleko prebacila cilj. Ona zahtievaše odieljenje škole od crkve, dakle praktički govoreć, jednakost školnika sa župnikom i tomu novomu položaju odgovarajuću plaću. Srećom nebje od te melje kruha. Vlade naproti nastojahu već odavna, da pomognu malimi popravci plaća, stranom iz vlastite kase, stranom iz kase, obćina; ali to u tako neznatoj mjeri, da je sasvim promašena svrha zadovoljiti učitelje. Sniziti obrazovanost i po tom zahtjeve, jest najmilija misao reakcionarne stranke; nu ni ovi neuspješe. Protivi se sadanjemu vieku, da se naloži manje učiti, nego što bi se moglo, nego što se je učilo; nesmije se hotomice vraćati većemu neznanstvu.

Tako dakle obstoji još i sada u bitnosti za svoju službenu zadaću preko mjere učeni (to valja dakako za Njemačku; kod nas još nema te prekomjernosti, ali bi se rado uvela! Op. navodiočeva) zlo plaćeni i stoga nezadovoljni školnik; pa je i spreman, pruži li se tomu zgoda, na nove političke nemire. Ta se dakle stvar mora očevidno drugčije poprimiti. Jedini pravi put je taj: da se duševno i gospodarstveno stanje puč-

koga učitelja načini opet zdravijim. K tomu treba troje. Prvo, daduševno obrazovanje u sjemeništih (raz. pedagog. preparandijah) bude razborito. Namjesto neprikladne nadriučenosti neka stoji temeljito znanje i vršenje potrebnoga i ništa više. Drugo, da se podmetne neškodljiv, pače i koristan interes, koj će učitelja duševno zadovoljiti i uzdržati mu dostojno mjesto u njegovu okolišu. Treće dovoljni gospodarstveni popravak. Sve tri pako namjere mogu se tim postići, da se učitelji u sjemeništih ujedno naobraze za racionalne gospodare, te da se učiteljska mjesta dotiraju odgovarajućim zemljištnim posjedom. (To jest već kod nas skoro svagdje). Tako će im se stanje popraviti; moći će izpuniti naravnu želju, da dokažu više duhovno naobraženje i to koristno po se i po druge; živući na selu bit će gospodari, neće se dakle seljakom ukazivati kao glad trpeći, niti će morati, da se tomu ugnu, svoje nadrimudrosti iztovarivati. Zadovoljstvo i prava radnja uzdržavat če ih onda več od političkih rovarstva."

Komu je išto hladna razbora preostalo, koj neprenosi svoje osobne mržnje na cieli stališ i tielo, mora priznati, da je to jedini pametni i mogući način preuredbe našega učiteljstva. Tko zahtieva manje, taj je natražnjak; tko se povodi za onom tuštom preraznovrstna

znanstva, kojimi teoretični njemački podagogi hoće da preprte svoje učiteljske pripravnike, taj je majmun te dokazuje, da nepoznaje naravi slavjanske. Gimnazijalna osnova nebilježi ni polovine tolikih predmeta, pa ipak ima mnogo priznanih autoriteta, koji su već podizali glas izmedju drugih i s toga prevažnoga pedag. razloga, da tolika množina predmeta, koji se tek površno mogu proučiti, budi u mladeži samo nadutost i površnost. Što bi se tek reklo ob osnovi preparandija, koju mjeseca kolovoza 1872. čitasmo u Obzoru? Odgojila bi učitelje, o kojih bismo morali vapiti s Ciceronom: „Quis eos ferre et non auferri velit?!“

Prije nego se odielim iz Zagorja, htjedoh zaviriti u koju seljačku kuću, da vidim i tu kakov je život, red, čistoća; kako su ljudi i čurići.* Mamila me nedaleko od župnoga stana obaška stojeća liepa nova kućica. Nadjoh u njoj prostoga Zagorca zanatliju postolara, koj mi kaza da je zanat na selu izučio. Hvala Bogu, da smo i dotle jur dotjerali, da nam se našinci nemoraju seliti u Beč i gradac, ako će da nauče čižmu sašiti.

Što me je na dvorištu ove zadruge neugodno za-

---

* Prvi put čuh u Zagorju ovu rieč. Čurje, čuriči ili čorje, čorići = diete, djeca bit će, kako mislim, srodno grčkomu κουρη = cura. Sravni još kuri, kurnjak.

teklo, to je po svuda raztepen gnoj. Nema tu spomena o racionalno uredjenom gnojištu. Najbolji sokovi ili se s dvorišta kojekamo u jarke ociede bez ikakove koristi, ili ih sunčani traci izsišu, te od gnoja ostaje pogotovo gola slama. Što sam već davna smislio, sad ću reći. U gradovih se nesmije nijedna kuća sagraditi bez nadzora gradjevne oblasti; a na selu se prave kuće ni pet ni šest kako je komu mila volja. Zar bi to upravo nemoguće bilo, da se i tu postupa po nekakovu pravilu i zakonu? Nebi li mogao sudac s bilježnikom ovu stvarcu povući u svoj djelokrug, pak nagoniti neuki sviet, da si na pravom mjestu gradi kuću, da si kako valja ogradi gnojište, da staje nebudu bez potrebitih otvorina itd.

Nije dovoljno narod naš samo svjetovati dobru; riedko se kojega primi dobar savjet, jer naš seljak živi u predsudi, što je dobro za gospodu, da se to njemu nepristoji ili da je nemoguće. Bude li zakon o tom stvoren, sve će izvinjivanje morati prestati. Ja ovu veliku nestašicu našega naroda polažem na toplo srce onih naših rodoljuba, koji joj svojim položajem mogu doskočiti.

Opraštajuć se sa Zagorjem udarih preko već opustjeloga Sutinzkoga i krapinskih toplica, koje su se doista podigle na niveau inozemnih svojih družica.

Zgrada sjaje elegancijom, koja bi Rogatcu bila na čast, šetalište ako i nije veliko ipak je ukusno uredjeno, te će se sve to više razgranjivati po obližnjih brežuljcih, kao što je već u taj krug povučen župnikov kolosjek, s koga je veoma umiljat pogled na izokolne kapelice sv. Ane, sv. Antuna i sv. Jakova.

U tom čini mi se, da naše Zagorje nadilazi susjednu Kranjsku i Štajersku. Jer dočim je Slovenac na svaki skoro nesjetni breščić posadio kakovu crkvicu, prebirao je reć bi Zagorac brežuljke te je samo najsgodnije okitio liepom ovom urehom. Pa dok ti se u Sloveniji u onom mnoštvu bludeć tamo amo oko izgubi i utrudi, počine ono na zagorskih crkvicah skidajuć ga s jedne na drugu dovoljno postavljenu.

Putem iz Krapinskih toplica pročitah — bit će barem dvadeseti put — Čengić-agu. I nikad mi nije toliko omilio, nikada me više dirnuo. U našoj se književnosti može. još mnogo napredovati, mogu čudesa zbiti, ali ove pjesme nikad više nitko nenadpjeva!

Navratih se u Jelačićeve Novedvore. Dao Bog, hiljadile se velikaške kuće, u kojih se neprogovara nijedna rieč na pogrdu hrvatskoga naroda, gdje se samo spominje slava prošlosti a razpiruje želja još slavnije budućnosti!

Na bledskom jezeru.

„Otok bleški kinč nebeski“.
Poznata slov. pjesma.

Komu nije pobliže poznata moja malica, mogao bi kraj moga češćega putovanja u razne kupelji pomisliti, da sam sretnik, koj razpolaže obilnijom mošnjom, pa mi je i sbilja pošla šala za rukom, da sam jednoga novčarskoga častnika obmanio, te mi je nedavni burzovni prasak bečki do pet stotina progutao. —

Ali ja u istinu niesam nikada bio ljubimac Fortunin, pa ako mi i jest jedared bila pokazala svoj mezimac, prekasno bjeh priskočio, da ju zanj pa — prema poslovici — i za cielu ruku uhvatim. Što dakle putujem kadšto u koju kupelj, nije od zabave već od nevolje. Jer ako i jesam u sjemeništu prve tri godine bio toli kremenit, da su mi saučenici dosudili najveću starost medju sobom, to sam ipak i ja na konču podlegao malne obćenitoj — sudbini i počeo se nabacivati — kako je glasio terminus technicus — ilirci t. j. krv bacati. Valjalo je dakle poći u Gleichenberg, odkale sam obišao dvie stare gradine Trautmansdorf i Rie-

gersburg. Nu ilirci, kao što pravi za četrdesetih godina niesu mirovali, ne primiriše se ni u meni, pa kad sam im jedno vrelo začepio, navališe na drugu stranu i sunuše prama glavi. Hajde dakle — rekoše liečnici — u Radegund. Kašnje hćede opet nesreća, da nagraišem na žestoku reumatičku prehladu, koja se nije dala protjerati parnimi kupkami, već me odtisnula u Italiju, u Košutovom viešću, glasoviti Monsumano — u spilju naravskom parom grijanu. Ali meni nije ona imala zime iz udova izvući, i bio bih upravo banbadava koju stotinu izbacio, da se niesam tom zgodom poslužio, da vidim susjedne kupelji Monte Catino — koj je za Talijane što Karlovi vari, i nagledjem se prekrasnih umjetnina u Fiorenci, Bologni, Padovi i Mljetcih. Na povratku svom doznam, da ima na bledskom jezeru naravstveni liječnik (Natur-arzt), koj da svojom vodenom liječitbom čudesa tvori. Nije druge, već pokušaj još studeni liečiti, što se nije dalo toplinom. Pak da i niesi bolestan, kako da te ne osvoji živa želja, da se nagledaš one divne krasote naravi, što su nam ju naši zagrebački izletari od g. 1863. a naročito naš na glasu pjevčika R. opisali. I tako vam i ja liepa jednoga dana osvanem na Bledu.

Okolica što je bledskomu jezeru susjedna već je liepa, predočavajući ugodnu promjenu brda i dolina, ali

što ćeš tek reći, kad na domaku jezera s briega opaziš sam grad, kako se je ponosito sa svojom kulom onkraj jezera ukočio. Tu je treba kista slikarskoga, pero preslabo riše! Ali spustimo se za sada ovim prvim pogledom već razdragani nizbrdice i padnimo na toli slavljeno jezero. Od svih samo ne jedne strane, gdje su gore ostavile ponešto prostora, okruženo brdinami i vrletnimi planinami — Karavankami sa svojim najvišim hrbtom Stolom razlila se u njem zelena voda, na više miesta 6—12 hvati duboka, pa se pružila u duž pol a u šir četvrt sata, tako da pješke cielo jezero brzo hodeć obidješ za sat. I druga su jezera liepa, ali što ovo nada sve kiti, to je krasna i bogata crkva dobre naše Gospe, koja se na lievu ruku u zadnjoj trećini jezera na humku krasnim svojim crvenim tornjem k nebu podigla, da sebi nasuprot motri mladju svoju kćerku, župnu crkvu, koju još uviek hrani i odieva bogatom svojom blagajnom. A da se obilatom svojom vodom ne prelije, zaokvireno je jezero sa strane druma liepim nizom ukusno sagradjenih gostiona, Rikli-jeve daščare, raskošno sazidanih vila i većinom tvrdo gradjenih kuća seoskih. Ima ono oblik elipse, kojoj su se krakovi prama otočkoj crkvi nešto više razmakli. Kad ovako stojeć na obali premahneš okom po blistavom zrcalu vodenom te ga uzvineš po

rubu gora i bregova, pravo tek pojmiš polet pjesnikov, kojim su niknule krasne one i medju Hrvati svuda jur pjevane pjesme: „Otok bleški, kinč nebeški“, pa „Po jezeru bliž Triglava, čolnić plava sem ter tje“. Tolika ti milinja na pogled božanstvenoga toga remeka naravi obuzme srdce i dušu, da bi, ma za svoga vieka neskrpao stiha, zapjevao skoro dytiramb! Pak da se još čudiš narodu slovenskomu, što mu se iz grudi tako nježno pjesme liju, što je sva srodna plamena nadpjevao! Doista kraj takovih rajskih prediela nije čudo biti pjesnikom, biti pjevaocem ambrozijskih pjesama!

Nego, prijatelju, ja sam od puta sustao, ja sam bolestan: valja mi potražiti pristaništa, zdvavlju utočišta. Treba da me ponaj prije odpratiš u najlošiju zgradu, što je sjela jezeru na obalu — valja poći u Riklijevu švajcarskim slogom sagradjenu daščaru, u njegov hydropatički zavod. Da te dakle ponajprije upoznam sa svojim novim prebivalištem, gdje sam mjesec dana liečeć se sproveo.

Sunce već počimalo sjedati na zapad, kad sam otvorio vrata Riklijeva zavoda, ali u isti hip hoću da poizmaknem natrag. Imam šta i vidjeti na čudnovatom tom pozorištu ljudske patnje! Dva tri sjede u kadicah te ih se po dva momka prihvatila vodom polievati i

ruke im i noge natirati; do njih se kakva trojica u uzkih podugačkih kacah, kao da zelje gaze, zakalala sama nogu o nogu ribati; treći sjedni kao na kakov priestol visoku stolcu plahtom pokrivene glave i uzpuši se od one silne pare, što im se iz nekakva badnja u glavu izhlapljuje; četvrti uzdiši u gunjcî pokrivenoj postelji, a uzanj se natisni sluga i natiri uznojeno tielo, da se još većma okųpa u znoju. Bijah, kako rekoh, u Radegundu, pa mišljah, da ću se i ovdje sastati sa starim znancem, ali drugčije se tu tjera taj zanat, strože obavlja kruta služba.

Zazeblo me nešto oko srdca, gdje sam morao biti gotov, da i ja okusim te pogače! Scienjah se sretnim, što niesam onaj čas medju timi nesretnici, stradaoci; zaboravih bolan, da me samo kratka noćca dieli od iste sudbine.

Povedoše me u prvi kat, u kojem ima kakovih osam postelja, od kojih me zapade ona tik vrata, što se valjda nitko nije dao onamo, bojeći se promaha pri otvaranju.

A sretan li bijah ja, gdje me zapade najljepše makar i najopasnije mjestance!

Prvo mi je vazda, kad hoću da najmim nov stan, ogledati se za vidikom: moj je bio čaroban — carski! Izravno prama momu prozoru osovila se krasna bledska

gradina sa svojom kulom i kulicom, a lievo od nje podigao se slavenski starac Triglav, onaj stražar na razmedju triju naroda — od vajkada ljutih krvnika medju sobom: slavenskim, taljanskim i njemačkim. Da se niesam bojao vile pjevačice, te mi ne objesi parnice s oskvrnute svetinje — izpjevah čovjek svagdanjik pjesmu u slavu prekrasnomu pristanilištu svomu, ali glasni njezin i neumitni: Odi profanum vulgus et arceo! — što je zavrio na usta njezina rimskoga svećenika i mitnjaka, razhladi vruću moju želju. Uz ovu milinu sve mi bude krasno: i tvrda postelja i priprosto samo najnuždnije pokućtvo dà i ista muka, kojoj sam se goroj od svoje boli imao podvrći.

Prospavah noć, kakove nije ni Zevs uza svoju zlatostolu Heru. Ali dok sam ja u snu još najlastnije šetao po glavicah olimpijskih, drmne me oko 5. sati kruta ruka poslužnikova, kôj je u drugoj držao novo moje mučilo, hladan ižmikan vilahan, da me njim iztre. Prošlo to sretno — tà već sam iz Radegunda bio poznat s tom hladnom operacijom.

Sada se brzo obuci pa prošeći krasnom okolicom, da se ogriješ. Mene put najprije nanio pokraj male ali krasne, čiste župne crkve u Gradi, na jednu iz medju krasnih baršunastom travom obraslih brežčića bodskih. Ponesoh sobom za družicu Riklijevu knji-

žicu o podnieti se imajućoj liečbi. Oko osam sati vratim se kući, da se nakusam dobra svježa mlieka s crnim raženim osobito tečnim i za bolestnike posebnim načinom izpečenim kruhom, o kojem se punim pravom smije reći: da je evangjeoski kruh naš svagdanji. Za prismok dobivaš do tri lota meda.

Kad sam već kod kruha, hoću da vam u kratko opišem živež ondješnji; tà i onako sačinjava on nemali dio liečitbe. Tko Rikliju preda tielo svoje i sasvim se podvrgne njegovoj kuri, taj ima živsti biljarski — vegetarski život i našim ljudem jur poznat od graefenberških liečenika i od svojte starčevićevačke. Živi se sada, kako me izviestiše kasnije gosti radegundski, i ondje tako, ali ne tako kruto strogo i dosljedno.

Pošto si poručao, kad bude druga ura popodnevna, dobivaš i opet podrugu mjericu mlieka s kruhom; a iza pete ure ideš u selo U Gradi, da objeduješ. Jela tri, sva postna, ali veōma tečna i hraniva i lahko probavna. Tko dosada nije imao lahke stolice, može biti uvjeren, da će ju imati za ovdješnjega takova živovanja. O čašici rujna vinca, ili na ledu ohladnjela piva, te o toli miloj crnoj kavi i smotki uza nju — nema tu ni pomisli: to je za Riklija i goste mu abominatio desolationis! Ako si dosad obikao nasladjivati se neprestanim mesojedjem, zalud ćeš se saviti okornoga

liečnika moliti, ne bi li ti barem nedužne govedje jušice pladanjčić dopustio. Samo za jako razmažene početnike čini on nerado tu iznimku i to samo za dva tri dana — a onda carne vale!

Meni se bilo lahko podvrći tomu stradanju, jer od djetinstva rado i lahko postna jela jedem; ali drugi — drugi ti su izprva jadikovali i čemerikali za misirskimi lonci! —

Kad ovako tjedan dva proživiš u vegetarstvu, bude ti ono tako milo i sladokusno, da sam i najljuće mesojelce s ogavnošću slušao govoriti o hotentotskoj hrani evropejskoj — o mrtvačkoj hrani našoj. Mnogi su se zaklinjali nebom i priestolom božjim i podnožjem njegovim, da za svoga vieka nebi više pogledali pa ni same gneteljine (fazanskoga mesa). Ja premda prijatelj novomu živovanju klimao bih sumnjivo glavom dokazujuć istinabog za današnji preprosvećeni viek zastarjelimi i zatupljenimi razlozi sv. pisma, da nije zahman onaj Bog, koj je dao niknuti bilju iz zemlje, stvorio na zemlji, u vodi i zraku mesnata bića, da budu kralju njegove stvorbe hranom — comedetis de herbis terrae et volatilibus coeli itd. (jest ćete bilja zemaljskoga i ptica nebeskih) dokazivah im, da nije to onako u tutanj uredjeno promišlju višnjom, pa da se je već toliko puta potvrdilo u poviesti ljudskih zgoda,

da je božja starija i valjanija od ma kako mudre ljudske. Podigoše francezi mjesto Boga nevidivoga — vidivu božicu uma iz bludišta parižkoga, ali kad je prohujala ta kruta doba, stade ih skladna vika: a l' eglise! a poslije parižke strahovladne komune grade po najplemenitiji sinovi francezki hram srdcu Isusovu i hodočaste ponajumniji dragoj našoj Gospi na poklone. Tako se časovi mienjaju!

Ne mislim se ja tim obarati na vegetarstvo; tà ono je već malne dvie tisuće godina posvećeno praktičnom zdravonosnom institucijom kršćanstva, koje kao što je svojimi ćudorednimi propisi umjelo pogoditi zlatnu sredinu medju prekrutim, nečovječjim stoicizmom i razkalašenim, živinskim epikurejstvom, tako je mudro prenielo iz Mojsijeva zakona i običaja drugih sekta, što je za zdravo i spasonosno scienilo za nove svoje sljedbenike. A i Muhamed nije bez razloga iz židovstva i kršćanstva povadio razne stavke za svoje vjernike. Čim su najposlije doživljeli onakovu starost sv. pustinjari Pavao i Antun, hraneći se biljem i korenjem te pojeći se iz vrela hladnom vodom? Živilo dakle vegetarstvo ali i ne utrnulo mesojedje, a najveća slava blaženoj medju njimi sredini! Medium tenuere beati — sreća u sredini cvate! —

Sad kad znate, na kakovu sam kruhu, da vas

dalje vodim u liečitbi. Oko deset sati, kad već sunce stane jače pripicati, kazat će ti liečnička knjižica, da imaš poći na otvoreni nadkrovak, leći na biljac i izvrgnuti se sunčanim zrakom, da ti iz prehladjenih udova izvuku znojem škodljivu suvišicu vlage.

Poležav tako kakovih 20 minuta, dok se staneš na suncu znojiti, zavit će te poslužnik u gunj, na kojem ležiš, u kojem ćeš zavitku opet kakav četvrt sata probaviti. Onda prema tomu, kakova i kolika ti je bol, dobivaš hladnu kupelj sa više ili manje stupnjeva, za koje ti dvie sluge noge i ruke prsa i hrptenicu dolievajuć natiru. Traje ona obično po 5 minuta: Izadješ iz nje sav preporodjen. Pravo ima Rikli, što u svojoj knjižici toliko u zviezde kuje ovu operaciju. Ona reakcija medju znojnom vrućinom i ovom vodenom razhladom, spojenom s trvenjem, izvodi u svem živčanom sustavu čovječjem tako divan, toli razblažujući učinak, da se iza takove kupelji i najvećoj kukavici i slabiću čini, da bi goloruk udario na najsilnijega gorostasa. Tako divna čuda tvori — voda!

Barem se meni takovo blaženo čustvo po duši i tielu razlilo, da me je nekakva nevidjena moć silila poput krilate ptice vinut se nebu pod oblake — a srdce mi se uzkucalo, i iz grla prodro nehotični klik: Hajd na gore! I potekoh umah na obližnje humčiće

ponesav sobom pri izašašću njihovom toli slavljene i s istim Čengić-Agom uzporedjivane osvetnike, kojih ne bjeh donda još prispio čitati. Žalim, što mi štivo nije odgovorilo mojemu uznesenomu i razdraganomu čustvu. Gdje je u tih eposićih Mažuranićeva jedrina, gdje krepčina njegova jezika, bogatstvo i tacitovska kratčina?! Puno rieči — odviše puno pa i bez potrebe kovanih.

Izkupav se poslije sunčanoga parenja opašu te obično bud oko prsijuh bud oko trbuha oklopom — platnenim povojem, komu je na kraju prikopčana krpa od flanela. Ovaj ima opet nastaviti uslugu, koju je znoj i hladna voda započela. Poslije podne od 3—9 ure obavlja se ona operacija, koju opisah na početku.

Nu noćna je muka najgora. Stisnu te u ižmikanu plahtu ili sasma ili do prsiju, da ti ruke ostanu proste, pa te ljudski poviju gunjem — i to ti je izdržati do 5 ili 6 sati jutro. Obično se naredjuje polovično zagrtanje; riedko ima junak, koj će podpuno do jutra izdržati. Dadoh se dva tri puta sasma „einpakovati“ ali sam iza polnoći ostao jedva malo duhat! Čovjeku se steže tako srdce, toli zapinje dah, da se kopajuć nogama i rukama trgaš izkopati iz tih od gvozdenih kamo gorih spona.

Ako još dodam za reumatičke bolnike slapnike (douche), najviše do pet minuta trajuće, na bolestno udo

naperene, pa pripomenem, da se za kišovitih i besunčanih dana parne kupelji obavljaju u za to priredjeni posteljah, kojim se podno nogu umeću razbieljene opeke, od kojih paru cievi u postelju dovode — to sam pogotovo svu liečitbu Riklijevu izcrpio.

Koliko je ona zdravonosna, pripoviedahu mi mnogi bolestnici i sami i drugi o njih, što su amo došli na kljakah skvrčeni, sgureni, čiroviti itd. a vratili se kući zdravi čili, krepki, okrepljujuću vodu blagoslivajući.

S ovom glavnom kurom spaja Rikli i suhu (Trockene Semmel-Cur), još Ross-Cur zvanu kao što rabi u Graefenbergu susjednoj LindeWiese. Dvojicu nadjoh bolestnika — jednoga jako nagluha a drugoga padavca, koji su već tri mjeseca ondje boravili, ali toj nije ni jedna kura mnogo pomogla. Vidi se dakle, da ni voda kao što ne opira sramote, ne može ni da izlieči ni svake nevolje. S toga sam i zamierao liečniku, što je toliko rogoborio proti aleopatiji i proti nesretnim otrovom — medicinam — kojimi da nas svagdanji liečnici pomalo na drugi s viet odpravljaju. I tu će biti opet najbolja blažena sredina. Živila dakle i hydropatija i aleopatija s homeopatijom, od kojih će u pojedinih slučajevih biti ona najbolja i najslavljenija, koja bolestniku zdravlju pomogne. To sam morao ovdje već i s toga pripomenuti; da me nebi milokrvni naš epik

— liečnik Ivan, kad opet u njega potražim lieka, naprečac poslao k mojemu slavljenomu Rikliju. Dakle vratašca ostadoše otvorena, te ću ja prema poslovici moći, na okolo kere pa na mala vrata?

Moglo bi moje štioce zanimati, kako je Arnold Rikli postao hydropatom. A simple history! Bješe kožarom u Švajcarskoj imavši veliku tvornicu ; — ona mu nedaćom propade, a on od kožara postade hydropatom! Ali nemojte zato misliti, da nezna više nego kruške peći; čovjek je i inače obrazovan i puno se bavio liečničtvom prije nego će se dati na sadanji mu zanat. U časopisu „Naturarzt", što leži u našoj spuvarnici, ima puno zanimivih članaka od njegova pera. Čujem, da mu zavod na Bledskom jezeru i drugi u Trstu, gdje stalno prebiva i zimi liečenje obavlja, na godinu baca do 5000 čista prihoda — ne velika ali uviek prihvatljiva svotica. Lani pripoviedaše, da će pod novim krasnim župnim stanom na kupljenom zemljištu sagraditi izprva kuću prizemnicu, kamo će mu bolestnici ići blagovat. Kad mu se prostorije razšire, umnožit će mu se dakako i prihod. Onako, kako je dosele bilo, niesu dakako bolestnici smjeli zahtievati, da ih glasba razveseljuje, da imadu obilje šetališta radegundskih, niti „Poëtensitza" ondješnjega, ni „Polensteina", na kom su nesretni ali vruće domovinu ljubeći bolestnici poljski

za posljednjega ustanka podigli svoga bieloga orla s napisom?

Będž pozdrawion orle biały. — Na vieržholku polskie skały! Svega toga nema ovdje, kao ni ono obilje — do 25 vrela radegundskih — krasnih vila i možda još česa drugoga. Ali što taj premili slovenski kraj nada sve resi — to je jezero — krasno bistrovodno, kamo je prava raskoš u jutro — da se ne moraš umivati, — a na večer da se od sparine dnevne razhladiš skočiti i kakov četvrt pol sata proplivati.

Troškovi mjesečnoga liečenja na bledskom jezeru iznose 90—100 fr. — dakle od prilike 3 fr. na dan — ako si kod Riklija na stanu i hrani — u gostioni dodaj polovicu ili još jednom toliko. Ima u zavodu i za gospodje — ali samo 4—5 kreveta.

Da mi tko ne prigovori, što sam se toliko upuštao u opisivanje toga lječišta, reći mi je, da sam pisao za rubriku, koja nosi ime „pouka“. Premda od srdca svim svojim čitaocem i čitalicam želim podpuno zdravlje opet znam žalibog, da nevolja redom ide, pak bi mi možda tkogod danas sutra mogao biti zahvalan za ovu ekskurziju.

Preda mnom leži slika bledskoga grada, komu glede krasnoga položaja malo premaca ima medju njegovimi vitežkimi drugovi. Pred što ću te nanj povesti,

daj da ti mu s malo besieda vanjsko obličje orišem. Kad se licem prama njegovu pročelju okreneš, naći ćeš ga na visokoj klisurini, koju je s jugoistoka zaodjela milovidna zelen iz razpucanih joj rebara izrasla drveća, najviše bukvića i grabrića, a sa sjevero-istoka odgalila je kamena prsa, da možeš laglje i točnije proračunati krupninu joj i visinu. Stojeći grad na samu tjemenu krša razširio se umjereno u novovjeku obliku, kojemu jedino odebeo toranj s lieve — ili stojeć prema njemu — s desne strane mnoge uže i šire puškarice podaju izgled poštovanja vriedne sredovječne starine.

Više ima putića, kojimi se može za jedno četvrt sata nanj uzpeti. Ili ćeš onamo ljepšim kolnim putem pokraj gradske švajcarije, ili kraćim strmijim pokraj Riklijeva stana u selu ‚U Gradi'. Liepa hladovina proraslih iz ogromnoga stienja stabala proriče ugodan cilj kratku putu. Penjuć se uza zid doći ćeš najprije do prvih vanjskih vratnica, kojimi kad si prošao opažaš, da se velik dio grada — cielo zapadno puno veće krilo na tri sprata sagradjeno s jezera pravo niti ne vidi. Tu imaš na lievo spomenutu kulu, kojoj je zdeno podnožje nekada mnogoga zločinca a možda i nedužnika krilo, gornji dio služi i sada za vidikovac i za igraonicu. Do njega vodi hodnik, obzidan puškaricami izprepiškanimi stienami. Iz prvoga se dvorišta uzbrdice dolazi do drugih

nutrnjih vratnica, nad kojimi se i sada još vidja uklesani grb biskupa briksenskih, do nedavna vlastnika toga grada. U nutrnjem će te dvorištu, gdje je ukusan cvietnjak zasadjen, dočekati prijazni sadašnji gospodar V. Ruard ili žena mu i namaknut će tî dva tri dalkozora, da se s orleanske visine nagledaš dalekih izokolnih miesta, crkava i crkvica, kojimi je liepi ‚slovenski kraj‘ toli obilat. Prema istoku naročito vidjet ćeš sela Lešće i Radojcu, prema jugu gorski vršak ‚babji zub‘ a prama sjeveru iz sjevernoga krila gradskoga možeš dalkozorom jasno razabrati po visokoj planini Stolu pasuće se blago, i starca snjegoglavca Triglava.

Nu sve to nadilazi pogled na divno jezero bledsko, koj je domišljato uslužnost gospodara gradskoga umjela učiniti upravo čarobnim. Na tako zvanom belvederu gradskom ima pet zaklopnica s crvenim, modrim, ljubičastim, žutim i zelenim staklom, kroz koja možeš motriti zelenkasto jezero i obrubljujuću ga okolinu. Kroz koje god od tih stakala zirneš a ponajpače kroz ljubičasto i zeleno, sine ti jezero s priedjelom u magičnom sjaju. U hip si se prenio u nekakove začarane krajeve, gdje ništa drugo ne manjka, van da se nasred jezera podižu vilinski dvorovi, oko kojih bi vile povodkinje kupajuć se provodile prokšene svoje šale i gre. Uz sv. Mariju bledsku pada ti nehotice na um

prizor iz Roberta djavla, kako u bengalskim svjetlom obasjanoj grobnici na dodir čudotvorne šibike Robertove popadaju iz zraka izazvanim duvnam sivi plaštevi te se od njih u tren stvori kolo najokretnijih plesačica. — Neko još nećućeno sladkomilo ćućenje poškakljuje razdragano srdce i da nema drugih gledalaca, čini se, da bi uz takovo gledanje mogao na sve druge svagdanje potrebe zaboraviti.

Na zapadnoj strani grada ima uzka ali liepo uredjena kapelica, kamo kadšto domaći kapelan dolazi služit sv. misu. Inače u gradu nema nikakovih starina ili znamenitosti, barem nam ih nitko nije pokazao. I ne čudim se. Šta će svietlo oružje i oklopje miroljubivomu biskupu tirolskomu? Da je na gradu sjedio kakov hrvatski biskup — ban Bakač ili Berislavić, bilo bi i toga blaga nešto preostalo.

Kad smo već na gradu, ne bi bilo pravo, da ma i površno ne zavirimo u njegov ljetopis. To će za moje štioce tim zanimivije biti, što je u njegovu poviest upleteno ime i jednoga hrvatskoga junaka baruna Lenkovića, onoga istoga, koj je nad kamenitim Senjem sagradio proti Turkom kulu Nehaj-grad.

U krstni list gradu Bledu ne možeš zaviriti; da bi rad velike drevnosti ili drugoga kojegā uzroka, ne znam odgovoriti. Gdje počima poviest zgode mu bi-

lježiti, pripovieda najprije, da ga je car sv. Henrik na prošnju žene si sv. Kunigunde 1004. g. 10. travnja darovao tirolskomu biskupu u Briksenu sv. Albuinu Sabionjaninu. Nakon toga sedam godina pridoda mu isti vladalac 30 kraljevskih selišta. Car Henrik IV. razširi posjed gradski u dva puta, g. 1063. i 1073., iste one znamenite godine, kad se je pred papom Grgurom VII. ponizio, te mu darova sav priedjel medju Krajnom i bohinskom Bistricom. Kašnje se sličnimi pokloni i zapisci još više razgranala bledska gospoština.

Car Fridrik II. postavi g. 1236 vojvodu koruškoga nadvornikom (Vogt) bledskim i naloži mu, da se brine, kako bi biskup briksenski u miru dobivao i uživao dohodke gradske. S tirolskom predje pomenuta čast i na Habsburgovca Rudolfa IV. austrijskoga.

Medju potonjimi upravljaoci iliti kapetani gradskimi spominje se Herbart Auersperg, koj je g. 1575. kao junak poginuo u poboju s Turci, a osobito naš slavni junak barun Gjuro Lenković, g. 1593. zemaljski kapetan kranjski — kako ga moj izvor Dr. Ljud. Germonik zove — pobjedonosni zatočnik g. 1596. proti Turkom. Herbartu Auerspergu uzeše kapetaniju, što je bio protestant a dadoše ju Lenkoviću, jer je bio katolik. Za reformacije bijaše na Bledu i oko njega ljuta kreševa, dok se nije protureformacijom povratilo staro stanje

stvari, te su biskupi briksenski opet preuzeli sami upravu svoga dobra.

„Da ne bude protestantizam ugušen — veli moj izvor — to bi tečajem triju vjekova slovenske zemlje bile skroz poniemčene.“

Iza kako je Bled opet spao pod neposrednu upravu biskupa briksenskih, odašiljahu oni svoje ljude, da rukovode gospodarstvo. Za našu razmetnu dobu znamenito je, što su ga njegovi vlastnici na tri vieka: 14. 15. i 16. za 300 ugar. for. (sic!) nekim plemićem Kregherom založili, od česa se kašnje, budući se ovi smatrahu već za gospodare grada, zametnula tako znamenita pravda, da je morao sam car posredovati. — Grb plemićki gospodara — nametnika bude skinut i biskupski, koj se još i danas vidja, uzpostavljen. Medju izpravami nahodi se u gradu i jedan slovenski manifest od g. 1604. latinskimi pismeni, kojimi se podanici na posluh opominju.

U jednoj se drugoj izpravi od god. 1175. poimence nabrajaju sva mjesta spadajuća pod vlastničtvo grada Felsa — odakle valjda i potiče slovensko ime Bled per metathesim.*

* Pisac je ovoga članka veruć se oko temeljišta gradskoga naišao na jedno pismo njemačko, preko sto god. staro, koje je već s jezičnoga pogleda zanimivo, te će ga, nemajući ga sada pri ruci, pridodati na koncu članka, ako mi se nije kamo zavrglo.

Za prve uvale francezke (1797.) iznajmio je dobro neki Vinko Novak, koj je imao vrlo liepo uredjeno stočarstvo. Kad je g. 1803. biskupija briksenska bila posvjetovnjačena, tj. postala državnim (kameralnim) dobrom, bude robota unovčena a zemljište iznajmljeno. G. 1809. — 13. uvedoše Francezi uredjeno šumarstvo, koje je s njihovim odlazkom opet propalo. G. 1858. najposljed kupi imanje sadanji vlastnik V. Ruard za 275.000 for. stáre vrednote.

Najsjajnija je točka u ljetopisih gradskih bez dvojbe junačtvo Bledkinja za medjuvlade francezke (1809.—13.), kad su lakomi Francuzi po svom običaju namjeravali oplieniti bogatu otočku crkvu sv. Marije. Sviet je slovenski dosta rano doznao za tu nečistu namjeru tudjinaca, te se sabrao, da obrani svoju svetinju. — Izaslanik francezki povedši srebrnara uzase uputi se prama otočkoj crkvi, da iznebuha izvede namjeravani udar proti njenoj blagajni. Ali pobožne nu i junačke Bledkinje u brzo spoznavši njegovu namjeru odtisnuše tako silno ladju prevodnicu od obale jezerske, da je uzbibana voda brodaru zaprskala oči, te nije mogao ni napred ni natrag. U to još i zatutnješe zvona na ustanak, te se je Francuzu probitačno činilo izvesti ono lukavštinom, što nije mogao silom. Zaobišav jezero hćede na protivnoj strani kod neke mlinarije prebroditi

k crkvi. Ali junakinje ga opet pretekoše u namjeri: oduzeše sve ladjice i odrinuše ih na drugu stranu.

Sada planu Francuz na pristàva mairije A. Potočnika, koga je, budući mu narod volio, držao za povodnika cieloga odpora, te ga dade zatvoriti. Zatim povedši 10 vojnika za pojačbu poiska u selu kakovu ladju, ali mu nebi van jedne male, u koju se mogla tek dvojica ukrcati. Udje u nju s jednim lugarom htijući šćepati jednu po jezeru ploveću plosnjaču. Ali čim se odtisnu od obale eto ti opet tutnjave zvonova i buke svjetine. Valja borme uzmicati prama gradu bledskomu — za njim se naturiše kao zaštita rečeni vojnici i šumar, ali hoćeš! ne dade ženskad, naročito junačka buziovka Uršika Ferjanka, vodja ustanka ženskoga, gromotna žena, koja priskočiv konju šumarevu spopade ga za uzde i strgne ih prieteć konjiku, da će ga s njega oboriti. On opali na nju svoj pištolj, ali je ne shvati već joj samo opali opravu. Sada i mužkarci priskočiše u pomoć, te ih jedva umiriše maire i njegov pomoćnik. Po svem tom ne dade se izaslaniku više na ino, van da sa svojom pratnjom odpiri, a od vrhovnoga zapovjedničtva stiže zatim nalog, da se blago crkveno procieni, pa ili gotovim novcem izkupi ili izkup sa tri obveznice zajamči.

Kranjski je historiograf P. Radić u svojem djelu „Žene u priči i poviesti kranjskoj“ ovu zgodu zabilježio, a moj svjedok Dr. Germonik stvar dramatisao i za to nj. vel. Franjom Josipom zlatnom medaljom s napisom „Viribus unitis“ odlikovan.

Sad gdje sam vas upoznao s najvećim uresom bledskim, provest ću vas okolicom jezerskom, najprije bližom a onda udaljenijom. U samoj „U Gradi“ nema ništa znatna do li noćišta Riklijeva — na humku od dasaka sabite klieti, ljetvami razom zabitimi zatvorene, u kojoj on uz najveću bljeskavicu i grmljavinu noćuje; pa ipak, premda se je za moga boravljenja nekoliko puta silna oluja nad Bledom prolomila, ne vidjeh nikad u njega ni traga kakvoj prehladi ili hunjavici.

Prva znamenitost, do koje će te udomaćeni jur gost povesti, jest slap iliti vodopad potoka Radoljce, koj su Niemci predivnom točnošću prevrnuli u Rothwein! Za sat idući koje livadom koje šumicom doći ćeš do toga dosta ugodnoga prizora naravi. Slap je kakva tri četiri hvata visok, ali ako i nije toli visok a ono je veoma širok, te mu se bujno obilje vode razprskuje silnim pljuskom i šumom. — S namještene klupe možeš do mila Boga napariti oči na toj ljepoti.

Po nedjeljah i blagdanih služio bih sv. misu na otoku bledskom, koje od svoje volje koje još više na

molbu pobožnih bolestnika i bolestnica, s kojimi bih zajedno sio u čamac, što nas je imao prebaciti na otok. Kako je običaj po Njemačkoj, Italiji pa i svuda drugud po Austriji osim naše Hrvatske a valjda i Ugarske, upisuju se veće kontrole radi misujući u zato opredieljenu knjigu. U toj opazim već sutradan iza došašća svoga liepu ruku starca K. Tedescha — ime skroz talijansko, značeće Niemca a krijuće iskreno, vrelo slovensko srdce. Po prekrasnom rukopisu držah ga još mladićem, dok se na Aninje ne sastadosmo na obhodu k otočkoj djevici.

Iza obavljene službe božje navali stari dobričina na mene, da ga pohodim u njegovoj Bledu najbližoj župi u Gorah: „se vete, da su nam brati Hrvati ljubi!“ Zahvalih se ljubeznomu starcu na pozivu, ali zaškiljiv nanj primietim, premda je biele glave, te naliči više golubu — ovoj prilici duha svetoga, da se ipak ne pouzdavam pravo u čistoću i bezazlenost njegova gostoljubja; jer da se bojim, da on ne učini s čovjekom travojedom i vodopijom, što nekad pogoni sa starcem Eleazarom, nagoneći ga, da okusi svinjetine. Na njegovo uvjeravanje, da umie poštovati svačiju uvjeru, navlastito kad ona zdravlju makar po imaginaciji pripomaže, obrekoh ga pohoditi još istoga tjedna. Kad su to druga prisutna gospoda svećenici čuli, onda me obrlatiše, da

i njim tu čast — kako veljahu — izkažem i na vlastitu ih ognjištu potražim. Obrekoh svim po mogućnosti ugoditi — sebi najviše, jer sam se kao strastni ljubitelj naravske krasote od tih ekspedicija nadao obilnu užitku.

Udariš li kroz župno selo „U Gradi“ pokraj majura gradskoga, to si iduć uz ljetnik švedskoga konzula i liepu na brdašcu sagradjenu kapelicu na Rječici za kakva tri četvrta sata na gornjih Gorah (Obergöriach!) Ako niesi tvrda želudca, to možeš za užinu uzeti kisela mlieka i maslaca uz izvrstan domaći kruh kod mlade seljakinje Buchererice, rodom Njemice iz Koruške, ali ako dobro slavenski govoreće, da joj ne možeš poriekla razabrati. Začinit će ti jelo pojevitim grlom, iz kojega se prelievaju glasovi umiljatih veselih pjesama, tolikom visinom i čistoćom, da bi ju mogao nazvati bledskim slavićem.

Cesta te vodi izmedju pomno obsadjenih poljana i livada i što se više primičeš župnoj crkvi i stanu, to se više podiže, a kad se uzpneš na zaravanak, na kom stoji župni dvor, te s njega zakružiš okom po Karavankah i s njih zaroniš u jezero bledsko, onda moraš priznati, pristajuć uz starca župnika, da je ovdje ljepše nego li na Bledu, jer je vidik skroz raztvoren. Neću da vam ga dalje opisujem; mogo bih pokvariti,

što je narav većom savršenošću stvorila, nego bi moglo tvrdo željezno pero snimiti.

Nego česa se bojah, to se i sbilo. Starac namaknu i zamamljive pečenke i čašu iskrećega se dolenca, al i ja bijah stanac i ne dadoh se nikakovim prigovorom skloniti, da proti glavnomu članku vjere Riklijeve sagriešim. — Starac se sladko smijaše mojoj ne pomičnoj postojanosti, za koju pravo mišljaše, da ima još koj dan trajati, dok se liečnja ne dovrši. Što mi je ovaj mali izlet još više nagradilo, to je susret s negdanjim drugom sveučilištnim, koga se ja kao mladjega slabo mogoh sjetiti, ali mi je drago bilo njegovo spominjanje mojih seminarskih debata pri tumačenju meni toli omiljelih Horacijevih spisova. Oskudica ga i gladovanje odagnalo iz Beča u sjemenište ljubljansko, iz kojega je izišao kao obrazovan i vriedan svećenik i vrući ljubitelj svoga dobroga naroda. Koliko me je i zaboljelo srdce, što sam se sastao opet s jednim bićem, komu hudi udes nije dao polučiti, za čim mu je čeznula duša i dopiti čašu duševne naslade, toliko me je obradovala njegova sadanja sreća i podpuno zadovoljstvo u zvanju. Nadjoh u njega ne veliku — ta mlad je — ali izbornu knjižnicu, za koju mi reče, da je sve njegovo milje. — Podjosmo zatim sa starcem na njegov belvedere — sjedište na humiću, odakle se raza-

stire krasan vidik. Taj dobri pastir stada svoga i prijatelj puka odpočiva od napora dnevnoga te se zaglêda, kad sunce sjeda na počinak, u blještavilo njegovih razprskujućih se zraka, utapa dušu u modrilo nebeskoga svoda, poviruje u jasno bljedilo mjesečevo i proniče u sjaj zviezda nebeskih, priželjkujuć si bolju domovinu, kamo mu možda doskora ima prhnuti duh.

Bjeh već u pogibelji, da mi starčeva mečina ne izmami suza na oči pa zamolih kapelana, da me izprati — k pustinjaku na Hotunje, komu takodjer obrekoh doći u pohode. —

Vi ćete se začuditi, da i još dandanas ima pustinjaka. Ali i nije to pravi pustinjak, premda živi na pustinjački — ako oduzmeš „kozarac" vina, zaoblicu itd. koje zaslade njegovu pustinjikovanju nimalo ne smetaju. Pokaza nam novu staju s čardakom, što je dao sagraditi sestri si, koja ga nastoji te ima postati baštinicom njegove umjerene imovine. Svaki dan putuje do pol sata, da odsluži misu, što mu je uz malu nemoćničku mirovinu jedino vrelo dohodaka. Kad se razigra, pripovieda rado o svom putovanju i školovanju; doznat ćeš, da je školajuć se mnogo svieta prošao: — bio je u Senju, Karlovcu, ne znam već, u kojih sve gimnazijah ugarskih, pak će se i pohvaliti, koliko mu je riedko krstno ime „Primus" vriedilo obijajuć oko

dvorova hrvatske i magjarske vlastele. Njegova predstava stereotipnim: Ego sum Ž. Primus ex hac aut hac schola — izmamljivala bi tvrdu škudu križevaču iz žepova grofova i šljivara. Inače mu je motika i sjekira tako milo orudje kao drugomu knjiga i pero.

Ne znam, je li župnik gorjanski s pustinjakom izveo šalu, koju sam mu ja projektirao. Doznavši naime Primus, da sam ja u Senju učiteljem, tolika mu se slast uspomene senjskoga djakovanja dušom razli, da je poželio hrvatsko bogoslužje uvesti u Gorah t. j. zamoli me, da mu šaljem u senjskoj biskupiji rabljeni ščavet pa da će on hrvatski misu služiti, jer da mu se bolje sudi hrvatština od mrtve latinštine. Obrekoh mu na polak t. j. tako oprezno, da se moja obreka nije njom ni smatrati mogla, jer sam znao, da se njegova nakana po ondješnjih crkvenih propisih ne bi smjela ostvariti. Medjutim priobćim župniku tu novu ideu pustinjakovu, kojoj se je on dakako od srdca nasmijao, pa ga zamolim, da zavije kakvu odebelu knjigu s napisom, da je ščavet, koj se je tobože s pošte donio, te da ga podvrgne strogu izpitu, da on nije možda nakanio uvoditi razkolje u ljubljansku biskupiju. — Ako je starac i zbilja tu šalu izveo, rado bih bio iz kakova zakutka motrio smetnju i strah pustinjakov. Premda nas je taj duže kod sebe zaustavljao, to me je ipak pusta

neprijazna okolica, pa novim ovim prizorom obnovljena uspomena belečkoga samotnika neodoljivom silom tjerala, da čim prije ostavim ovo bjedište ljudsko.

Na povratku kući odvede me moj pratilac u najveću znamenitost gorsku — u tvornicu marvinskih zvonaca u Selnici, što se odatle po cieloj Austriji čak u daleku Perziju razašilju. Njezin gospodar — starac kmet slovenski — čuva tajnu ove kovne kompozicije. Razgledav malu tvornicu i uzam zvončić za uspomenu, ne dade nam starica gospodinja (gospodarica) otići izpod krova prije nego što založimo. Moradosmo poslušati. Prostre biel stolnjak, iznese pred nas mlad maslac još u vodi i namakne nam biela ponešto s ražju izmiešana pšenična hljeba tolike tečnosti, da se nijedan vladar ovoga svieta nebi ustručavao založit ga u slasticami razmažena i uprokšena usta. Začudih se tolikoj dobrobiti i zapitah kapelana, je li to najimućnija kuća i možda kruh samo za gospodske gostove. Ali doznah, da niti je kuća ponajbolja, pa i kruh da se svuda jednak peče i to kroz cielu godinu isti. S bôlju se sjetih naših jadnih Zagoraca i njihova kruha od stručaka, variva od koprive itd. Pregledajuć po sobi, svetimi slikami nakićenoj, nadjoh na polici hrpu knjiga svetomohorskih, koje se svake večeri sakupljenoj obitelji čitaju. Oj siromaška sela hrvatska, kad će u vas zavladati i kova obćena poraba?!

Silazeći na cestu gorjansku sretosmo opet župnika, koj nas izprati kus puta, a bio bi valjda i dalje pošao, da se nije razljutio na župnu svoju mladež — videć kako se uprkos njegovu tolikratnomu opominjanju u liepoj njezi vodaju „fantje in dekleta.“ Kušah ga umiriti, jer da se meni upravo mili tolika pažnja, iz koje se radja sklad srdaca i sretna na pravoj sviestnoj ljubavi osnovana ženidba, ali me je on uvjeravao, da iza ovoga milovidnoga cvieća vreba ljuta guja potajnica, koja mnogomu takovu paru podgrize korienje zdrave kršćanske ćudorednosti. — I to je jedna — moglo bi se reći — gotovo jedina mahna premehkoga Slovenca. Ne čuješ u njega prostačkih kletava i psovaka, puno manje naložiš pijanštine (što je i naravski, s nestašice vinske loze) nego u našega hrvatskoga seljaka; ali nedjeljom i blagdanom mora povesti „ljubček svoju ljubcu“ na svirku i plesanku, gdje će se radi nesjetne uvrede njegovu angjelu nanesene zametnuti prava lapitska i kentaurska svadja i tučnjava. U toj je prilici mehki Slovenac pravi lav i Kraljević Marko. — Ali što ćemo, kad je pravo rekao Virgil: Quisque suos patimur Manes!.. —

Za dva dana posietih s poslužnikom Riklijeva kupališta selo Na Belah (Fellah!), u kojem ima liepa crkva a još lepša sasma nova kapelica sv. Jakova s

vrlo ukusnimi žrtvenici. Kod župnika počinih prvi smrtni grieh proti vegetarstvu — poručah bielu kavu, a zatim me povede provodič na hrid, preko tri dugačke ljestve, navaljene u prokuke dvijuh grdnih prosjelih klisurina. Ja ne znam, je li pjesnik Minin (u Trnskovoj pjesmarici liepa pjesma: Sanak) onako drhtao, čekajući na angjela svoga kao kad sam ja klecao na stupalicah! jedan promašaj i moje slabo i lagano tjelešce razmrska se u samo iverje! Vidik mi podpunoma naknadi pregnuće. Ali me nikad nitko više ne nasnubi, da idem onako nebu pod oblake; jer je silazak još kamo veća vratolomija! —

Već na spomenutom obhodu zamoli me duhovnik, da pohodim njegovu eksposituru u Ribnom (Reifen!), štono spada pod župu bledsku.

Daleko je to od Bleda pol dobra sata. Staza kao svakamo po bledskoj okolici vodi rodnimi poljanami a još bujnijimi livadami. Mjesto nije veliko, ali kao gotovo svuda puno čistih udobno pogradjenih a kamenom podzidanih kuća. Župni me namjestnik dočekao kao „brata Hrvata“, ne znajući čim bi me podvorio. Ja sam kao Riklijevac prevolio siru i kiselomu mlieku. — Mnogo sam već obišao za života svog župnih stanova, ali takova još ne nadjoh. Ne velika ali za samca dosta udobna kuća sjela usred cvieća i voćaka

— upravo plemenitih. Vidik se širi na obližnje gore, livade i oranice. Samo u kapucinskom samostanu varaždinskom osvajala bi me tolika želja, da se u takovoj „škatulici“ smjestim do vieka svoga, misleć o dobru naroda pa radeć za vječnost. Da me nije odazivala kruta dužnost liečenja, onaj dan se ja nikako ne odkinuh od toga blažilišta. Kad sam sve potanko razgledao, prosto ali ukusno župnikovo pokućstvo u podpunu skladu s njegovim stanom i okolinom obnašao, našalit ću se i primietiti, da ne će ovdje tako lahko skrasiti, ne snadje li ga doskora šiba božja. Gledaše me u čudu. Ovdje je toli liepo, raztumačih mu svoju opazku, tako čarobno milo, da se uz ovakov raj mora zaboraviti i zanemariti slava nebeska.

Ako meni ne ima druge pogibelji, to je — reče — Bog već davno skrbio, da se i boljega raja od toga spominjem. I stade mi kazivati neke jade svoje. — Nadah se i opet čuti što „o lušnih fantičih in dekletah na muziki“, ali je te biede u njega malo bilo, već je više otelo mah kartanje, — u velike za seljake. Jednoga mu kmeta bila strast dotle osvojila, te je jedne večeri znatne novce i konja zaigrao. Sada stade dobri pastir grmljeti s govornice proti toj ubitačnoj mahni i gle Bog mu naspori trud i ne sta jada! Sada teče sve kao ura. Razgledah liepu znatnim troškom

malenoga stadašca obnovljenu crkvicu, u kojoj svake nedjelje i blagdana „pevci in pevke“ iz kajda začinjaju tihu pobožnost ostalih vjernika. — Kad će u nas dotle dospjeti?

Izprati me vriedni domaćina četvrt sata. Ja sam se toli težko s njim a još teže s njegovom kućicom oprostio, da niesam mogao srdcu odoljeti, da još dva put ne pohodim ovaj „tihi, mirni stan“. Obilazeć oko njega nametala mi se poznata Vukotinovićeva pjesmica sa svimi svojimi korolariji, koje sam poput svoga negdanjega sjemeništnoga druga Marka, kad bi ga stao šupati „diabolus carnis“ morao stepati iz glave kao — da prostite prostu prispodobu — konj, kad mu se mušica zapili u uho. Oprostite slaboći: dulce est dissipere in loco! —

Jaka četvrt sata odavle na brdovitom zaravanku ima seoce, komu ime izgubih, s crkvicom toli krasna položaja i tako umiljate prostote, da mi je srdce nehotice zapjevalo:

Oj crkvice mala,
Na srdce mi pala:
Oj crkvice mala,
U srdcu mi cvala!

Ovako negdje, pomislih, mora da izgleda republika San Marino, ovakov je morao biti blaženi kraj bogu-

milih Feačana, gdje se je Odisej sukobio s očima prostodušne Nausike, gdje mu je u sladku razgovoru i zabavku vrieme tako hitro letilo, te je on sve svoje u pet pjevanja opisane sgode cigle jedne ne ciele noći mogao izpripovidjeti. Stupih u jednu seljačku kuću, u kojoj nadjoh preduće snaše, skroz plavokose — kakove niesu obično Kranjice — s podpunim tipom hrvatskim. Na svaki mi se upit slovenskom prostodušnošću i sigurnošću, koju daje veća kultura, odgovorilo, ali vam zato i ja morao obastati kratak izpit „o bratih Horvatih“. Naužívši se još, reko bih, bezkrajnoga vidika s ovoga brdašca, komu podnožje kraljica hrvatskih rieka Sava plâče, odoh kući sjetan, što moram ovaj dražestni kraj zemlje možda za uviek ostaviti.

IV.

Dosele sam provodio štioce svoje kroz cvietne livade i tuste oranice k tihim kolibicam: tko od sad želi sa mnom poći, tomu se valja na Riklijevu naoružati. Jesi li prijatelj ranu ustajanju ljetnu, kao što je moj običaj, — to ćeš na Bledu malne svako jutro opaziti putnika u čudnoj monduri. Od lakata i više gore goloruki, od koljena pa ili do tabana bosi ili im na noguh težkimi čavli spodbite postole; ostalo pokrivaju kožnate kranjske hlače a tielo lahka rubačica. Na rame su

naprtili svežanj kabanice ili pleta, a u rukuh im 4—5 stopa dug štap-penjač. Opisani kostum znači, da su takovići zaputili obližnjim planinam i vrškom u pohode.

I mene ćeš ako — eno i ne u takovu odielu — naći sa još dva Niemca, jednim austrijskim mlinarom a drugim Bavarcem umjetnikom, sinom po svietu poznatoga slikara Mayera, monakovskoga milijunara, mladićem dosta obrazovanim, a ćudi veoma plemenite. Zaputismo na planinu Stol, komu najviši šiljak iznosi 7064 stope. Mlinar bješe na našu ili svoju nesreću zdravo nagluh, te se je upravo od te nevolje već preko četvrt godine slabim uspjehom liečio kod Riklija. Tu sam okolnost morao iztaknuti, jer je ona na našem pohodu bila povodom komičnomu prizoru, koj za malo što se ne izvrže za našega gluhaka u dosta ćutljivu tragediju. —

Udarismo popodne oko 4 sata preko sela Zaspa i Mosta, pa došav na brdu na jedno rebro javismo se kod provodiča Iv. Muršeka i Antuna Plašana (navodim im imena rad budućih putnika), koji uz nagradu od 2 fr. na dan podnose muku predvodnika. Onda padosmo na noćište u jednoj planinskoj čobanskoj kolibici, gdje smo se vegetarski okriepili pretečnim mliekom i maslacem.

Mene je već s moje boljetice trudna a s duga puta još većma utrudjena Morfej tako silno okłopio u

svoje krotilačko naručje, da niesam do treće ure, kad nam je bilo ustati, kako mislim, ni maknuo svojim tielom. Mojim suputnikom, kako sutradan doznah, ne bje sudjen žudjeni pokoj. Oko ponoći hćede nezgoda, da je nagluhi mlinar imao s posve bezazlena naravskoga uzroka ostaviti svoj ležaj. Kako smo se već u sumračje uselili u svoje noćište, ne bje jadan dobro zapamtio izlaza pa onako sanovit umjesto da izadje na polje, zaluta u jednu ložnicu, u kojoj jepočivala majka s kćerkom. On misleći, da će probuditi kojega pastira, stade drmati djevojku, a ona uzplahirena udri u pomaganju. Dolećeše braća i obrlatiše uz viku i psovanje bezobraznoga tobož noćioca.

Stade sada i bjednika, koj niti cigle slovenske rieči ne razumievaše — težka pomaganja. Ta me vika — pripoviedaše mi Bavarac — trže iza sna; ja poletim prama njoj pa zapaliv svjećicu, što ju na svojih izletih postojano uza se nosim — imam šta i vidjeti. Nekoliko jakih mišica spopalo vrlo jaka mlinara, a on trgni tamo, trgni amo, ne bi li se izbavio iz tih kliešta. Vidim, što je. Metnuv svieću na stol, bacim se medju nje, i stanem se prokapati do njega i otimati za njegovo uho, da mu zatrubim, neka se mahne šejbanluka, jer da Slovenci, kakogod inače dobroćudni, ne razumiju šale kad se radi o djevojkah. Jedva se proprtim — do uha

mu i stvar mu protumačim, a on bolan izpovjèdi mi svoju nedužnu namjeru, koju sam kretnjom protumačio njegovim ciklopom. Stvar se je svršila homerskim smiehom, koj je meni na vršku Stola začinio moj tečni ručak.

Uzpinjanje trajaše debela tri sata — za mlinara strašna pješaka samo $2^1/_2$, svih nas preteče; možda ga je i preživljena sramota napred kretala.

Sunce bješe jur u svem svojem sjaju prosulo svoje oživljujuće trake po našoj i obližnjih kranjskih i koruških planinah. I naš je gluhonja na progled pred nami se steruće divote pregorio noćnu nevoljicu. Vidiš odatle dvie zemlje Kranjsku i Korušku a kroz oko od kukova čak i jadransko more; vidiš tirolske i gornjokoruške planine, medju kojimi se Grossglockner kao klobuk sladora iz taknuo; zatim gornjoštajerske goretine, od kojih samo razabireš Dachstein, Hochschwab, Hochgolling, Windstell, Sölker, Eiskar, Hohenwart kao i vlastito si temeljište, koje je prama Koruškoj grozno strmo — kao odsječeno. Naprama Stolu po obližnjih koruških gorskih obroncih razštrkalo se jato prijaznih pastirskih kolibica, oko kojih u nekoj daljini zamieraš stado ovaca i koza i načuhivaš rog pastirski. Pod nogama ti se pružio velik dio glavne koruške ravni medju Villachom i Cjelovcem, koje možeš dobrim dalkozorom prilično jasno razvidjeti.

Kad smo se već do sita ovoga božjega čudovišta nagledali, ugovorismo, da ćemo budućega tjedna na Vrata — u susjedstvo starcu Triglavu, pa po tom krenusmo upočinuli svojim izšetom posve zadovoljni kući. Drug nam je mlinarski posve zaboravio na svoju nezgodicu, ali nas je opet uvjeravao, da si je za sav budući život udario nepomičmnim pravilom, kamo god dospije, da će prije svega točno razgledati sva izhodišta. Mi smo mu smijuć povladjivali novoj reguli života.

U osmini moga rodjendana bijaše, kad smo opet nas trojica uzeli pod pazuhe penjače pa sjeli na kripicu put željezničke postaje — Radoljce, da preko Mojstrane zaputimo na Vrata — ili kako ondješnji Kranjac ne mogući spojiti izgovorom prva dva suglasa veli, na Vrata. O njih veli Rikli u svom prilično mršavom provodiču (Wegweiser. Triest 1868.), da je najsjajnija točka gornje Kranjske iliti Gorenske, jer da obiluje najveličajnijimi i najbogatijimi promjenami to glede priedjela to glede na biljarstvo. Premda kud kamo divlja i veličanstvenija od bohinske i Krme nije mrka i jednolična kao ona niti ne ozlovoljuje putnika poput ove. Ne budući na Krmi, (koju je vriedno pohoditi poradi vječitim sniegom pokritih poljana i vrletnih hridina, što su se s desna i lieva okomile) što nisam hćio pveviše krnjiti i prekidati lječitbe, ne znam reći, u koliko

se Riklijeve rieči glede nje potvrdjuju, ali prigovoru mu glede bohinske podpuno povladjujem. Nego o tom po tom. Dovezosmo se željeznicom do Lengenfelda. Idué zatim stazom kroz još uviek dosta gust bukvik dodjosmo za tri sata do posljednje pastirske kolibe, u kojoj valja na sjeniku prenoćiti.

Mogosmo i prije prevaliti taj put, da nas uzput ne zadrža jaka četvrt sata prekrasan slap (vodopad) Peričnik — najkrasniji od svih, što sam do sad vidio. Slap Savičin na Bohinskom istinabog širi je nešto, ali ovaj je možda još jednom duži, te dočim se onaj tromo spušta na dno, pljuska ovaj s visine 40—50 stopa silnim posve slobodnim prudom savrh hridine nigdje je se ni ne taknuv. Kad staneš na most ravno prama slapu, pa upreš oko u žarkimi traci granuloga sunca obasjani mlaz, kojim se siplju milijuni najsjajnijh dragulja — u pravom smislu rieču od najčišće vode (tehnički izraz o najdragocjenijem alemkamenju), onda bi želio ovdje dočekati i sunčani zapad, ma da te i razprašujuća se voda poprskava ne ugodno. Nego još niesi vidio svega. Popni se nogostupom, pa ćeš za pol četvrta doći na humak pod jedan nadstrešak, odakle ga možeš u neposrednoj blizini motriti pa opaziti, kako se je stienje, s kojega se obara slap, oko njega u malne podpuno pravilnom polukrugu poredalo, tako da možeš

bez ikakve pogibelji, da te voda poprska, izpod slapa kraj stiene poći! Doista divna tvora nedostižne umjetnice naravi! — Tko ikad zaputi na Bied, neka nipošto ne propusti ovoga izšeta, koj će mu podpuno nadoknaditi i bohinsko jezero i izvor Savičin.

Padši na noćište u pastirsku kolibu, koja je doista siromašno ali samo ljetno prebivalište, dok ima paše u gudurah, umah su uvidjeli moji suputnici kolika je blagodat biti — Slavjaninom. U čas se sporazumjesmo, jer ja već kao Hrvat imadjah ključ k njihovu srdcu, pa je on tim laglje otvarao, što sam i sam učeć kao klerik slovenski, prilično zajekivao domaćom tuj besjedom. Ne hćede mi prostodušna kućanica vjerovati, da niesam rodjeni Kranjac, jer da nam se govor u ničem ne razlikuje, van što ja malo na „gradsku i gospodsku“ zanosim. Večerasmo, što je Bog dao; mnogo ne bje, ali je i sir, koga je u veliku obilju domaćica pogradila, bio izvanredno tečan a maslac tek stepen.

Iza večere preko ljestava na štagalj; — ne trebaše dakle gluhaku iztraživati i pamtiti izlaza.

Prvi skočih iza sna oko četvrte ure. Zirnem kroz režak od taraba, ali u prvi mah još sanen ne mogoh se iznaći. Po suprotnoj hridi prosuo se nekakov bljedušav rumenac kao kad sunce zapadajuć svojim gasnećim sjajem ljubne napuštenu zemlju. Probudih

drugove pa sadjemo niz ljestve. Sad da se čudimo još ne vidjenomu prizoru preblage u bujnoj raznolikosti slika i naprave pregizdave kićenice naravi!

Rudilo ono, što ga ugledah sa sjenika, bijaše čedo tek rodivšega se sunca, koje je sa strane prvimi svojimi traci obrubilo nebotične klisurine. Gledasmo dugo, a onda srknusmo nešto biele kave — ta nije nas vidio Rikli — pak onda sišav ja u Bistricu (Feistriz!) bos umijem si lice i gornji trup pa iztarem noge. Ili je bila samovarka ili časovit učinak blagotvorne hladne vode — ne sta mi u tren tako svake boli truda, kao da sam se istom rodio. Ali za malo mi veselje potrajalo. Kad se bilo penjati Vratam na prag, javi mi se opet stari gost — da bi mu se trag već zameo! Da capo! kakova je radost putovati medju ovimi gorostasi prirode!

Na starca se Triglava, što je uprav ponad tobom digao svoje tri glave, naslonila tebi ob lievu Rovina i Zmir kao nadobudna mu djeca, a ob desnu planine: Steiner, Kriš, Rogica i Tavir. Ovih sedam gora uhvatilo se oko tebe mlohavca u bratsko nepomično kolo, koje da sa kakvom burom mahne, ne stalo bi te pod njihovim teretom kao jednodnevne mušice. Ali srećom oni se ne miču! Nu ipak kao da nije tako bilo od iskona. Jer najgromotniji medju ovimi muklimi junaci Triglav i Steiner rastupili se u tom kolu razdaleko i ostavili

prostora — koj je narod prozvao Vrata. I nije čudo, da se slavjanski Triglav s njemačkim Steinerom nije mogao uže sljubiti, već je Slavjanin tvrdomu susjedu svomu Steineru ostavio otvorena slavjanska Vrata. Da bi kroza nje izašli svi mu gosti — nametnici!

Dvie mi je još reći prije nego se uspnem na Vrata — visoka nad morem oko 5000 stopa. Kad sam iz Zagreba polazio na Bled, kaza mi g. Torbar, da bi imao volje poći na Triglav te ga biljarski protražiti. Na podnožju Triglava sjetih se njegove želje.

Premda sam slab botanik (što mi se i ne može zamjeriti, jer ja sam sa svojimi saučenici prvi, koji smo na zagrebačkoj gimnaziji čuli tu rieč) opet sam mislio, da ću našemu vriednomu akademiku ugoditi, ukinem li mimogred koj riedak cvietak. Ima tu čitavih šumica rododendra (čimišnika) i drugoga planinskoga cvieća, koje se izmedju onoga pustoga pliešivoga krševlja podvostručenom ljepotom promalja.

Ja sam onako na pamet po oku i nagonu odkidao, za što sam mislio, da niesam vidio u biskupovu vrtu i stakleniku, niti pri sv. Franji Žaveru i u Tuškancu jagode birući. Vrativ se kući spremih ovu dragocjenost u kutijicu, odpravih tu travurinu bledskom poštom uz sažaljivi posmjeh na biele ruke našemu biljaru. Mišljah, da ću u Zagrebu dočekati ruglo, koje će me za uviek

odbiti od slične dvolične usluge, ali kad tamo, kazat će mi Torbar, da sam mnogo vriednih i gdjekoju riedku stvar priposlao. Sve da je on sa starinom našim Schlosserom propitao i razredio — ali sreće mi, jedne crne gomoljkaste plodine slične drienku, kad sa stabla padne, nije ni danas pogodio klasificirati! Pitah ga po dva tri puta, je li na čistu s njom, ali mi ne znade kazati. A ja kriv, ako joj ikad nadje pravo mjesto bez mene. Smijah se sladko, gdje se i majstoru majstor našao!

Ali da se od travoslovja vratim k brdopisu. Bijaše — kako rekoh — početak kolovoza, a mi gazismo po ledenoj snježnoj kori! Kad su sunčani zraci u nju uprli, stotine iskara iz nje vrcajućih zablještivalo nam oči. I to je liepo za Hrvata, tomu nevikla u blaženoj mekušnoj domovini živućega. Dodjosmo Bistrici na izvor. Bio sam ožednio od napora; zavučem se pod ledeno pokrivalo i napijem izvor-vode, za koju znam, da je nijedna smrtna ruka nije natrunila, niti je — štono Slavedcerin pjesnik reče, unj nestašno diete nabacalo kamečaka.

Kad od kolibe uzvineš očima k Vratam mislio bi, da si u čas na njih. Ali je to trpka varka. Valja junački lomiti noge po koturini i klisu, pa se suvati kroz još tegotniji piesak ili bolje veleć kameni drobiš, dok se za tri sata popneš na vrh. I ovaj put naš mlinar odmahnu preko pol sata pred nami; ja sam posljednji

doklimao gore. Izmoren padoh na tle pa uprvši se o laktove stanem gviriti onostran Vrata. Uzka to kotlina, posuta snježnimi poljanami i koturinom, iz koje na uzku grlicu iztiče Zadenca-potočić pritok Sočin. U njoj sve pusto, neveselo, nigdje nikakva zelenca, na koj da posadiš turobno oko. Prava slika zemskoga putnika, na zemlji za rajem smagnućega: kad se je kroz sav život nagruvao za svojom srećom, eto mu na koncu trudjenja — prema narodnoj pripoviedci — nekakve grde djevčine, koja mu se javi kao njegova sreća!

Da se ne zavezem u sjetne misli, okrenuh se prema Steineru i zadjoh mu po hrbtu sabirati bilja — osobito liepa bjelolista (Edelweiss). Ali za nokat što „ne padoh“ žrtvom svoje sabiračke gorljivosti. Posegnuv za neobično bielim i bujnim cvietom pokliznu mi se noga; ja se uhvatim za nekakov korien, on se izčupa, glednem preda se, a poda mnom pukla propast od kakovih 10 hvatih, kamo sam se imao bez milosrdja strovaliti, da mi nije upravo na rubu njezinu o jedan zub od klisure lieva noga zapela. Dok sam letio u sigurnu propast, nije me strah obuzeo, ali kad sam srećno zapeo, tek onda me uhvati drhtavica, videć kako mi osta o dlaci život. Nevoljko se okrenuv prema vršku planine odpuzem po njegovu hrbtu više gore, pa zakrenuv prama lievoj strani spustih se opet na Vrata, da poredam bilje, za kojim sam se tolikom vratolomijom verao.

Oko podne vratismo se natrag, pa trgajući noge doklipamo oko 3 ure u svoju kolibu. Kad smo sjeli k ručku, gdje nam nije bilo dulje uživati počitka od pol sata, ako smo željeli onoga dana prispjeti na željeznici, zavjetovah se sjednuvši jedva duhat na vlak, da sam za ovu godinu završio svoje planinske obhodje. Ostadoh „mož beseda“.

Ako bi kojega krepkonoga pohodnika bledskoga veselilo više toga od mene vidjeti, to mu po Riklijevu svjedočanstvu preporučam Krmu, Ribšicu, Lipancu, a osobito weissenfeldska jezera, koja on predpostavlja njihovom prekrasnom idiličkom pa ipak uza to i veličanstvenom slikom švajcarskim jezeram na podnožju Doldenhornu u okružju bernskom.

Ovamo mi se ipak nije više račilo poći; ja sam volio tri dana iza posljednjega izšeta odvesti se sa svojim Bavarcem na glasovito bohinsko jezero i izvor Savičin.

V.

Sjedosmo oko 5 sati na kola. Sunce, koje je bilo pri svom izhodu sinulo svim veličjem sjaja svoga, oploviše sve pomalo bjelkasti oblačići od dižuće se magle, koja je izhlapila iz dan dva prije obilatom kišom nakvašena tla. Već se pobojasmo, da će nam se izjalo-

viti obhodja, od koje se po tradicionalnoj slavi nadasmo obilnu užitku. Ali na našu sreću i na čast stare latinske istine, radiante sole disperguntur nubes, brzo nam se bojazan pretvori u nepomućeno veselje. Vožnja bijaše nam u istinu razkošna. Pomislite si srebrotraku cestu, s obiju strana visokimi zelenimi gorami kao bokovi, zaštićenu, a s lieva bohinskom Savicom, tekućom kroz plodnu prodolicu i još uviek cvatuće livade kao vjernom suputnicom praćenu, uza to miriscvieća i jagoda, netom palom kišicom osvježenih: pak mi recite, što tomu užitku manjka, ako još dodate umiljati cvrkut budećih se ptičica?

U mene je nekakov naravski nagon, jesam li iole bodar, da moram pjevuljiti, čim sjednem na kola. Zapjevah si dakle i propjevah cielu zbirku narodnih i umjetnih naših pjesama, dočim je drug moj u niemoj tišini slušao hrvatske napjeve i nasladjivao se, kako mi izpovjedi, njihovom milotom. Ali sam ja i hladnoga Niemca prinukao, da mi na uzdanje izpjeva nekoliko svojih pjesama, i tako sam prvi put slušao njihovu glasovitu: „Wacht am Rhein“, „Lorelei“, „Freut euh des Lebens“ i dr. što je opet mene namamilo, da mu priobćim daleki glas naših narodnih pjesama, koje su njegovi sunarodni tjemenjaci Herder, Goethe, Grimm dostojno ocienili i veoma zamjeravali; da mu tumačim

divotu našega Čengić-age, Gundulića i Gjorgjića, koji su se s najvišimi vilami bratimili, dok su Niemci pjesnici istom probijali prirodnu tvrdinu svoga jezika. Tako nam minu puna tri sata trajući putdo bohinske Bistrice kao krasna šetnja. Tu smo odsjeli kod vriednoga župnika Mesara, komu sam imao predati od jednoga svoga prijatelja, saučenika mu, pisamce. Domaćina nas dočeka slovenskom prijaznošću i podvori slavjanskim gostoljubjem. Ne hoteći ostati na objedu, da u horu prispijemo na izvor Savice, krenusmo u 8 sati na jezero, kamo za $^3/_4$ sata dospijemo. Budući nam jedno družtvo upravo izpred nosa preotelo veću ladju, moradosmo sjesti na vrlo slabu i nesigurnu plav s jednim već matorim vozcem.

Vozismo se preko podrug sata jezerom, toliko drugim a $^3/_4$ sata širokim. Rikli nije nimalo pretjerao u svom kažiputu, kadno reče, da to jezero ne zaslužuje one slave, kojom ga obasulo. Prema svojoj širini poput podkove nerazmjerno otegnuto jezero, oklopljeno visokim gorjem, u dolini pustoj, izumrloj, kojoj su se samo dvie starodrevne mrke crkvice jedna s čela druga s boka postavile za stražarice — to ti je toli slavljeno jezero! Čovjeku se upravo steže srdce od nekakove sjete i nevoljkosti, kad sjedne na čamac, da se po njegovu vodenom zrcalu, što u sriedi siže 16 hvati dub-

ljine, otisne do protivne obale. Dva jedina pojava izmiruju te ponešto: krasno prema vršku plješivo stienje, što se je jezeru u zadku u prekrasnoj slikovitoj raznovrstnosti opélo kao platno od tvrdjave, pa malne nasred jezera jasna sedmozvuka jeka, što po više rieči vraća.

U podrug sat, iduć hladovitom šumicom pa preskakujuć ili na uzku brvnu prehodeć Savicu, stignut ćeš na glasoviti izvor i slapSavičin.

Istina je, da je trak vodeni širok i bujan, ali što se po grbavoj klisuri više lagodno i skoro mlitavo spušta na kamenito tlo, nije me se slap ni izdaleka tako silno dojmio kao Peričnik, koj još povrh svega možeš puno sgodnije motriti u mnogo veselijoj okolini. Ima i tu, ali slapu sa strane, za odmor priredjeno ovisoko pokojište s napisom u kamen usječenim od baruna Zoisa vlastnika ondješnjega rudokopa, ali ne može se ono uzporediti s gledalištem na Peričniku.

Sidjoh do razprašujućega se slapa, da me kristalne njegove iskre poprskaju ter da srknem prave izvor vode svakomu Hrvatu i Slovencu svete rieke. — Sjetih se Prešernova Krsta na Savici i blagoslovih uspomenu poštenoga rodoljuba, koj se nije stidio pjevati u svom materinjem jeziku, kad se je još malne sumnjalo, smije li se na njem govoriti, kamo li pjevati soneta, kojim u cielom slavjanskom pjesničtvu nema premaca! —

Iza sata počinka i motrenja krenusmo natrag k jezeru, ja s neugodnom slutnjom, da je možda još za dugo sudjeno milokrvnomu Slovencu i Slavjanstvu tužalicu bugariti, gdje mu se usred tako tugovita priedjela rodila jedna od najljepših, narodnomu čustvu budećih ga pjesama. Što je Niemac mislio — Bog bi ga znao, ali je cielim povratkom povladjivao Riklijevim prigovorom. Ne mogoh mu zamjeriti, jer niesam bio voljan braniti napadanu slavu jezera. Nadjosmo pri izvorui dva slovenska djaka iz Ljubljane, koji bjehu uza obalu došli onamo; povezosmo ih na svom čamcu, da se i onako trudni još većma ne otrude, a ja da ih koješta pitam o njihovoj gimnaziji, pa da im u srdcu razpirim koju iskru rodoljubja.

Imajući na umu dosadnu polaganu vožnju onamo, pa znajući, koliko nam ostaje puta prevaliti, ponudih Bavarcu okladu, da ću ja sam veslajući prebroditi jezero u sat. Prihvati dragovoljno okladu i još mi doda pet minuta. Meni je to tim milije bilo, što sam tako mogao ovršiti jednu stranu, mojoj tromosti toli koristne, gimnastike.

Pobjeda bje sjajna, jer sam još pet minuta prije dobrodio. Valja dakle izpraviti dosadanju mjeru vremena, jer uza dva iole krepka i hitra vozca moraš za sat prebroditi jezero. Ne hćevši ocjene primiti daro-

vasmo ju župniku bistričkomu za k ljetu graditi se imajuću novu župnu crkvu.

Izkrcavši se ne dade mi nešto mira, dane obidjem spomenutu jur crkvicu sv. Ivana glavosjeka iliti usjekovca, kakono Slavonci kažu. (Tà glavosjek tà usjekovac! jedno i drugo čudno skovano, da naznači svetca, koj nije usjekao već mu je usječena glava. Glavosjek bi još moglo ipak značiti svetkovinu usječbe. Ali u svakom jeziku ima više takih anomalija.)

Ako i nije rado mladi moj umjetnik unišao — nešto bi bio bogobojan — jer ćete ga doskora drugčijim upoznati, — tim mu je draže bilo, kad je već bio unutri. Kapelica doista liepe gotske gradnje, za koju moj svjedok tvrdi da zatiče iz 13. vieka. Ali slikarija je čudna a kiparija do zla Boga — da ne rečem staroslavjanskoga Crnoboga — ružna. Najviše nas je vrazila sv. Ivana odsječena glava na jednoj daščici nasred oltara u nenaravskoj veličini s toli mrzko razvaljenima očima, da ste upravo groza i grustnja hvata. Ne znam kako se u inače ukusnih slovenskih crkvah moglo ovakovo strašilo ugniezditi. Ili možda potiče ćak iz starodnevnih sredovječnih vremena? Pa neka, opet bi se mogla, makar i u suho zlato okovana čuvati u riznici, samo da se ukloni pogledu ljudskomu. — Dopru li kada ovi redci dotičnomu župniku do ušiju,

molim ga radi čovječtva i dobroga slovenskoga svećenstva, da odstrani to ruglo, koje jamačno ni svetcu na nebu ne godi. —

U Bistrici si oblizakah prste za preizvrstnimi varenimi pastrvami, — vidite opet teške pregrehe proti Riklijanstvu! Ali kako je i kod pobožnika običaj — štono sgodno veli moj pobratim crni Franjo (morao bih ga po pravici autentičnom formom drugčije nazvati) — nadjoh si ja brzo melem obterećenoj saviesti. Rikli zabranjuje mrsiti, a buduć da je riba postna, ostadoh ja u imeniku njegovih ugodnika — fratrum strictioris observantiae. Niemac osta stanac-kami, kao što su oni žalibog u svem ukorjeliji od nas.

Za užinom tom upoznadoh vriednoga svećenika, profesora slovenštine na ljubljanskoj gimnaziji Marna, komu sam se potužio, što Bleiweis, član jugosl. akademije, sve do sada nije zadovoljio dužnosti svojoj, da usreći diku našu perom svojim. On ga izpričavaše silnim domaćim rodoljubnim poslom, ali ja niesam nikako mogao uvidjeti temeljitosti te izprike.

Već je bilo 5 sati te se trebalo dieliti. Razstadosmo se valjda za uviek s Bistricom i njenim inteligentnim, prirodoslovnom znanošću bavećim se, župnikom. Darovana u pobožnu svrhu ućjena svela nam je razgovor na razni slog crkvene gradnje, o čem sam i ja

mogao koju nasiecati budući iste godine u Italiji dopro do Fiorence. S vanjštine je samo korak do nutrnjosti. Zaprede se govor o crkvi i crkvah (Dollingerovo glasovito djelo: Kirche und Kirchen) o katoličtvu i protestanstvu, monarhiji i republici, o bavarskom kralju i pruštini itd. Drug moj u politici republikanac, nimalo ne oduševljen za cara Vilima pa i ne mareći puno za svoga bezbrižnoga kralja, razvijaše tako stroge nazore vjerske, toli čisto katoličke, da bi oni svakomu svećeniku služili na čast, pače mnogoga i nekim strahom i udivljenjem napunili. Premda mu je otac — kako rekoh — silni bogataš, te mu je opet jedna sestra tako zavoljela samostansku tišinu, da je sad ničim ne može skloniti, da podje za muža; pa kad joj ne dadoše poći u duvne, a ona da se je kod kuće uredila sasvim na manastirsku. Sjetih se sestara grofa Montelemberta. — Moram da vam pripovjedim još jednu crticu o tom plemenitom mladiću, koja me dodira druge jedne osobe.

Došav u Riklijev zavod tj. daščaru, nadjem si svoj vis — à vis, starca kapetana Kl., koj prem ako ima posve slavjansko ime, te su mu stari poticali iz jedne kranjske varoši, rodio se u Beču te govorio njemački kao ovejani Lerchenfeldac. Kad si ga samo pogledao, već si morao pucati od smieha koje obrazu

mu a još više nonchalantnomu odielu. Nos — prava uzvrnuta paprika, bieli rudasti vlasi, dugi razčeprkani brci, vijući se oko usana, vazda na kakvu šalu i ciganiju spremnih. — Na noguh — ob schön, ob Regen — debele juhtene škornjetine lovske, kratak zobunac, koj nije mogao pokriti nasred „zadnjega štaglja“ prišite krpetine. Pa taj je mondur zvao on turistični! — Umah se sutradan sprijateljih sa starcem, koj je vojevao g. 1848. pod Jelačićevom zastavom i u mah što ga Magjari, kojih ne mogaše kao vojnici obično, živ podnieti, ne objesili, već ne znam gdje. Opazih u zakrpanca dobar humor a i sam bijah pri volji, te od one večeri niti se je moglo pri stolu objedovati, a da se ne love gostov i za trbuh, a nije se borme skoro nikad prije desete zaspalo. Ali glede vjere bijaše starac slabe petlje, tuj sam više puta imao izdržati žestoku vatru, koja bi se običnim uspjehom svih ovoga svieta pravdâ vjerskih pogasila, da je svaki ostao pri svojem. — On je više na prolazku bio u Bledu, o kom je uz put doznao, te ga je „šejtan“ poškakljao, ne bi li se u Rikliju pod siedu glavu oslobodio svojega paprikaša — kako mu ga ja nazivah. Ali zalud mu jednomjesečno parenje na „tronušu“ pod plahtom i biljcem. Bio je dakle izprva zaputio k rodu u Tirol. Kad bih mu ja znajući za to, izjavio svoju bojazan za njegovu makar

i siedu glavu, bude li medju strogovierci tirolskimi onako o vjeri brazdao, reče mi: „O ne budi vas za mene strah ni najmanje; jer kad ja medju svoje „Jakle“ stupim — da vi mene istom čujete, kaki sam vam ja svat! Svi, brajne, mašu glavom, da je upravo Bogu plakati, što ovako pobožna duša s prodikaonice ne siplje bogoljubne nauke. Samo se jednoga plašim — da ne umrem u Tirolskoj, jer deset godina po mojoj smrti bit će me pun Tirol i svaka bi crkva i crkvica imala kršćičku od mene. Raznesoše me na relikvije!“ Što mu možeš učiniti, moraš da mu se nasmiješ, osobito kad još sve to onako pravo sa lerchenfeldskimi floskuli začini. Pripoviedaše i drugih pošalica, ali nije tu mjesta za reprodukciju, premda bi se moji štioci morali za trbuh loviti, da im kažem po njegovu uzrok, zašto tirolske „Gertrude“ niesu puštale svojih muževa na bečku streljačku svečanost. — Ali, brate, Niemac dušom i tielom! Zato kad bi me on napikao, navrnuo bih opet ja govor na budući evropski plemenski rat medju Niemcem u sriedi a slavenskimi i romanskimi narodi s boku, — u kom da će ga ovi ako dobri Bog dâ ta kostisnuti, da će mu sve rebra pucati. Onda bi se razpalio, psovao na nezahvalnost slavjansku itd. a ja se lukavo podsmievao, dok nije uvidivši moje mreže opet izvrnuo u šalu.

Ali ako sam i ja rado primao šalu njegovu pa i vjerske mu zadjevice blago odbijao, to mu je jednom u moga Bavarca bila loša sreća. Zaintači opet jednoč za stolom i grubo zadre u sam temelj kršćanstva, čemu se je Rikli protestant sladko smijao, ali ga moj mladenac tako nemilice ošinu, da ga je sve onako „krvava juha“ polila i svemu ostalomu družtvu smieh presio. Starac mu se za to osvetio, nazvavši ga „den gestrengen Herrn Prediger“; ma od onoga dana ne čusmo više vjerskih dosjetaka turistovih.

Još je imao starac jedan Lieblingsthema — die pokesischen (Bokelje) Nasenabschneider. Često sam ga opominjao, neka se pazi, da se najedared uzanj ne stvori kod stola kakov Bokelj, ter ga njegove paprike ne rieši, što zi jamačno bio zanj najkorenitiji liek. I bbilja, dodje jednoga dne vriedni Bokelj, pomorski kapetan Radoničić, vitak i visok kao gora i sjedne — ne lezi vraže — upravo uzanj. Zaboravih prije starca opomenuti, da ne sbija svoje obične šale. Na jednom će on opet nešto o Nasenabschneiderih — ja mu mignem na kapitana, a onda kao striela stisnu nos u šaku. Srećom, što je Bokelj slabo njemački razumio pa bio dobričina; rekoh mu kašnje o čem se govorilo kad me potla upita; „a da zašto oni crveni vrag na jednom spopade nosinu, kad se na mene osvrnu?“ a kapetan prestade bome i o „pokezih“ norije sbijati. —

Nu da se vratím s ove sastranice na naš put, koj nas vodi kući savičinom udolicom izmedju bljedilom mjesečnim prekrasno obasjanih gora, kako su one s gora većinom plješive, to bi nam se svaki čas činilo ono pusto stienje kao gradovi i samo niema smrtna tišina mogla te je uvjeriti o bludnji, da se ne voziš kraj napučenih varošica. Nikad ovoga jedinstvenoga prizora ne izbrisah iz pameti!

Stigosmo kući oko 9 sati posve zadovoljni ovim završajem svojih bledskih izšeta. Sutradan je popodne prijatelj moj morao natrag u Monakov — sa slabim uspjehom svoje liečitbe (glava odviše vruća a noge vazda sdene), ali opet je turoban ostavljao onaj — kako veljaše blaženi kraj, u koj bi opet želio doći.

Izpratih ga na kolih do kolodvora. Razgovarasmo mnogo: i o vječnosti i o vremenu, pogradismo svakojake idile a najposlije se zavjerismo, da ćemo se jedan drugoga barem kadgod sjetiti pismom.

On je udržao rieč, a ja sam čekao sve dotle, dok napišem ovaj članak, da se oddužim zadanom obećanju, koje mi je on izmamio, slušajući moje kadšto živahne primjetbe i bodreći me, da bih bio vriedan podignuti dostojan pismeni spomenik našemu putovanju i drugovanju.

Odvezoh se kući dosadan, zlovoljan. Mišljah puno o sreći i nesreći našega naroda, o neveseloj mu možda budućnosti; preda me izplinu iz mrkih grobova ciela povorka naših nedavnih mrtvaca — velikana, kojim su svim plemeniti inače dusi prhnuli u vječnost bez utjehe vjerske, te mi se silomice nametnuše rieči sv. pisma: Viri tolluntur, et nemo recogitat corde! Daj Bože da već u tom bude bolje medju Hrvati! — — —

VI.

Svako bi jutro k meni najranije dolazio poslužnik s vlažnim mojim mučilom — ižmikanom plahtom, da mumiju svoju iz biljca izvije i protare. Onda da se ne moraš umivati skoči u mlako jezero pa se časak prokupaj i hajd na šetnju blagim jutrnjim zrakom, što odiše prvim cvjetnim tamjanom prozenulih ružica i počinulih cvjetića. Tako bi me obično već peta ili najkašnje šesta ura zatekla iduć bosonoga sa suncobranom za kasniju pripeku i s kakvom god zabavnom ili poučnom knjigom. Najvolio bih zaputiti prema Ribnomu kroz ljetovnik Zoisov pa se pružiti na mekoj, razkošnom mašinom probujaloj livadi ter pod ugodnom hrastovom ili bukvom sjenicom — sub tegmine fagi poput Virgilovih pastiera — čitati i zamišljati se čas u ozbiljnu a čas borme i u koju idiličku misaocu i osno-

vicu. Drugo treće li jutro, pošto mi se je odielio njemački moj prijatelj, smotrim iz sjenitoga svoga zakloništa čovjeka mlada, jedra, veoma bjeloputna, s knjigom u ruci. Uprem kratkovido oko i upoznam nedavna znanca: bješe to g. Baudouin de Courtenay — mladi učeni filolog slavenski, docent na jednom ruskom sveučilištu, s kojim se u Gorici (Görz) upoznah.

Možete misliti, koliko mi je bilo drago, što mi se ovako brzo našla vriedna zamjena za izgubljena druga. Prvoga ovoga susreta zametnusmo govor — o čem van o uštipcih naših, o filologiji. Poznavaše on dobro ne samo svoje i inoslavenske temenjake već i našega vrloga Jagića, Račkoga i dr. a sam mi reče, da je već više povećih članaka pisao u znanstvene ruske i poljske časopise — jer on je materom Poljak a otcem vuče francezku lozu, kako mu i ime svjedoči. Tada je putovao po Jugoslaviji, ter je prvim pristaništem izabrao Sloveniju. U šest nedjelja nauči govoriti i pisati slovenski takovom čistoćom i izpravnošću, da mu se n. pr. u Gorici književnici slovenski niesu mogli dosta prečuditi hitroj pameti. On stoji bez dvojbe — koliko sam ja vrstan o tom suditi na visini današnje sravnjajuće jezične nauke, čemu je medju ostalimi, slovenski pisanimi članci liepim dokazom u podlistku Slovenskoga naroda, u Mariboru izlazećega, na mladež slovensku

upravljeni poziv, da sabiraju blago narodno bilježeći točno po njim naznačenoj metodi razne poluglasce u Slovenštini, koja je tim pojavom, kako ja mislim, medju svimi slavenskimi narječji možda najbogatija. Tim samo putem, misli mladi učenjak, može se doći do posve sigurnih zakona najprije u slovenskoj pa onda u slavenskoj fonetici. Da se ne bojim ovim suhoparnim triešćem pokvariti želudčića kojoj samo zabavi naginjućoj čitalici, priobćio bih i ja gdjekoju svoju zanimivu zamjetbu na tom grudastom polju ljudske nauke. Nu ipak ne mogu pregorjeti, da ne spomenem barem to, da se onuda izgovara u s i, u l a d a mj. svi, vlada, kako sam čuo domaćega župnika, a od prostoga naroda čuh b u v a m. bila, s r, m. sir itd. Nadam se, da niesam tom mrvicom izišao iz milosti; tà to je tako malo filologije, da ne bi ni ptičice u želudcu tištilo!

Razgovarasmo — tà kako i ne ćemo — ob ogromnom napredku silesije sjeverne, koja silne milijune troši na izučavanje mladih umnika i na izdavanje takovih diela, kakovih ne vidjamo ni u najnaprednijih naroda, da bi izlazila vladinim poticanjem i troškom. Zapesmo i o rusko-poljski spor i razdor. Premda iskren prijatelj i Rusom i Poljakom ne nadaše se moj učenjak brzu lieku i lahku izmirenju, pače kako on poznaje svoj narod, mišljaše da se to po cielo Slavenstvo veliko i

veleважно pitanje ne će nikada mirnim razvojem riešiti — da će trebati Aleksandrova mača za taj gordijski čvor. Niesam mu se mogao mnogo protiviti, premda sam vrlo toplo dokazivao i potrebu i mogućnost mirna riešenja, čemu se ni on nije protivio, ali mi je vjekovno izkustvo i značaj narodnji u supor stavljao. Ostavismo neriešenu stvar zubu vremena, koj je jur i veće grebenje ohrdao i izgladio. Bog bi dao na žalost tolikim vrebajućim dušmanom Slavjanstva! Budućih onih dana napisah pučki spisić „Hrvati i Slovenci“, komu se zametnula misao u Fiorenci, priobćih mu glavne misli iz njega, koje je on odobrio osudjujući kao nekakov filius ante patrem nastajanje nekih mladjih Slovenaca, da se ruski jezik prihvati za znanstveni u knjizi slovenskoj.

Još ga isti dan povedem na krasište bledsko na grad, da se nagledamo, milinja božjega — i prostim okom i na raznomastna stakla. Zatim ga povedem na jedan šiljak od brda, odakle se je najljepše mogla motriti zviezda bledskoga jezera crkvica otočka. Ja sjedoh upravo na kuk klisuri, koja je kao otesana stršila u vis, te se pod njom razjazio prolom kakovih 20 hvati visok, strm: jedan makac — pa si se razmoždio kao crv, kad ga noga zgazi. Tu me obuze čustvo, kojega niesam još u životu svom osjetio. Bjeh izvadio Obzor, koj mi je dolazio u kupalište i ondje mnogo voljnih

čitalaca imao, da čitam, što se u saboru sbiva. Ali oči se otimaju za čistim zrcalom jezerskim, u koje se ugleda crkvica gospina kao mlada izprošena nevjestica prije nego će u svetom mjestu čuti prvi sladki oziv žudjenoga spoja.

Dan blag i liep, kao onaj koj ga je u premilosti dao, nebo — bistro ribje oko, modrilo — pravo čarilo sa zlatom svojim ogledajuće se u zelenkastu jezeru. Neda se čitati — sve nekamo pogibam za jezerom — za njim je smagnula duša i tielo, svi su živci i žilice razigrani i razdragani ovom bajnom privlačivom silom.

Moradoh obuhvatiti kuk, jer sam mislio, da mi krila rastu, kojimi ću sad polećeti i zaroniti u hladno čarobno jezero.

Sjetim se priče o Topielcih (u pripoviedci „Nad Vislom“) i za čas malne povjerovah bajci kao živoj istini. Da što te ono vuče toli neodoljivom snagom siguran grob?.. Odvratih oči i odpuzah polagano sa svoga pogibeljnoga motrišta. — Tko da mi to protumači? Ali što ja pitam? Koliko li nema još ne dokučenih, ne protumačenih pojava i osjećaja, što nam se površnim motriocem divne naravi svak čas nameću, koji nas svaki dan razblažuju i zatravljuju. Narod im je djetinskom još ne pokvarenom maštom svojom izmislio barem umilne prilike, da im protumači uzrok,

a mi učenjaci, koji u svojoj suhoparnoj svagdanjosti ni toga ne propuštamo bez nesmiljene poruge, niti ne držimo za vriedno, da se umnim razlogom tih pojava dovijemo!

Novi moj prijatelj strašan je hodko: rekoh mu jednom, da napreduje kao Rusija — ogromnim korakom. Popodne mu se prohćelo na Kamnik (Katzenstein), razvalinu srednje veličine.

Bijaše upravo nedjelja, kojom je liečnja mirovala — pa mu pristadoh na želju, da vidim opet jednu ruševinu, za kojimi me uviek srdce vuče. Ne zaznadoh o njoj ništa znamenita, van što vidjeh, da se i na njoj ovršila Gundulićem zapjevana istina: Mru kraljestvo, mru gradovi. — I njih plemstvo trava krije... Ali tuj me zadesi prva smrtna rana! U obližnjoj, vrlo dobroj gostioni zatekosmo cielu četu Riklijevaca — pri paprikašu i prženih pilićih! Velika napast — prevelika za smrtnoga krhlića, petnedjeljnoga vegetarca. Pogledamo se... stadoše nas mamiti, salietati, rugati se, ne bi li svoj grieh tudjim pokrili.

Premamiše nas — padosmo! Kad se mi najljepše naklapili nad pilići, a to se raztvore vrata i eto našega mačka — Riklija. Uplahirismo se, a on se smije blagovoljno. Dade nam odriešenje podpuno, pa za dokaz, da je od srdca dano, zovne i on pržolice!

Dobar pastir jer što kaže inom — i sam svojmi potvrdjuje činom! Zlobni jezici šaptahu, da on svaki mjesec koj put ovamo zalazi, da obnovi sladke opomene — mesojedne. Pak da onda zabrinuto ne zakimaš glavom nad dvojbenom budućnošću novoga življenja načina!..

Pravo reče naš narod, da konac djelo krasi. Večer bijaše još ljepša od liepa dana. Zvjezdovito nebo odsieva svojimi svjetiljkami u mirnu jezeru, po kom plovi jedno šest ladjica lampioni rasvietljenih, a s njih odmnieva od gore skladan piev „Otok bleški — kinč nebeški“, pa „Po jezeru bliz Triglava.“

Važan bijaše onaj dan — važna večer za mene, jer me je uvodila opet u jednu Bog zna kakovu godinu života. Šetah do ponoći po malenom šetalištu daščare naše nadajući se, predajući i snujući. U sjajne milovidne zvjezdice razprskujući se prskavci napuniše mi dušu slašću i milinom, ohrabriše srdce za budući boj, koj svakoga u životu čeka, ili mu se otimao, ili ga junački dočekao.

Mnogo mi se jurve željâ izpunilo, još više ih u more potonulo. Ali zašto da tugujemo za gubitkom, kad smo se ipak mogli radovati i kojoj stečevini? Ta zato i jesmo tuj, da na zemlji pregorievamo. Koj to umije mirnim srdcem, taj je izučio mudrinju života.

Premahnuh sa zadovoljstvom boravak svoj na Bledu. Stradajući tielom užih puno duhom. Što je najljepše ogledah — jedini Triglav osta prazno mjesto u mom ne pisanom dnevniku. Ali zanj treba dva tri dana tamo i amo, a to bi bila prevelika stanka u liečidbi. I još se jedna zapreka našla, koja me je odvraćala od toga pohoda. Pripovjedit ću vam ju iskreno.

Zadnji tjedan moga boravljenja na Bledu bijaše mladj veoma ne postojana vremena. Izjutra krasno, da ne možeš bolje poželjeti, a o podne smrkavaj se nebo, te pod večer redovito pljusni obilatom plohom. Tri dana prije odlazka odšetam pod večer prema Ribnomu; kad se stanem vraćati zakala nebom križati sievavica samo da ti oči ne izkapaju. Pohitih, da utečem prietećoj nepogodi. U to začujem za sobom lagan topot koračaja i pridušen razgovor poznata zvuka. Slovensku sam rieč jasno razabirao — ali ona druga tako se naglo pretržito sipala iz ustiju, da sam u prvi čas pomislio, da je ruska. Osvrnem se i vidim dvie Riklijevke, koje su podvostručile koračaje, kao da me žele pristignuti. Opazih na češćih pridušenih uzklicih, da ih strah hvata od sile bljeskavice. Popustim malko žurbi, a one dostignuvši me, stanu mi se tužiti nad grozotom, što se po zraku vije. Sad istom opazim po govoru, da je ona druga bolestnica Dalmatinka. Uljudnost je za-

htievala, da im ponudim društvo i strah s njimi podielim. Videći Dalmatinka (pravoslavna), da sam Hrvat, obraduje se neizmjerno, te mi stane načinom, koj je samo prirodjen Dalmatincu — ovomu od svih Hrvata najvećemu srdcem užeženiku — puno liepo blagodariti, da sam voljan njihovim se strahom još više dati zastrašivati. Povjerljivo kao bezazleno diete utisne mi ruku pod pazuho i pripili se uza me, sahrani, Bože — kao što se lat uza lat svija, kad ih bura k zemlji povali. Na svaki siev osjetih trzaj tanahne joj ruke, da su me i nehotice spodbijale nekakve sladkomile srsi i vrućina, te sam tiho šapnuo: Oprosti sveta mati crkvo! — casus est extraordinarius etsi non reservatus — slučaj je izvanredan a pomoći se mora bližnjemu — ne smieš ga ostaviti usred nevolji na cjedilu. Zapita me, što ono rekoh, a ja sjetiv se propoviedi jednoga starijega učiteljskoga druga, reći ću, kako me strašni ovaj ognjeviti prizor spominje njegovih rieči: Aždaja u zraku — aždaja na zemlji — aždaja pod zemljom. Srećom ne imadjaše me kada pitati od silne drhtavice, kakova je to aždaja i na zemlji?.. Tješio sam se, da nemamo više daleko kući.

Ova mi se šetnja ne izbrisivo zasjekla u pamet. Vidjeh već puno puta silnu bljeskavicu, čuh strašnu grmljavinu; ali kako je ona užasno veličanstvena bila u toj kotlini — gorskimi gorostasi okloplјenoj — takove

lje još ne doživljeh. Jednom se nas sve troje na upravo osljepljujući zasjev ustubočismo — kao zapilismo u zemlju! Kad bih hćio govoriti hiperboličkim jezikom onoga senjskoga šaljčine, koj no reče, da vidi u mjesecu kovača, gdje mu se na brku cakli ne utrta kap vina a trepavice mu na vrhu posiedjele — to bih ja još prije smio reći, da sam čuo i vidio, kako su se gromovi orili starcu Triglavu na njegova tri šiljka, te se razpraši valo okrhnuto s njih kamenito iverje. Grozovito al i velebno bijaše gledati kako munja preskakuje s planine na planinu, a grom kako odjekuje po njihovih kukovih te se razlieže po uvalinah. Zarekoh se: aja nema tebe na Triglavu, sve da se liepo stvori sutradan vriedni prirodopisac iz Zagreba ter ti se zakune moćnom zaštitom biljarske boginje Cvjetane (Flore), da će nas ona sačuvati od Perunovih striela u službi svojoj. Tko to jednom vidi, za dugo mu presiedaju takove vratolomne želje.

Jedva što sam praćenicu svoju doveo u sigurno njeno zaklonište te se i sam vratio pod krov daščare svoje, kad li se izli silna gusta kiša iz kabla nebeskoga, da kao pročisti prašinu svagdanju te opet sutra uzmogne sinuti liepi božji sviet u svoj pomladjenoj krasoti i sjaju. — Pošetah u jutro s Bokeljem i pripitah ga za Dalmatinku. A on: Neboga, udovica je;

šenula bila pameću za mužem svojim, kad ga je more progutalo. Čestita i puno plemenita ženskinja, sad kao da je već nešto pregorjela druga i dozvala se predjašnje sviesti. Silno li ti ga ljubila! Sada tek vidjeh, koliko mi je sinoć blago bilo pod rukom. Niesam nimalo žalio, što sam joj tolikom pripravnošću bio na neznatnu uslugu. Ja tvrdo vjerujem u kriepost žensku, te sam ju već mnogo puta vatreno zagovarao; a može li biti što jačim dokazom, van kad se ona zakonskom ljubavlju dotle povisi i ukorieni, da druga za drugom svisne od žalosti — pomahnita s njegova gubitka. Doista to su svetice — to mučenice zakonskoga života. Pred njimi valja da se svakoga stališa čovjek duboko pokloni! Zato i ja smjerno pozdravih strašljivku sinoćnju, kad se je s mojim kapetanom upitala za zdravlje. Toga ju jutra prvi i posljednji put vidjeh, ali mi se njeno lice ne izbrisa više iz pameti. Žena jur vremešna, srednjega stasa, crne kose i još crnjih nešto upalih očiju, od tuge i čemera izbljedjelih lica. Ali se činila već spokojna. Bol joj je utisnula neizbrisivi svoj pečat na obraz — pa je prhnula od nje, da drugu žrtvu nadje i prokuša. Ne mogaše ni ovoga susreta propustiti, a da mi se opet puno liepo i sladko ne zahvali, što sam joj srčanošću svojom ublažio i pokratio strah. — Osta sinja kukavica kao okresano drvo! uzdahnut će moj Bokelj, a ja znajući

ga udovca dodam: Srodne duše — iste sreće; vi bez druge, ona bez druga, a u dvoje laglja svaka tuga! Kapetan se nasmjehnu i pogladi brkove veleć: Da ti ne budeš još prorok? ali ta je u božjoj! — Medjutim sutradan mi javi, da je Dalmatinka odputovala.

I tim bih ja mogao posipati pieskom svoju pisariju. Ali prigovor je prigovor; tko da se ga ne plaši, pa makar izdjelao samo kuhaču za dobru gospodaricu. Ne smiem se ja oprostiti sa svojimi štioci a da im makar i po tudjem očevidu i dožitku ne srišem slike starca Triglava. Dužan sam to iz uslužnosti za buduće uzpinjače. A mogu ja to tim vjernije i pouzdanije učiniti, što sam gdjekoju mogao uhvatiti iz ustiju tako izkusna penjâoca, kakovih nė će biti puno na svietu. Rikli se već tri puta uzpeo na Triglav, te je nešto i njegovim nastojanjem mnogo olakšan ovaj trudni posao. Pripoviedat ću vam dakle po njegovu kazivanju i po drugih pripoviedaocih.

Svakako treba dva dana, da se uzpneš na srednji najviši vršak Triglava. Od podnožja do sljemena ima 7—8 sati junačkoga mukotrpna penjanja. Udarit ćeš ili preko polja — trećine puta od prilike, gdje ima koliba, u kojoj se možeš okriepiti svježim, veoma tečnim mliekom i maslacem. Tu se čuva stado od koje 180 glava, ponajviše koza i ovaca, nėšto krava i konja.

Sutradan podraniv u 4 ili najkašnje u 5 sati imaš se još kojih 5 sati s neizmjernim trudom penjati po klisurinah, verati iz medju klisurastih pukotina pa plaziti po hrbtištih stjenovlja, koja su gdješto pedanj ili samo dlan široka, a s obiju im boku zieva poda tobom i reži na tebe nedogledna propast, u koju će te vrtoglavica strovaliti, ako si joj podvržen. Nu od kakovih pet godina nose provodiči užeta, kojim te prikopče, te se uz njih većom sigurnošću uzpinješ kao po lazilih. Ali bit će bolje, da dam govoriti profesoru ljubljanske realke Globočniku, koj je 4 kolov. g. 1866. s prijateljem Kadionikom starca obišao.

— Kad smo se već, pripovieda on — sve na četvoračku proverali do vrata maloga Triglava, ostavismo svu prtljagu, što nam nije u svaku ruku trebala, da nam bude plažnja laglja. Korak po korak s najvećom opreznošću trebalo je nogama pipati puklo vapneno tlo, pod kojim propadaju noge; jedan oklizaj i eto te ma s koje strane razmoždena u strašnu ponoru! Studen nas je tako štipala za prste, kao da se penjasmo usred zime. Tako se popesmo malomu Triglavu na tjemenicu; ali sad nas je čekala tek prava vratolomija. Trebalo je sada i kabanicu, koja te brani od prehlade, saviti i pripasati ju oko tiela, jer eto nas na domaku strašnomu sljemenu, 15 hvati dugu. Na mjestih je jedva

4 palca široko, a gdje je najšire jedva $^1/_2$ stope. Tlo je sprhli vapnenac sa sto i sto režaka i pukotina, koje se razkaljuju na više hvati duljine. Nitko nas od ciele pratnje ni ne pisnu; ne čuh do li silnijega kucaja tjeskobom ukliešteniħ srdaca, nesigurna tapanja i hvatanja ruku. Da nam se je prednjak provodič okliznuo, sve nas pokopa u jazove zajažene vječnim sniegom, koj nekakvom čudnom zeleni odsieva. Dah mi je zapinjao, kad bih bacio okom u tu bezdanicu. I mnogo je junačtva, što sam se usudio na nju časak svrnuti pogledom.

Prebrdismo sretno te eto nas stazom na tjemenu — na srednjem najvišem vršku Triglava. Koje čuvstvo zadovoljstva, — blaženosti i ponosa razširi ti grudi, gdje si kakvih 10.000 stopa bliže nebu i žarkomu suncu — ali i žarkim strielam na umetu! Podigosmo čašu dolenca u vis i zahvalismo crvi zemaljski vladaocu svemira, što nas nije jadnih objestnika sgazio. Napijasmo redom sve liepe želje, a Sloveniji najljepše. Tako utopismo strah od još težega povratka.

Naravski da je vidik s takova gorostasa veličan — neizreciv, neopisiv. Vidiš sebi poda nogama gradove i gradiće kao biele labudove i golubove — Ljubljanu, Cjelovac, Krain itd. gore s nizine kao nedogledne a odatle kao sitne klobučiće, kojim se sažaljivo

sa svoga orijaša podsmievaš; u bližnjem krugu bujnu zelen bezkrajnih livada, žitorodnih raznomastnih njiva i strništa, kroz koja se zemljišta vijugaju dva traka uzahne Savice, dok se ne sliju vode u široku srebro-pjenu Savu. Prama zapadu more s Mljetačkom, s Veronom i drugimi talijanskimi gradovi, oko kojih je upravo tada naša vojska brala lovorike, da od njih vjerolomni Niemac i lukavi našim oružjem pobiedjeni Talijan svu korist pobere. Nad glavom ti se dugo viju svietli prozirni oblaci, dok ti se od jače pripeke sunca pod toplim mu traci ne razplinu — dok se ne raztrga ovo bujno pletivo najrazličnijih najzamamnijih likova.*

Nauživ se već dovoljno toga ne zabudnoga prizora potražismo na jalovom tlu koj cvietak, da nam u kojoj knjizi na uspomenu vene. Sve pustoš — samo sa sjevera na obronku jednoga krša uvrebasmo ne-

---

* Za biljare (botanike) budi pripomenuto, da je svećenik Valentin Plemel, marljivi cvjetar, na podnožju gorenskih alpa sabirao bilje, te su njegovi prinosci k Flori kranjskoj izišli u 3. tečaju kranjskoga zem. muzeja (S Kleinmayr i Bamberg u Ljubljani 1872. 1. svezak.) Za kukcoslovce objelodaniše Ferdo Schmidt i Mavro Siegel Kaeferfaunu kranjsku. (Posebni otisak iz Mittheilungen des Krainischen Museal-Vereins dobiva se u rečenoj ljubljanskoj knjižari).

koliko pirenejske mahovine, štono raste samo po najviših vršcih kranjskih, pa dolje niže čučava nezabudka (potočnica Zwergvergissmeinnicht) preblaga mirisa.* To

* Da mi tko ne prigovori podpunosti i onako neizcrpiva opisa, nadovezujem ovdje Henrika Coste Reise-Erinnerungen po prevodu Veber — Tkalčevićevu potanji opis vidika triglavskoga: Okolni priedjel imade vidik divlji ali krasan; kuda okom sižeš sama pustoš i neradik. Kad niz dol oko baciš, ne vidiš van samu nagomilanu stienu bez ikakva bilja, s nebrojenimi grebeni, prolomi, vrleti i pustimi razvalinami; doline uzduž i poprieko bez svakoga života: ni travice ni vrelašca — sama golet i pusti snieg, što napunjuje bezživotnu tu pustoš vječnim užasom. Stojiš tuj kao na kruništu zvonikovu, okružen odasvud okomimi stienami. Na sjeveru vidiš lednik; na jugozapadu strašne stienjake, kojim iz podnožja izvire Soča (Isonzo); na jugu isto tako divlje strmine, a iz dubljine uzpinju se gore; na istoku nepregledno skoro sljeme, kojim si se na goru uzverao, a po boku mu grdne propasti.

Prama zapadu proteže se, koliko oko nosi, lanac krečovitih Alpa; grdosija je to, imajuća u širini 2—4 zemljopisne milje, te vriedja oko divljači raztrganih gromača i oštrinom visokih plješivih šiljaka. Široki zubati zadrti hrbtovi, nalik razvaljenim gradovom čardakom i kulam, strmi ovisni nadkučeni, kao da će se survati, puni nakaznih slika i divljih hridi bez broja udaraju svemu tomu strašno obličje. Čovjek slaba duha i mehke ćudi lahko bi zaronio u taj metež, pun

je jedino bilje, što medju ovim krševljem životari, što kiti glavu Triglavu, tomu stražaru od tri naroda, koj dieli karničke od julskih planina. Na njem nema inoga spomenika do li ostanaka od drvene piramide, što ju

---

strahoća, mogao svisnuti. Glavni je uzrok tomu utisku, što cielu tu sliku, koliko je duga i široka, gledaš duboko pod sobom. Pojedini vrhunci toga sugorja kao: Matazor, Manhart, Nabois, Peralba, Reiskofel, Pestwand itd. nadvisuju istina silno susjedne gore i skoro su glede visine ravni Triglavu, ali se ipak pokoravaju tomu gorskomu orijašu. Čim se dalje u Tirolsku protežu krečovite gromade, tim se više na oko razširuju gore, dok se niesu napokon na jugozapadu zaokružile u polumjesec, iz koga se pomiljaju brežuljci Ečave medju Vicenzom i Veronom, a daleko u modrilo ovite planine apeninske.

To sugorje alasko dieli riečište Zilje (Gail) i Save na sjeveru od mljetačke ravnice na jugu. Grdne li opreke izmedju golih krečovitih gora i bogatoga rastinja talijanskoga! Kakovà bujna ponosna zelen krije ondje ravnicu, izpresiecanu riekami kao srebrnimi pasovi, medju kojimi je najveća Tagliamento, a sela se njom biele kakono cvieće po polju. Najbolje se vide gradovi Vidam (Udine), Pordenone, Treviso. Mljetci se bjehu sakrili od pogleda našega, premda će se inače lahko vidjeti, jerbo se i sa zvonika sv. Marka vidi Triglav.

Na jugu se vidi Gorica, oko koje se izmjenjuju mnoge gore i doline, medju kojimi se liepo razabire

podiže kapetan Bosio, koj je 5. srpnja g. 1822. strašno stradao i za vlas ne zaglavio na Triglava.

Provodič nam donese staklenu spremicu olovkom (jedno i krvlju) zapisanih imena, kojim su se slavni nosioci dovili te sreće, da su se popeli na Triglav. I mi se uvječismo dodavši čak — oj taštine! — i svoje svjetlopise s molbom u šest jezika (nuto slavenske sposobnosti!), da nam uspomenu onako sdušno poštede kao što smo i mi drugim.

Vipava. Krečovite se gore s te strane razgranjuju poput površina, te ne brane nimalo pogledati preko njih po dolinah. Jedino na jugozapadu uzdiže se visok kakono i Alpe snježnik nad Bistricom (Vindisch-Feistritz); divno je pogledati Nanos, a još ljepše goru Učku u Istri i Kapelu. Liepu tu sliku zamedjilo je more oko Mljetaka, Pirana, Pulja i Rieke. Ono se liepo vidi sa svimi zaljevi i ostrvi, te je puklo u širinu i duljinu, da mu od nikuda ne vidiš kraja ni konca.

Na jugoistoku i na samom istoku vidiš prostrani sklad gorskih hrbtova i ravnica južne Štajerske i Kranjske. Preko Ljubljane uočit ćeš veliko rječište savsko i okolicu zagrebačku, Karlovac i medju gorami lasno ćeš razabrati Klek i Plješivicu. Na samom obzorju modre se gore tursko-hrvatske, dalmatinske i bosanske, talasajuć se i gubeć, dok ti svega ne stane kao u magli daleko u nebeskoj modrini; tu već i

Na povratku se zaustavim i crnom maslenicom (Oelfarbe) krupnimi pismeni zabilježim naša imena i pod njimi: Slava slovenskomu Triglavu! Tu ohrabreni sretnim uspjehom iztrusismo pljoske vina, ne bojeć se više nikakove znatne nezgode. Ali zamalo se ne dogodi nesreća. Mladji naš provodič propade u trki niz snježni obronak u prociep od stiene do pojasa, te ga je dosta truda stajalo, dok se je izkopao svoje klade. Silazak s Bieloga polja do lomljave nogu nije skopčan s nikakovom drugom opasnošću.

Da vam propustim izpričati strašni doživljaj kapetana Bosija na Triglavu, punim biste mi pravom mogli prigovoriti, da sam bio u Rimu a ne pripoviedam

---

prestaje goram narav alpinska. — Na sjeveru pregledaš Alpe.

Nu najljepše je pogledati od sjevera k zapadu središnje ledom okloplјeno gorje počam od Zebedula u Veltlinu do Hafnerecka u Koruškoj. U vječitom ponosu strše ti zubati, razhrvani, oštrimi šiljci, iglami i rogovi nakostriešeni vrhovi, izpinjuć se nebu pod oblake nad životnom prirodom, iztičuć vitke, snježne stupove u bezkonačnu modrinu nebesku. Izmedju osam grdnih lednjaka pomilja se od sjevero-istoka prema zapadu oko trideset granitovih grebena najvišega reda; medju njimi: Hafnereck, Glockner, Veliki Venedig, Ortels i Zebedul.

o papi. U mnogih je ona njemačkih i inojezičnih knjigah već natiskana i pretiskana, na hrvatskom jeziku, koliko ja znam, još nigdje nikada.

Kad ju čujete, mislim, da mi ni najstrastniji prijatelj naravskih krasota ni najrevniji biljar ne će zamjeriti, što sam se skanjivao dati na tu pustolovinu, da se uzpinjem na tako pogibeljnu točku.

Bosio zaputi 4. srpnja 1822. u 4. sata u jutro od Mitterdorfa u mjerničkom poslu na vrh Triglava, praćen jednim desetnikom (kaprolom), dvojicom brdjana i petoricom drugih seljaka, koji prije nekoliko dana po njegovu nalogu bjehu na kruništu Triglava namjestili mjerničku piramidu i lienku, pa njih je on sada upotriebio za nosioce svoje mjerničke sprave, šatora i živeža. Ta je družba uz velike tegobe i napornu borbu proti vihru stigla 6. srpnja u 9 sati u jutro na vrh velikoga Triglava — k visokomu cilju svomu, za kojim je Bosio čeznuo tolikom žudnjom, bojazni i mukom, gdje se u prvi čas ćutio toli sretnim i blaženim, a domala podnio bezprimjernu stravu. Neka nam ju sam pripovieda:

Istom što malo odahnuh od prvoga ugodnoga dojma, kad li za pratioce svoje opazim grdnu stvar, da mi daleko se vijuća magla sve to više vidik sužava. Nu ipak me nekoliko rupa dielećih maglene oblake, bodrilo nekom nadom, da će se magla spustiti u doline.

Zato odlučim do toga izgledanoga trenutka, da se zabavim tim, kako ću pregledati tlo, na kojem stojim, pa se pripraviti na svoje prirodoslovno motrenje, a stranom da se ga umah podhvatim, koliko se je to dalo po naravi uzkoga mi prostora.

Toplomjer moj, što mi sat prije, u 8 sati u jutro, na malom Triglavu uza žestoku buru, koja je zrakom brijala, pokazivao $7^1/_2$ stupnja Reaumurova pod ništicom, stajaše na vršku velikoga Triglava samo na $7^1/_3$ stupnja, prema jugu, pa samo kad bih prama sjeveru došao na kraj ravni i metnuo toplomjer na tle, spao bi do $9^1/_4$ stupnja. Nu zrak se sve više zgušćivao, pa što se više sunce s istoka dizalo, to je toplija postajala zračna struja oko nas. Usupor tomu što se zrak razbrisivao, pokaza nam za kratko vrieme toplomjer 1 nad o, tako skačuć, da je oko podne bilo topline $5^2/_3$ stupnja, jer je ugrijano kamenje svoju toplinu u uzkom parokrugu izparivalo i prepodavalo ju obližnjim tjelesam i onim čestim, od kojih je zrak tako rekši bio nabreknuo.

Uz ova opažanja obidjem opet i opet svoje pozorište, upoznam mu se prilično s naravlju i medjami, da sačinjava, kako se moglo slutiti, uzak hrbat pa da od juga prema sjeveru obsiže 12—15 hvati uzduž, a ovdje ondje 2—3 hvata širine. U sredini je plosnica od

glavice povisita, dakle nerazita (nehorizontalna) te se ponešto s obje strane spušta prama kraju pristranaka (obronaka, strmina).

Ciela površina o q c pod tjemenikom (zenitom) kao što popreko sva glavica nije drugo van sprhli željezati vapnenac, o čem sam se mogao svojski uvjeriti za svoga kratkoga boravka na prepoštovanom Triglavu, te još i danas mogu na svom tielu pokazati tragova njegove munjevne privlačivosti. Kao što pokriva korito bujici survani i nagomilani prudj, tako je posuta glavica mrvinjem razmrvljenih klisura poput krupna šljunka, pod kojim ti se svak čas noga poklizuje i prevraća koturinu pustu.

Piramide ne bjeh našao na najvišem vršku usred glavice, a bila je na njoj osovljena lienka. Ne budući mi taj nastav u prilog, to ju uz pripomoć svojih drugova premjestih na središte, na najviši vršak, dadoh utaknuti lienku prama jugu nešto podalje od piramide medju krševlje, te priredih ovoj bez oplate (Verschalung) ostavljenu osnovicu tako da uzmognem poda njom, okomo pod njezinim šiljkom nastaviti svoje mjerilo te odatle posvuda motriti teodolitom, za što mi je četvorina površine piramidine uz 1½ hvata obsizuće stranice podala dovoljno prostorâ. Sa svojom spravom i čadorom, koj me je imao braniti od vjetra i žege, htjedoh pri-

čekati dok bi se razbistrili daleki vrhunci te se s njih magla skinula, baveći se medjutim oko toga, da u jedan kamen, što je tik piramide privaljen bio, uklesam dlietom obični znak mjernički i ime svoje.

Uz taj se zabavak prikuči i podne, ali magla se ne spusti, već se pomalo pretvori u gustu tmastiju oblačinu. Činilo se, kao da se ostali, dolje živući sviet sve to više zagrćuć se u deblju tminu kani od nas odieliti, te nas u vedroj visini bez obzira na našu zemaljsku postojbinu prepustiti slastim nebeske blizine.

Iza svršene pripreme dokolan kolebajući se neprestano medju nadom i strahom od bližnje budućnosti podadem se pružen na šiljastoj postelji valovom čustva svojih, koja su mi kao plima i osjeka krv uzrujavala. Gromoliko kotrljanje kamenja od kidajućega se krševlja, koje se već odavno sprhnuvši trgalo od svojih vrletnih vršaka, te divljim muklim oproštajem runilo u svoj hladni grob; praskajuće pucanje lednika, što su kalajuć se satvarali nove gromade za svoje vječno bitisanje pripravljahu mi dušu crnimi slutnjami uzrujanu te zadubljenu u tu grozotu na primičuću mi se sudbinu. Kad sam se kao prebudjen iza zlokobna sna, ogledao oko sebe, opazih, da me je većina mojih pratilaca, osim dvojice njih i moga vjernoga pomoćnikâ odbjegnula.

Skočim sa svoga kamenitoga ležaja, da uživam sa dosele mi ostalimi vjernimi drugovi sadašnjost. Protražujući malu svoju zračnu postojbinu nadjemo u jednoj udubini staklenu tvrdo začepljenu pljoščicu, koja je zaklapala ostavljenu uspomenu nekolikih preda mnom penjalaca triglavskih.

Prvi je listak u njoj pisao:

Dragi štioče!

Bio sam tako srčan, te sam se popeo na vrh Triglava; zato ostavljam tu cedulju.

Sem bil tako koražen, to pismice naj tukej ostane, nikar ga un ne uzemi, narveči moje veselje je na gorah.

Joannes Dessmann,
kaplan na Jesenici, dan 8. Augusta 1807.

Drugi:

Za Hacquetom ja sam treći; bit ćeš, štioče, ti četvrti; užij se trenutka, jer ga više ne doživi svoga vieka.

Franjo Vilim Sieber,
Botanik u Pragu, 22. srpnja 1812.

Treći:

1. kolovoza 1820.
Šimun Pfeiffer,
duh. pomoćnik u Miterdorfu.

Neodoljiva me sila tjerala, da i ja svoju ostavštinu pridružim, kojom sam kao sluteć što će me zadesiti, srdcu svomu izdovoljio napisav uz ime i datak rieči: Življi — slava — prah zemaljski. — Zatim zatvorim opet pomno pljoščicu te ju zaklonim od živalja u jednoj dubljoj rupi, koju sam izvrtao u većem kamenu.

Za ove ugodne mi zabave magla sve to gušće polegla kolom na okolo po dolinah. Bjehu četiri sata popodne a toplomjer pokazivaše 1 stupanj topline po Reaumuru.

Oštar je sjever brijao sjećajuć nas, da još nipošto niesmo stekli kućanstva na toj visini. Mrki oblaci gonjahu se ratoborno prama našemu kućištu, zastiruć nam ga odasvuda a krupne kapi kiše propadahu, ne da pokrope poljane za obilniji rad, već da nam navieste neizbježnu nam sudbinu.

Tu već ne bijaše druga, van da na očigled bližnje oluje odlučim prenoćiti na tom orijaškom rátu. Jer ako me je i podržavala još sjenka nade, to opet niesam znao, kako da se vratim bez potrebite pomoći, bez koje se nije moglo silaziti na poznatoj mi strahotnoj stazi, pa ni nositi moja mjernička sprava i druga prtljaga. Već je bila peta ura, kadno sam s spremio svoje koli neobično toli ne ožidano noćište pod piramidom, koju sam krili svoga šatora i velikom

krpom voštenika (Wichsleinwand) na vrhu piramide ogrnuo. Tim sam mislio sebe i svoje pratioce u tom tiesnom prébivalištu, kojeno se usred zlosretnih oblačina podizalo poput visoke nadgrobnice, zakloniti po mogućnosti od bjesnećih vjetrova, pljuska i mećave.

Od mojih mi pratilaca medju to umače i drugi od dvaju malo prije još nazočnih provodiča; uztraja dakle vjerno uza me samo još jedan i moj pomoćnik, gotovi dieliti sa mnom istu kȯb.

S grozom slušajući strašnu huku bjesnećega vihra, koj je odasvud dušmanskom silom navaljivao na ljuljajuće se bedeme slabe naše kule, jedva smo poboravili polak sata, kad nam sve to više se približujuća grmljavina grdni strah pretvori u užasnu istinu. Za malo to potrajalo. Porazujuć nas udaraše sve to češće i jače grom za gromom, pa za malo trenutaka planu nam mrka kolibica, na vršku munjom ošinuta, živim plamenom. Ne sta nam i zadnjega traka nade i srčanosti.

Provalih šatoru na vrata u razjarenu narav. Tamna bješe noć poklopila glavicu našu; crne se užasne oblačine ne valjahu, kao što smo mi zemnici vikli gledati, s gora dalje, već se uzdizahu iz bezdna uz gromotan mukli tutanj, rasvietljene sjekovi munje, što je naličila na kolo paklenih srda uz svjetlo zubalja. Čas bi ona ošinula lienku, čas šiljak našega jedinoga utočišta piramide,

pa cičeć po željezovitom stienju, kojim je sva površina pokrita, grožno preskakivala te se izpreplitala.

Tuj stojah na toj strašnoj visini usred ognjevita okršaja razjarenoga neba s užasom pogledajuć na tu oluju. Ne imadoh se više ničemu drugomu nadati van sigurnoj smrti, jer sam držao za ne moguće, da me poštede tolike bezbrojne striele, koje su treskale bez ikakova reda i prestanka po tom malenom prostoru. Otalen sa toga strašišta! bijaše jedina misao, koja me obuze. Vratih se pod piramidu i zaiskah od svojih suputnika da s mjesta krenemo odatle. Nu jedini vjernim ostali vodj izjavi, da nas ne može provesti po toj žestokoj oluji, koja je svojim orećim bjesnilom upravo onemogućila, da se održimo na krševitom hrbtu, koj bi nam valjalo prevaliti, jer da bi nas taj pokušaj neumitno sunovratio u smrt, koja bi nas na visini mogla još ovaj put poštediti.

Što nam bje bjednikom preostalo, van da se podamo strašnoj svojoj sudbini ? Susrdnošću, kao da nam je ostati u vječitu zagrljaju, obuhvatismo se podno piramide, da nas sjedinjene stigne smrtni udarac, ako nam je to dosudila volja svemogućega.

Ali šta su ma i najčvršće odluke smrtnika! Bližnji umah hip kopa im grob zaboravi! U takovu položaju uz toli nagao utisak viek različitih viek krepkih nukala

pokazuje se ništavilo naše ponosite volje, koja se poput vjetrnice kreće pod natiskom vanjskih okolnosti. Istom se obuzesmo tako čvrsto, kad li nas proti našoj volji silan tries rastavi. Ja ostadoh pri sebi, ali pomoćnik moj sjede niem pokazujuć mi na usta kao mahnitac, dočim sam ja pri neprestanu sievanju munje zamietio na njegovu čelu žig munjevne iskre. Zovnuh provodiča u pomoć, ali taj ležaše uza me besvjestan kao ukočen. Onom žurbom, onom gorljivošću, koju izvodi čovječnost i nužda, bacim se nanj ištuć ga oživiti trienjem i ulievanjem i polievanjem vina, što sam imao u svojoj pljoski. Silni mi napor podje, uspije: poče se grozovito trzati, ali samo pomalo dozivati, dočim je moj suradnik samo smetene jedva razumljive besjede iztiskivao. Najposlje se i njemu povrati rieč, kad al nas novi udarac sve skupa besvjestne obori. Kad otvorim oči, odgrnem naglo platno od šatora i provalim po drugi put, bježeć iz te mrtvačnice, u borbu bjesnećih živalja. Drugovi moji dotekoše za mnom, pa nekoliko koračaja od piramide bacimo se u malu klisurastu užljebinu zamotavši se u platno šatorovo, koje imadjaše zastrieti stisnutim očima grozoviti taj položaj te nas barem donekle sačuvati od neopisive mećave obarajućega se pljuska, sniega i tuče. Nigdje nam nebi mjestanca, jer i u tom nas kamenitom grobu nadje osvetna striela, da nas kao kazni za

našu drzovitost. Taj je put mene najviše dopalo: dugo bijah onesviešten, ćutjah dugo vremena veliku bol u kostih, bješe mi tjeme i lievo lice znatno oženo, te sam po jednoglasnu svjedočanstvu svojih pratilaca, kako mi osvieštenu priobćiše, udario u strašnu, mahnitu riku. Ovaj je prizor moga vjernim ostaloga provodiča, koj se već šest puta popeo na vršak, te prvi, kako se kazivalo, s jeseničkim kapelanom Dežmanom sadašnju stazu pronašao, stajao prijašnje mu razboritosti. Navali, da ostavimo taj živi pakao i pregnemo povratku. Ali ja ne mogoh od umora, da podjem za njim. Bio sam gotov da u smrt srnem, koju sam tada smatrao neizbježivom, i moj plemeniti pomoćnik desetnik, čije mi je prekrasno srdce zasvjedočilo divnu privrženosi i plemenštinu, izjavi vjernom ljubavlju, da ni u smrti ne će da se odieli od mene.

I zadnji me provodič ostavi na cjedilu! Ni ne gledasmo kamo ga je krilata stiska odagnala, već ostasmo u svom grozištu na klisurini kao u kakovu sumporištu, čvrsto obuhvaćeni.

Bez odaha bješnjaše razjarena priroda, bezbrojne striele razplinuše se u ognjeno more, grozni prasak i tutnjava gromova odjekivaše sa krševitih stiena ljuljajućega se vrška, navieštajuć nam svojom stostrukom jekom siguran poraz. Postupice rastuć činjaše se, kao

da će se bjesnilo samo nadmašiti, novi nam munjevni udarci šibahu skoro jur bezćutno tielo i najednom kao zarazni trenutak, bilo samo u mašti bilo u istinu, koja bi se dala protumačiti fosfornom sastavinom naših udova, oblije nam tjelesa plamen pokrov, koj trgosmo zablještenih očiju skinuti sa sebe, ali svakim mahom ruku, kojim se taknusmo svojega odiela, razmahasmo ga u još veći plam.

Spopade nas užas, nesvjestica, smrtna stiska neodoljivom snagom. Kao goruće žrtve, koje je vihar u svom bjesnilu sa žrtvenika razpuhao, pobjegosmo s mjesta, na kojem smo bili, da opet bježimo s bližnjega. Hćedosmo srnuti dolje i već se obuhvaćeni spremasmo koračiti u grob, kad li nam nova svjetlica sjeknu pred očima i obasja ognjeni jaz u svjetlom moru, te nas užas bezduhe obori na rubu strmine.

Zaman bih se trudio, da samo iz daleka nacrtam, kako li smo dugo ležali na skrajnjem srhu (bridi) okome bezdne dubine čameć u tupih mislih, kakva li mi čustva i misli osvojiše srdce! Samo mogu uztvrditi, da se je medju onimi miljardi strielâ, koje su se kroz toliko ura kao gusta kiša najvećom žestinom natjecale, najedared plameno to more s jasnim nekakvim sievkom, kao kad ukloniš munjalo, sasma razplinulo te se činilo, da smo mi svoju vatrenu kušnju obastali.

Još nekoliko dragušica, koje se sve dalje svjetlucahu, još uviek daleka tutnjava groma, koj je kao božanstvenom desnicom svladani zloduh dieleć se od nas šiljao nam prieteći svoj oproštaj udešenoga gnjeva, pa gle! gdje se na očišćenom nebu od svega, što se još prije nekoliko hipova grozna gonjalo po njem, pomoli smiešeći se mjesec na lazurnom zvjezdištu lijuć blagu okrepu u našu bolnu dušu, koja uzdrmana prehujalom olujom ne bijaše još vrstna, da podnosi spasonosnu izmjenu naše kobi.

Ovaj trenutak uvrštujem ja medju najblaženije žića svoga i nikad mi se iz pameti ne izbrisa ura iza ponoći izmedju 5. i 6. srpnja 1822.

Sve nam se pomalo i srdca priumiriše, al ipak ostasmo na svom mjestu ter istom oko 3 sata jutrom usudismo se pokušati, da se slobodnije krećemo po sljemenu.

Moradosmo nauznačice puzti, da uzmognemo ustati, jer su nam noge po poli visjele u bezdno. Sretno se podigosmo s toga višesatnoga strahovišta te pogledasmo s ruba klisurine sa svetim čuvstvom harnosti prama stvorcu. Jasno je jutro puklo; zora nas pozdravila razkošnim navještajem iz čistih daljina, koje su oplovile nebokrug, daleko je poziralo oko moje u bezkrajni svemir pa kao kapi biserne rose kropila je moju pora-

ženu dušu slast ovoga božanstvenoga pogleda s tolike visine.

Ali nema radosti bez žalosti. Dočim sam se ja pod pazuhom sa svojim pomoćnikom opajao čarobnom sadašnjošću, bijaše moja piramida obitalište smrti.

Približih joj se, da svoje mjerilo nastavim, ali me groza spopade, gdje se moj posljednji mi preostali provodič, gromom ubijen, jur hladan sjedećki pod piramidom sloni. Hitim preko prizora, koj mi je iz dna dušom potresao, te još sada harno pogledam k nebu, koga me je božanstveni mig još za dobe izveo izpod drvenoga zaklona, koj bih pri podpunoj porabi razuma morao spoznati kao najopasniju točku na cielom sljemenu.

Odvraćen od mrtvaca trsih se obaviti svoje fizikalne zamjetke. Izmjerih dvie visine, brda Hradišće i Matajor, pa uslied te izmjerbe proračunah teodolitom visinu nad morem velikoga Triglava, to će reći najvišega rta Triglava, i to na 9067 bečkih stopa. Dugo sam se trudio, da svoje motrenje nastavim, ali tjelesne i duševne patnje prošle noći, oskudica svake tjelovne okrepe pa užasna katastrofa moga podhvata, koja urodi smrću jednomu bjedniku, tako mi slomiše moju snagu, da sam se iznemogao srušio, ćuteći se nesposobnim, da se ma kakva posla s potrebitim mirom i spokojnošću prihvatim.

Nije mi se dalo na mir, van da svoju mjerničku spravu, koja je to izvana to na razulji (Wasserwage) više tragova munjevnih poniela, opet spravim i sahranim.

U 8 sati u jutro dodju opet predjašnjega dana izmakla šestorica na vrh, koja mi je pomoć ponajviše zato stigla, što je posljednji izmedju mojih uskoka ostale, koji su u planinskih kolibah, na konjskih alpah, čekali, dok prestane oluja, obaviestio o zaostanku jednoga im druga.

Ne treba mi pominjati, kakovim sam se čuvstvom vratio, što li su ćutili moji provodiči, koji su mrtvaca u moj šator zavita natrag kući nosili.

Završujem pripovied sgode, koja će mi dovieka ostati nezaboravnom, tom jedinom primjetbom, da mi je onoga, komu bi se svidjalo sumnjati o mnom pretrpljenoj grozi, uputiti na Wielandova Blanchanda te ga pozvati, da prvoga ljeta proboravi jednu burnu noć na sljemenu Triglava. *

Komu bi se pohtjelo još više čitati o penjanju na Triglav, upućujem ga na poznatoga nemškutara Dežmana

* Koga bi uslied ovoga goropadnoga opisa minula volja, da se penje na Triglav, onomu preporučujem po Rikliju, da se uzpne na brieg Kuk (6590 stop.) kamo valja zaputiti preko bohinske Bistrice. Svakako treba, hoćeš

članke u „Listovih iz Kranjske“ od g. 1857. Prvi se nanj popeo, što se zna, g. 1778. ranarnik Lovro Willonitzer, o čem izvještuje barun Zois. Willonitzer, nadje tolik prostor na sljemenu, da bi moglo oko 50 ljudi na njem stajati, ali ni traga, da bi ih kada prije njega bilo na njem. 1779. užpe se glasoviti prof. Hacquet ali samo pod najviši vrh. G. 1795. uzpe se svemu Slovenstvu nezaboravni svećenik i budilac narodni prof. Val. Vodnik zajedno s grofom Franjom Hohenwartom, ali ni on ne na najviši vrhunac. Druga nas imena ne mogu zanimati. Čudnovato je, da Valvasor Krmu označuje najvišim vrhom Kranjske, te se u njegovoj kronici (1689.) ime Triglav nigdje ne spominje, već ono najprije dolazi na zemljovidu Floriančićevu (1744.) kao najviši vrh Kranjske (Carnioliae altissimus vertex).

Novo podignuta putnička koliba, 500 stopa pod vrškom velikoga Triglava, na sigurnom od oluje mjestu, odakle se može prispjeti za podrug sat na vrh, svečano

li se užiti vidika, da budeš prije sunčanoga izhoda na sljemenu. Zato valja ponieti sobom zublje ili rudarske svjetiljke, pa s noćišta na rebru brda krenuti 2—3 sata prije izhoda. Penjanje traje do 5 sati. S Kuka ćeš još ljepše pregledati Italiju nego li s Triglava, jer si joj puno bliže; ali dakako od sjevera i istoka zastire ti pogled viši Triglav.

bi posvećena 8. rujna 1871., koji se od ljubljanskih planinara (prijatelja alpinskih) sa sjevera popeše na Triglav.

O Triglavu, Stolu i Glockneru ima krasna panorama slikâ od vještoga domaćega slikara Marka Pernharta (umro 1870.), koj je sve te vrške toga radi obišao da s njih snimi prekrasnih prediela. Triglavske se slike čuvaju u ljubljanskom zemaljskom muzeju, i tko udari Ljubljanom a iole ljubi liepu umjetnost i prizore divotne naravi, neka nipošto ne propusti, da ih ne ogleda. S-tolike su slike svojina bivšega biskupa ljubljanskoga dra. Bartola Vidmara, te su izvedene osobitom točnošću i vjernošću boja. Možeš ih vidjeti u njegovoj primaonici; ali on bi tim više zadužio svakoga ljubitelja naravi, da ih dade fotografovati, što se radi samih slika malo kojemu Slavjanu rači pohadjati veoma mlaka Slovenca.

Triglav čini se kao da će u najnovije vrieme još i s narodno-gospodarskoga gledišta postati glasovitim. Nedavno se na njegovu podnožju obrelo debelih slojeva izvrstna glinena kisa, što ga Slovenci prozvaše Bohinjar a Francuzi Boxit. Obsiže površinu od 13 □milja. Bohinjar je sumporno-kisela glina, cimetove boje, s ljušturastimi mrvinami, te se šiljkom može pisati kao crljenkom. Braća su Löwigi zakupili na 15 godina 6 slobodnih rudokopa, te su za tri godine izko-

pali do 50.000 centa. Svaki se dan do 30 vagana odpremi na željezničku postaju u Lešce, a odatle u prusku Slezku (jadna Austrijo!) da se od njih u lučbenih tvornicah vadi aluminij. Do danas se već 17 slojeva bohinjara pronašlo. Tajnu o tvorničkoj porabi čuvaju dakako, i to prof. Löwig, otac pomenute braće, s toga se kane ljudi obratiti na geologijski zavod u Beču i na lučbene uglednike u Parizu. Dakle ipak nikud nikamo bez Francuza!

U Luizinu kupalištu najljepšem svratištu bledskom, imá već od više godina tudjanik (knjiga za upis gostova), u kom ćeš naći znamenitih imena. Nekoliko glasovitijih pohodnika moram svakako zabilježiti. Jur spomenuti Hacquet prirodoslovac, koj je g. 1779. posjetio Bled i mnogo visina promjerio, mnogo je uradio za Kranjsku, te je i udostojen mj. ožujka g. 1784. pohodom cara Josipa II. koj mu je pregledao njegovu prirodnu i anatomnu zbirku.

Uza njegovo se ime nižu imena više visokih gostova, kao nadvojvode Ivana (1807.), ovoga znatnoga promicaoca stvarnoga i umnoga boljka austrijskoga, komu je na izvoru Savice barun Šišman Zois podigao mramorni spomenik. G. 1835. boravljaše tu kralj saski Fri-

derik August, baveći se biljarenjem, ter se znade za njega, da bi zatvoren u jednoj sobi na uglu bledskoga grada po čitave ure proveo udubljen u divotu uznositih planina. I g. 1841. pohodi bledsko jezero. God. 1856. bješe tu nadvojvoda Sigismund, 1860. nadvojvoda Ernest, 1863. nadvojvoda Rainer i Albreht, komu je supruga Hildegarda, žena veoma plemenita, kojoj je na smrti 2. Travnja g. 1864. za moga boravljenja sva sirotinja bečka ljuto zaplakala, tako zavoljela Bled, te je naumila svake godine nekoliko tjedana u njem probaviti. Za mene je Albreht po drugi put obišao bledsko jezero. A bješe tu i sadanji svojatalac francezkoga priestola grof Chambord (g. 1856.), sin nadvojvodine du Berry, koja je umrla god. 1870. na svom štajerskom dobru kod Spiefelda.

Ne ću vam spominjati svjetovladnoga ministra kancelara Metternicha s glasovitim mu tajnikom Gentzom, sastaviocem zloglasnih deklaracija ljubljanskoga kongresa, pa sina mu Lothara, zatim zloglasnoga Bacha i drugih domaćih i stranih državnih i književnih velikana. Engleze je najviše amo namamio njihov naravoslovac Sir Humphry Davy, koj je u dva puta Kranjskom putovao.

Za nas je Slavene puno zanimivije, što je krasni ovaj priedjel bio po nekoliko puta stecištem slavenskih

rodoljuba. Prvi je ovaj preliepi slovenski kraj proputovao i opisao u svojih Reise-Erinnerungen (Ljubljana 1848.) dr. Henrik Costa, otac današnjega slovenskoga vodje E. Coste. Knjiga je ta žalibog jur davno razgrabljena; žao mi je, što mi nije došla ruku, jer sam prekasno saznao, da Rikli ima jedan iztisak.

G. 1862. sazva amo dr. Lovro Toman (r. 1827. umro 1870.) slovenske rodoljube na sastanak i dogovor. Ne varam li se, tom je prigodom pohitilo onamo i mnogo naših hrvatskih rodoljuba i književnika, naročito više profesora, što je prijatelj moj u podlistku Pozora (koga nemam pri ruci) opisao. Lanjske godine slavila se stoljetnica glasovitoga slovenskoga pjesnika — sonetara dra. Fr. Prešerna u susjedstvu bledskom u Vrbi, kamo su Zagreb i drugi hrvatski gradovi izaslali svojih zastupnika. (Pr. životopis vidi u Zori od g. 1852. izdanoj R. Razlagom, i Iv. Vinkovićem u hrvatsko-slovenskoj smjesi jezičnoj. Ne bi li se koja hrvatska pjesnička duša smilovala, da nam njegove sonete ponaši? Trnski je jur preveo slovensku: Luna sije — kladvo bije...)

Da me niesu prieki poslovi kući gonili, rado bih i ja bio vidokom liepe ove i u naših listovih dostojno uvažene narodne svetkovine drage naše braće Slovenaca. Kad su se toliki odličnici potrudili na krasno

bledsko jezero, trebam li ja istom snubiti štioce, svoje, da se i oni glavom osvjedoče o njegovoj krasoti...

Prije završetka valja mi pripomenuti još jednoga prostoga ali vrloga znatnika. Kad budeš, štioče, šetao po Potoku (Seebach) obalom jezerskom, negdje nasred sela ne propusti skrenuti k vještomu tokaru i rezbaru (ima na kući nekoliko izložaka), vrličini slovenskomu, koj govori talijanski, francezki i englezki, jer je silu svieta proputovao i čak u Americi radio. Pun je šale i pošalica. Da bude u mene više novaca preostalo, kupih prekrasno izrezuckan stalak za uru. U njega ćeš naći i liepo izdjelanih batina za uspomenu bledsku. Preporučam poštenu dušu osobito imućnikom.

I evo me — „na kraju sam hoda!“ (nastavak si ne želim tako skoro: vidi Preradovićeva Djeda i unuka).* U oči Stjepanja, koje sam radi našega sajma svakako želio u Zagrebu dočekati, proleti željeznica s lahkim mojim teretom a još lagljom kesom preko Sutle i preda mnom se opet širi zagrebačka ravnica. Ogromne li razlike medju ovom okolicom i predjašnjim boravištem!

* Pod bledskim gradom našasto cieli viek staro pismo, koje sam obećao priobćiti svojim štiocem, nekamo mi se zametnulo, te ga nikako ne mogoh naći. Nadam se, da će taj gubitak lahko pregorjeti.

Ražali mi se, upravo me razljuti gora zagrebačka, ova sinja kukavica, taj patuljak prema kranjskomu Triglavu i Stolu. Ali i te velikane skoro pregorjeh na našoj čednoj olinici: brzo me izmiri s njom misao, da se u njezinu naručju kao nadobudno čedo materino savija mezunik hrvatskoga naroda — liepi naš bieli Zagreb.

SLAVLJE JOSIPOVO.

~~~

GOVOR

držan dne 20. ožujka 1870

u slavu

Jelačića bana.
~~~

Gospodo i braćo draga! *) Kazalo nagiba dvanaestoj uri — primiče se doba i vladavina duhova. Ja vjerujem u duhove i mislim, da se nitko vjeri toj nebi imao otimati, nitko se je smio plašiti, tko u obće nevjeruje u samu tvar, u krupnu materiju, nego je i duhu prijatatelj. I zbilja uviek bijaše i medju mudroslovi i bogoslovi ljudi priznane učenosti i ugleda, koji su pripuštali i temeljitimi razlozi branili bitisanje noćnih prikaza, javljale se one bud na utjehu svojim milim ostavljenikom bud na spasonosni strah i zastrašujuću opomenu svojim krivcem i kiniteljem.

I danas — u ovaj čas čini mi se, kao da nazirem, gdje se u nepreglednoj, oku nedohitnoj daljini iz mrke svoje i tiesne grobnice pridiže nad podzemlje veliki jedan duh, veliki nekoć prijatelj i ljubimac hrvatskoga naroda. Dusi hitro lete: što bi okom trenuo, eto ga na vele-

*) Ovaj je govor do jedinoga mjesta iz apokalipse, koje je poradi kratkoće vremena izostalo, držan u bečkom hrv. društvu Jugu.

znamenitom trgu glavnoga grada zemlje hrvatske, obzire se pomno, ogleda plaho i nesigurno, dok se nezaustavi pred nekadanjim sjedištem svojim, gdje je jednoć kolo vodio, dok se medju žive brojio.

Sluša i prisluškuje — čuje tih šapat iza zidina bielih dvorova, ali kao da se neupoznaje u glasove šaptaočeve: nije čudo, — tudjinski su!

Čuje zveket veriga, nedavno u tom stanu sakovanih: suze ga prôbijaju iz šupljina očinjih, jer se sjeća, kako je i on jadan malne deset godina nosio teške okove u tom dvoru, pak misli blag i dobar, da mu sad i nasljednik u istih okovih sapet čami i jadikuje. Sluša još časak i čuje, gdje se u tih zidinah odvaljuju teški uzdasi, pa i njemu bolnu iz ohrvanih grudi poput vihra probio grozan uzdah, svjedok iskrene sućuti nad žaljenim uzdisaocem. Ali čuj! za čas opet prsnuo iz istih onih ustiju paklen smieh, kakovim se samo podzemni prokletnik nad zaplienjenom žrtvom svojom smije. Misli jadan noćnik, da ga ili varaju misli, kojim je već davno odviknuo u grobnoj tišini i besvjestici, ili da ga smijalac vara i smiehom svojim, i obmanjuje uzdahom svojim i zavarava zveketom veriga svojih. Da veliki i plemeniti duše! šteta tvojih suza i uzdaha, škoda veledušne sućuti tvoje!

Ti si prevaren! Jer oni lanci, koji zveče u dvorovih, kovani su za onoga, koga si ti nekoč radio izbaviti veriga robskih; one suze i uzdisaji, suze su krokodilske i uzdisaji silnika, koj jur na bielih stienah nezasluženih si dvorova čita nevidjenom rukom genija narodnjega napisani Mane Tekel Fares — smrtnu svoju osudu i konac silničtvu svojemu. Zato on plače, zato uzdiše; ćuti on, da se narodu, koj je natjerao na plač i uzdisanje primiče vrieme odaha i smijanja, gdje će svako diete toga naroda zapievati s kosovskim guslarom: Hrdja bješe silnik taj!

Mi smo se, braćo, sabrali, da danas proslavimo Josipovo, da se harnom uspomenom sjetimo velikoga Josipa hrvatskoga naroda, koj je velik i slavan, na koje god polje stupio, da svietlim oružjem sjajna uma i plemenita srca dieli mejdan s neprijatelji i protivnici svojimi.

Jednakom se odvažnošću bori za prava naroda svooga, kao što na svjetskom crkvenom saboru neustrašno vojuje za sveto pravo one vjere, koja je preobrazila lice zemlje.

I dosad, dok se je kretao na uzanu polju male naše domovine, radovasmo se njegovoj borbi i pobjedam, sad gdje pred cielim svietom i medju najprosvjećenijimi narodi slavi slavlje najvećega naroda dostojno, sada se

mi njim ponosimo i molimo Boga velikoga, da svietu još dugo sačuva muža, koga je darovao Hrvatu.

Ali braćo, dok mi slavimo jednoga živa, koj radi o boljku naroda svoga i cieloga svieta, vriedno je, da nezaboravimo ni na drugoga mrtva, koj je nekoć jednakom zanešošću, istimi žrtvami a možda još većimi mukami razkivao tudjinske verige, narodu našemu udarene.

Tim je vrednije i zgodnije da i njegovu uspomenu obavimo, čim ga više sav narod ili barem što u njem slobodom i poštenjem odiše iz dna ranjene duše priželjkuje i dozivlje, čim bi dostojan mu zamjenik i nasljednik imao više moći i prilike, da ga oslobodi sadanjega nametnika.

Krasno dubokim dušoslovnim iskustvom zavapio je taljanski pjesnik: „Nessun magior dolore, che ricordarsi dei tempi felici nella miseria!“, — da neima veće boli van se u biedi sjećati negdanje sreće. Što su bili davni banovi hrvatski, što je bio neumrli Josip Jelačić narodu svomu, a na što je danas spala slavna banovina? Pomislite na slavne Šubić-Zrinjske i Frankopane, koji su Tatare i Turke i snažnom desnicom i vlastitom imovinom odbijali od posvećenih medja hrvatskih, pak pogledjite na današnjega doglavnika proti kojemu narod sam podiže tešku tužbu; pomislite na slavnoga biskupa i bana Berislavića, koj s krstom u ljevici a sabljom u

desnici pada kao junak od junakâ u slavnom poboju kameničkom, pak ga sravnite s njegovim nasljednikom, koj si plete vienac crne uspomene i ovija ga oko čela, pod kojim se nije nikad zametnula, nikad rodila nijedna plemenita i za narod svoj spasonosna misao ni odluka.

Premda nisam bogoslov strukovnjak, ipak mi je od maline bilo vazda milo prebirati po najsvetijoj knjizi čovječanstva, ali me je nekako uviek najviše privlačila magičnim svojim svjetlom i mystičnim jezikom Ivanova apokalipsa knjiga-očitovka. Na ovu sam ja tajinstvenu knjigu-proročnicu umah pomislio, čim se je sadanji vlastodržac hrvatski razmahao bičem i gvozdenom šibikom nad narodom divne strpljivosti. Pa koliko sam puta promatrao silničtvo njegovo i sliepu onu pokornost, kojom hoće da ozlojadjeni narod puza pod krutimi udarci njegova samosilja, kadgod sam se mišlju zanio u budućnost naroda pod njegovom vladom: nikad se nemogoh oteti, da nepomislim na prekrasno jedno mjesto, višim proročkim duhom nadahnuto. Dozvolite mi, gospodo, da vam to mjesto pročitam: vidjet ćete, da je kao za naše vrieme i okolnosti prorečeno.

U toj se dakle knjizi čita u poglavjih 18 i 19:

„I vidjeh zvier, gdje se sunula iz mora sa sedam glava i deset rogova, a na rogovih joj deset kruna, a na glavah grdnje i kletve. I zvier, što vidjeh, bješe

nalik lavorisu, noge joj kao u medjeda a usta lavska. I aždaja joj dala moć svoju i snagu silnu. I sva se zemlja žacnula od golema čuda nad zvierju. I pokloniše se aždiji, koja daje vlast zvieri i rekoše: Tko je premac zvieri i tko se smije ogledati s njom? I budu joj dana usta, da govori u velike i da blazni: i moć joj bje dana, da tako radi 42 mjeseca. *) I vidjeh drugu zvier, gdje se podigla izpod zemlje: imala dva roga ali govorila kao aždaja. Vršila svu vlast prve zvieri pred njenim očima, i učinila, te su zemlja i obitavaoci joj obožavali prvu zvier. I velika stvarala čudesa i zavela stanovnike zemaljske svojimi čudesi . . i zapovjedila načiniti sliku zvieri onoj. I učini, da su oni, koji se nehtjedoše pokloniti slici zvierinoj poubijani. I učinit će, da će malo i veliko, siromašno i bogato, slobodno i roblje morati nositi žig na desnici i na čelu; . . da nitko neće moći kupiti ni prodati, nego tko nosi taj znak ili ime zvierinje ili broj mu imena . . Zvier bude popadnuta i s njom krivi prorok, i živi budu sunovraćeni u oganj vječni, koj sumporom gori."

Ali odvratimo se barem pri današnjoj svečanosti od toga mrskoga prizora i svrnimo očima od zmaja na blagi

---

*) Fiat applicatio!

duh velikoga i ljubitelja ljubimca hrvatskoga naroda, bana Josipa Jelačića, kojemu vam želim kratkim životopisom u pameti i srcih obnoviti i utvrditi vječnu, ničim neizbrisivu uspomenu.

Josip barun Jelačić bužimski najstariji sin od dvoje još braće Gjure i Antuna, rodio se 16. listopada god. 1801. u Petrovaradinu od starinom hrvatske krajiške obitelji. Već mu se otac Franjo kao austrijski general g. 1793—6 kao vodja odlikovao kod Weissenburga, Chateau-Cambrea, zatim kod Kronacha, Würzburga i Aschafenburga, a 1799 izprva bio vrlo sretan proti jednomu od najslavnijih vojvoda Napoleonovih Masseni, ali ga ovaj kašnje nadbio, te je zatim povukav se u mir g. 1810 umro u Zagrebu.

Josip posta već g. 1809 gojencem terezijske vojne akademije, gdje se je svojom vanrednom darovitošću uspeo nada sve drugove svoje. Drugovi mu se nemogahu dosta prečuditi, odkuda mu i vremena toliko i darova, da osim svojih nauka onoliko nauči jezika i drugoga si znanja pribavi. — Ogromnim ovim napredkom u brzo steče toliku ljubav cara Franje, da bi ga svakomu svojih visokih gosti kao čudovište pokazivao. G. 1819 uvrsti se Josip medju Kneževićeve dragune, gdje je g. 1825 nadporučnikom, a skoro zatim pobočnikom Gerambovim postao. U to vrieme pada njegova bolest, koja ga je malne na

smrtnu postelju oborila. Samo nekom čudnom promisli i neopisivom njegom materinjom izbavi se prieteće smrti. Za ovoga je bolovanja niknulo najviše i najljepših njegovih pjesama, iz kojih odmieva neka mukla sjeta i tiho njegovo tugovanje nad zabludami mladosti i kao nad promašenim ciljem života.*) Sve je žalilo Josipa za njegova bolovanja; jer kako još sada živući mu drugovi vojnički svjedoče, nebijaše u cielom zboru častničkom čovjeka, koj bi umio braću ljepše zabaviti, bolje raz-

*) Pjesme su Jelačićeve izašle u elegantnom s više krasnih bakroreza urešenom izdanju u Beču godine 1851 pod naslovom: Gedichte von Joseph Freiherrn von Jellačić. Prevedene su osim većih dram. pjesama pok. Demetrom. Mnogo se hoće bud neznanja bud još čega gorega, da se može napisati: „Hrvatski narod nije prije g. 1848 ni znao za Jelačića, tà on bijaše n j e m a č k i pjesnik“. Je li taj pisac imao ikada u rukuh J. pjesme? Je li znao, da su sve te pjesme mladenački pokusi, napisani do 25 g. života, dakle budući se J. rodio 1801 do g. 1825, kad još nijedan Hrvat nije ni snivao o duševnom preporodu i kakovu knjištvu.

Pjesme J. odaju većinom mlada zanosita kadšto i turobna pjevaoca. Tko je Schillerove pjesme nešto pozornije čitao, zamjetit će lahko u banovu pjevanju odraz ovoga pjesničtva. Medju J. pjesmami ima doista vriednih toga imena, kao: Oproštaj, Moja sudba, Bogu; a osobitu je pohvalu stekla njegova Konjička pjesma, koja se još i danas rado pjeva u austrijskoj vojsci. I jednu je dramu napisao J. Rodrigo i Elvira u 3 čina.

igrati i pjesmom i govorom, do Josipa; pa zato i bijaše ljubav i štovanje drugova mu neograničeno. Svačije su srce suze oblievale, kad bi stizali glasovi, da mu ranam neima prebola. Ali, kako rekoh, svidjelo se Bogu produžiti mu rok životu, da ga stigne još veća slava al i kruće muke. Ozdraviv postade g. 1830. kapetanom kod pukovnije ogulinske, gdje je bio zapovjednikom drežničke kumpanije na kordunu. Mnogu bi vratolomiju proti Turkom izveo sa sokolovi svojimi ali su svakako najznatniji razboji kod Pozvizda i Kladuše. S cielom svojom kumpanijom provali kod ove u Tursku i tu razbije mnogo silniju Turadiju, ali na povratku malone sam zaglavi. Jer Turci razpršeni brzo prikupili braću izokola, uhvatili čvrstu zasjedu te natjerali krajišnike u nekakvu močvaru, gdje bi Joso bio i zaglavio, da mu nebude na pomoći njegov šerežanin Gjoka. Ali je i bio Jelačić zahvalan za tu uslugu za cieloga potlašnjega života, jer je Gjoku pazio kao rodjenoga brata i puštao ga preda se prije svakoga kneza, generala i velikana.

G. 1831. tako se u Italiji iztaknuo svojom vještinom i junačtvom, da ga je starac Radecky nada sve druge zamilovao. G. 1837. postade majorom i pobočnikom grofa Lilienberga, tadanjega namjestnika dalmatinskoga, kojom se prilikom liepo mogao upoznati s odnošaji Dalmacije,

ove klasičke kolievke Hrvatstva. G. 1841. dodje u prvu banovačku pukovniju za pukovnika, gdje je neizmjernu ljubav stekao medju krajišnici svojim blagim, očinskim postupanjem i uvječio se krasnim, ondje sagradjenim putem. Iz ove dobe njegova živovanja ima krasna jedna pripoviedka, koje vam nesmijem prešutiti. Vi, gospodo, znate, da je u krajini sve carsko, pa i šume su carske; nesmije krajišnik, kada bi i koliko htio i trebao u njih sjeći; pa kako u provincijalu tako i u krajini bilo oko šuma najviše pravde i tužbe, da jih krajišnici preko propisa riede. Ali Jelačić imajući vruće i narod svoj ljubeće srce dobro znadjaše, da su takove tužbe tek trice junaka perišića, koji svaku dlaku paragrafa ciepaju na četvero te iz puste nezrele činovničke stišljivosti zavide krajišniku i ono malo dara naravskoga, što mu Bog i zdrav razum dopitao. Zato će jednom zovnuti krajiškoga banov. nadšumara i upitati ga, kako mu vojska njegova stoji: „govori li samo onda, kad joj jezik vihrovi razmašu, a inače je li šutljiva? Ako tako, onda se neće Beču pritužiti, ako i kojega momka više izgubi, nego li bi smjela po strogih propisih zakona. Ta graničar ju je sadio, graničar njegovao — neka ju i sieče; a vi, prijatelju, od sama drveća učinite, kao da nevidite šume“. Takovih pripovječica o njegovoj plemenštini ima više medju krajišnici: pa kako da ga nebudu takova uzljubili bili?!

Banu g. 1848, a Hrvatom treba bana. Dopadne Jelačiću glas, da ga je volja Hrvata izabrala za glavara svoga, za bana trojedne kraljevine, čim bude malo kašnje i od dvora bečkoga uz dodatak mnogih časti potvrdjen. Biskup Haulik bio izmaknuo iz Zagreba, zato se dao Jelačić uvesti i zapriseći patrijarom Rajačićem, koj je ovu svečanost na trgu Katarininu uz bezkrajno oduševljenje ovršio.

Gospodo! niti je vremena niti uma u mene, da Vam dostojno nacrtam onu dobu; ali zar i treba medju vami buditi uspomenu na g. 1848., zar ona nije svakomu i Hrvatu i Srbu pače cielomu austr. Slavenstvu neiztarivimi pismeni u srce usječena? Dà mi ju svi ćutimo, mi se svi njom ponosimo, svi ju priželjkujemo, moleći se Bogu svemogomu, eda bi nam ju skoro obnovio njenim slavljem ali nas očuvao od gorkih plodova njenih! — — —

Mržnja medju trpljivim i milokrvnim Hrvatom i Srbom s jedne i oholim Magjarom s druge strane bila već do prebuja uzavrela. Tu više nije bila hora gasiti vodom — bistricom hladna razbora, tu je razpru imao odlučiti mač a vatru razpirenu pogasiti krv junačka. I potekla, braćo, obilna krv iz hrvatskih i srbskih žila — ali je, vjere mi, još više magjarskih kalpaka ostalo pustih.

Jelačić prije što će povesti vojsku na Magjare, gledaše po sve pute pomiriti razdražene duhove i krepko svjetovaše nepočimati rata, kojemu je s hrvatske strane malne sva priprava manjkala. Ali Magjari u zahvalu za banovu pomirljivost izposlovali njegovo skinuće u cara Ferdinanda. Na ovu spletkariju magjarsku poteče J. k caru u Insbruck, gdje se pred sakupljenom carskom obitelju divnom svojom rečitošću i nepobitnošću svojih razloga toli sjajno opravdao, da mu je c. obitelj u suzah plivajući priznala i njegove i naroda hrvatskoga prevelike zasluge i car ga malo zatim uzpostavio u baniju.

Hrvati medjuto gonili J. na bojište tim više, što su Srbi u Banatu već bili zaigrali krvavo kolo, te ih okrutni Magjari udarali na grozne muke. S kakovih 30.000 momaka prodje J. 11. rujna 1848 preko Drave, da se kod Kaniže združi s Rothovim i Filipovićevim odjelom 10.000 brojećim; ali ova je četa bud izdajstvom bud nevještinom svojih vodja dopala magjarskih ruku. Kuda je J. s ovom svojom vojščicom sve hodao, gdje više gdje li manje sretan bio, nebih Vam znao pravo pripoviedati: boj magjarsko-hrvatski nije još dovoljno izpitan. Nabrojit ću Vam tek glavnije stvari. Prvi je pravi veći sukob bio kod Velence nedaleko Pešte, gdje je magjarski general Moga Jelačićevu bro-

jem slabiju vojsku iza pol dana trajuće bitke prinukao na redovit uzmak. Veće pobjede, koje je iza toga J. održao bjehu kod Moora, Tapija-Bičke, a najpače kod Schwechata, gdje je do 30.000 magjarske vojske razbio i oko četvrtine podavio u Dunavu. — Tu za vlas da nije i sam Košut dospio u njegove ruke. Nego svakako će biti najdičnija točka J. vojvodstva obsada i osvojenje grada Beča, koje je zajedno s mlitavim Windischgrätzom izveo. Svatko znade, kako malo ovaj vodja pri tom poslu ima zasluga. Budući upravo na mjestu Jelačićeva i krajišničkoga slavlja bit će zgodno, da koju rieč o tom progovorim. Windischgrätz sa svojimi čarapari zaokružio Beč više od zapadne strane te kod Brigittenaua udario tabor; Jelačića i njegove hrabre graničare zapala najopasnija, barikadami najviše učvršćena strana istočna: Belveder, Markserica, Prater i dunavski kanal. —

G. 1849, 28. srpnja oko ½1 popodne stali rikati topovi i sipati debelu vatru na grad; a 30. i. m. prvi se J. sa svojimi hrabrimi šerežani i graničari popeo na bečke barikade u Leopoldstadtu.

Kad su ove najsilnije barikade, zdvojnom hrabrošću branjene pale, nije se bilo više kud otimati ustašem. Što je iza toga u Beču bilo, kakovim je J. tu slavljem bio čašćen, nije tu vremena spominjati.

Da nije J. iza toga, kako mu se i carska vojska pridružila, te vrhovno zapovjedničtvo s njega na mlitava oklievaoca Windischgrätza prenielo, u Ugarskoj onako uspievao, kako bi bilo trebalo, kriv je najviše novi zapovjednik, a kriva je nemanje i posve nedovoljna vojska. U ovom drugom razdoblju vojne magjarske kretaše se J. najviše u dolnjih stranah Ugarske, naročito oko Temišvara, gdje mu je i onako mala vojska najviše kugom izriedjena bila. Medjutim je magjarska insurekcija sve to više rasla i jačala, da je trebalo tudje pomoći, koja bi joj glavu zgazila. Ruski je narod imao tu pomoć donieti rušećoj se Austriji. Slava je magjarska potamnila kod Vilagoša, gdje je najbolji al i najslavičniji general magjarski Görgey do 50.000 magj. ustaša na milost predao slavnomu ruskomu generalu Paskieviću, koj je cara svoga Nikolaja ob ovom svom uspjehu obaviestio lakoničkom depešom: „Ugarska leži pod nogama vašega veličanstva."

Kakova je nagrada stigla Hrvate, što su braneći sebe i narodnost svoju zajedno obranili i razklimanu Austriju, najbolje je označeno onom poznatom rečenicom: Čim su Magjari kažnjeni, tim su Hrvati nagradjeni. — Jelačića se istina nastojalo nagraditi: podigoše ga na grofovstvo i kašnje mu darovaše nekolike stotinę tisuća, kojimi je kupio imanje Novidvori, sada svojinu brata

mu Gjure; obasuše ga redovi naš i drugi dvorovi, naročito ruski car Nikola, koj ga je i više vlastoručnih pisama udostojio; ali sve to nije moglo J-u srca zadovoljiti; on nije tražio nagradu za sebe, već za svoj narod, koj je s njim tolikom pripravnošću skočio krv prolievat. Ali mu neuspje trud. Da ovu ranu barem povije tihim mirom obiteljskoga života, oženi se g. 1851 s groficom od Stokave, koja mu ipak nemogaše izdovoljiti žive želje, jer mu mjesto sina rodi brzo umrlu kćerku. Kasnijih je godina J., što je više njemština i absolucija mah otimala, sve više ginuo i duhom i tielom, dok mu nije kao živoj sjeni sried mučeničkih boli hrbteničnih dne 20. svibnja 1859. veliku dušu bilo predati velikomu duhu, sudcu i svomu i protivnika svojih.

J. bijaše srednjega, ali žilava, krepka i ugojena stasa. Resilo ga visoko, liepo osvodjeno čelo, crno pronicavo oko, koje bi često sinulo živim plamom. Lica bijaše ozbiljna nu prijazna, oko ustiju mu se vijao neki tračak sjete i nujnosti. Bio izvrstan mačevnik, strielac i jašilac, a vanredne pameti i izvrstnih darova govorničkih, glasa puna zrela i zvonka.

Ostanci njegovi počivaju u Novih dvorih u kapelici za to sagradjenoj, kamo redovito svake godine hodočaste hrvatski rodoljubi, da se vrućim srcem na hladnoj ploči

njegove grobnice pomole Bogu za veliku mu dušu. Na ovom se dobru čuva i prekrasno njegovo narodno odielo, u kojem je ustoljen, skupocjena sablja, kupljena od prinesaka hrv. naroda, bogato dragocjeno oružje, mnogobrojne počastne diplome, pouzdanice itd. ali od svega je toga za svakoga Hrvata još dragocjenije blago duh Jelačića bana, koj živi u vriednoj domoljubnoj obitelji brata mu Gjure.

Što je gradina koja nekoć bila dičnija i kulami se svojimi više dizala nebu pod oblake, to se na razvalinah njenih više roji i po njih gmiže svakojaka gamad. To valja i za velike muževe, kad im sunce njihove sreće i slavlja zadje za krvave oblake.

Nesamo medju tudjinci nego i medju našinci zapala je bana J. razna ocjena. I nije čudo. Jer ako se i veli da je historia magistra veritatis, ipak se ta istina o jednoj te istoj stvari češće u najšarenijoj oprieci svietu naviešta: drugčije sudi prijatelj drugčije neprijatelj, inače hladan i razborit muž, inače mlad i vatren mladić; a povrh toga je poznata i priznata stvar, da je najteže pisati historiju još živućih ili istom umrlih velikana, pa ovo je tim teže, čim su bile ravnovrstnije okolnosti, u kojih su se kretali, čim protivniji življi, s kojimi su se imali boriti. — Dodaj tomu — što se posebice života

Jelačićeva tiče — da još ni sva vrela povjestna nisu izpitana a još manje banovi vlastoručni zapisci objelodanjeni, pak ćeš podpunoma pojmiti muku njegova životopisca, da o njem napiše cielu istinu. Nisam se ja, gospodo, dao na to, da pred Vami s nekoliko rieči riešim tu mučnu, kamo većega uma dostojnu zadaću, ali sam mislio, da po velikoj ljubavi, koja i mene a i vas prama slavnomu pokojniku oduševljuje, imam nekakvo pravo, da ono što sam više puta bud u tihoj samoći bud u prijateljskom sastanku razabrao, s vami podielim.

Nije bio Jelačić velik vojvoda, nije bio dorasao važnoj zadaći, koju je 1848 preuzeo u ime hrvatskoga naroda. — Ovaj se prigovor već više puta čuo. Gospodo, nerazumijem taktike, ali ću vam kazati, što je i običnomu, svagdanjemu razumu pristupačno. — Kako je bio Hrvat, kako li J. pripravljen na veliki udarac, što ga je kanio izvesti proti Magjaru? Nije li J. videći u svem oskudicu hrv. rodoljube sabor odvraćao od prenagla ustanka? Ali bez koristi! S kakovom i kolikom je vojskom J. prešao preko Drave? Imao jedva kakovih 30.000, pa tek što je bio stupio u Ugarsku, susretnulo ga Rothovo i Filipovićevo izdajstvo ili neznanstvo. Proti toj su vojsci Magjari izprva stavili svojih 100.000 koje honveda koje regulaša-prebjeglica, a kašnje im je vojska još jedanput toliko iznosila. Koliko sam god puta pomislio na taj

nejednaki boj, svagda mi se J. pričinio vještim i okretnim vojvodom, koj je sa svoja dva tri dosta neznatna druga generala mogao odolievati pa i nadbijati magj. slavljene vodje: Perczela, Klapku, Görgeya, Behma, Dembinskoga i Damjanića. Čudim se ja brzini njegovih kretnja, jer čas se ovomu stavio nasuprot, čas onoga gonio; — čudim se, kako je svojom malenom, slabo obskrbljenom vojskom svakamo a najpače onamo dospievao, gdje ga najviše trebalo, gdje je najveća pogibelj prietila *). Bitke svjetske znamenitosti za hrvatsko-magjarskoga rata niti je bilo niti moglo biti pokraj onoga načina vojevanja, gdje se je s jedne i druge strane ponajviše o tom radilo, da se sile protivničke što više raspršuju, da ovako velikim jednim udarcem nebude ciela stvar na kocku bačena.

*) Iza prvih sretnih poboja u Ugarskoj, ponudi se pok. maršal Nugent, veliki njegov štovatelj, Jelačiću. Starac bi se hvaleći bana izmedju svih njegovih svojstva najviše divio onoj odvažnosti, kojom se je usudio s onako neznatnom vojskom preći preko Drave. „Bijaše i u drugih vojvoda, govorio bi, jednakih vojničkih svojstva, ali te smjelosti, koju je J. prelazeći Dravu pokazao, malo ćeš u kojega naći. Ja sam mu po svih pravilih vojstva proricao propast, a on još stiče pobjede. Samo izvanredan talenat i skrajnje junačtvo moglo se upustiti u tako nejednaku borbu.“ Zna se za pokoj. Nugenta, da je bio strategički veoma obrazovan, te se je njegovo mnienje vrlo uvažavalo.

Pa kraj svih tih nedostataka nigdje nebje u većem poboju vojska J. potučena, a gubitak kod Velence osvetio je J. u podpunoj mjeri kod Moora, Tapija-Bičke i Schwechata. Iza tih poraza magj. vojske J. više niti nije bio samostalan vodja, već je stajao pod vrhovničtvom nevještoga Windischgrätza, koj je proti volji i naročitomu savjetu Jelačićevu svojim kunktatorskim vodstvom takovih strategičkih pogrešaka počinio, za kakove nikad nitko J. neće činiti odgovornim. *) Ja bih dakle sve to nepristrano uvaživ mislio svakako pravedniji sud o vojvodskoj sposobnosti J. izreći, kad kažem, da u boju g. 1848—9 nije ni prilike bilo za J., da pokaže i razvije svoj talenat.

Nego i nije meni toliko stalo do prepirke, je li nije li J. bio velik vojvoda, više mene boli, što se u nas moglo naći ljudi, potvarajućih J. s političke kratko-

*) Kad je franceska prevratna vlada, uplašena prekorednom srećom mladoga generala Napoleona u Lombardiji, naložila mu, da podieli zapovjedničtvo sa starim Kelermannom, nehtjede joj se pokoriti veleć: „Bolje jedan hrdjav vojvoda, nego dva dobra.“ To valja i za J. u drugoj periodi njegova vojevanja, kad je imao nesamo podieliti već i biti pod vrhovnom vlašću slaboga Windischgrätza, velika aristokrata i autokrata, koj je svakamo prekasno dospievao i s nezrele rivalnosti Jelačiću često priečke stavljao, te ga kao plebejca tobož prezirao i ondje, gdje ga je kao pametnijega imao poslušati.

vidosti, dovodećih pače u sumnju i samo njegovo rodoljubje. Zamiera se dakle J. da se dao nadmudriti bečkom politikom. Narod je naš, gospodo, malone vazda odkako je došao pod austr. žezlo, bio medju vatrom i vodom: s jedne naviraj Magjar s druge pritiskuj Niemac: zlo, na koju se god stranu okrenuo. Činilo se više puta pa i g. 1848, da sve zlo jedino od Magjara potiče, a Niemac kao da nas miluje i rada bi nam pomoći da smije od ljuta Magjara.

Aula est pro nobis! bijaše skoro obćenito geslo ugnjetenih Hrvata prije god. 1848. u mnogom obziru opravdano. I onda mi, braćo, da se čudimo, što se i J. odgojen tako reći na suncu milosti carske, zamilovan i toli odlikovan domom vladalačkim, da je i on, velju, s cielim narodom poveo za tim geslom? Treba se prenieti u onu dobu, da uzmognemo pravedno i primjereno suditi. Pa što je u toj prepirci najvažnije, tà i nisu J. Hrvati izabrali samo za diplomata svoga, niti je on vieka svoga, tomu zanatu posvetio. Mislim dakle, da nećemo nimalo pogriešiti, reknemo li, J. su nadmudrili kao što bi bili i svakoga drugoga; jer težko si ga junaku-poštenjaku dieliti mejdan za zelenim stolom s prevejanimi pletisrećami (diplomati) naroda!

Ali ćak i hrvatstvo — rodoljubje Jelačićevo nije čisto kao zlato! Jer čim je J. prešao preko Drave, izmieni narodne zastave austrijskimi: tako Vam pripovieda u jednoj njemačkoj knjižici veliki nekoć slavitelj J., a sada udobno živući veliki župan. Govorit ću o tom malo niže. Prigovara se banu dalje: J. je g. 1848 imao sudbinu Hrvatstva u svojih rukuh, s malo više odvažnosti i odlučnosti mogaše s Cezarom reći: Alea iacta esto! pa preći preko Drave — preko toga Rubikona, Hrvatsku proglasiti slobodnom nezavisnom kraljevinom, a na čelo si udariti krunu kraljevsku, koju da su mu Hrvati bili jur davna u svom srcu sakovali. — Gospodo! sladke, zamamljive, čarobne misli! Pa što mislite, nije li se kadšto i velika duša Josipova u tihoj samoći, u samotnoj izbici za ovom misli zaniela?.. nije li možda nazirao genija sreće svoje i zemaljskoga slavlja, kako mu na misli ražareno čelo spušta krunu hrvatsku?.. pak mu je možda kruna ta bila teška i nesnosna, bila usijana i žarka kao kruna Matije seljačkoga kralja... Braćo, neznam Vam kazati, jesu li se kada dušom Jelačićevom takove misli pognale, ali znam što veli slavični jedan poganin da su najbolji i najslavohlepniji, pa s toga bih lahko vjerovao, da je i J. duh zabludio u ovu regiju sanjarija ljudskih, al i vjerujem u groznu upravo srce razdiruću žestinu ovakove borbe. Amo na-

teže ljubav vlastitoga naróda i slavičnost — ova, dopustite mi tako reći, slaboća jakih ljudi — tamo opet svetošću zakletve zajamčena vjernost i poslušnost vladaru svomu, harnost za uzgoj i svu sadanjost, groza neizvjestna uspjeha pa nada sve strogi sud historije. Jer, gospodo, što je Breno rekao svladanim Rimljanom: Vae victis! to i danas valja za sve pobjedjenike i njihove vojvode. Po uspjehu se žalibog i svršetku sve sudi i ocjenjuje. I koliko se god dandanas pljeskalo revoluciji, nedovije li se cilja, što bi od nje? Gola sprdnja! Povrh svega toga nitko tko J. rasudjuje, nebi smio ni časak smetnuti s nma, da je J. prem su u njegovoj mladosti strasti koj put jače buknule, prečestitom majkom svojom bio zadojen krasnimi kršćanskimi načeli, da se nije ni kao ban usred največega slavlja stidio sagnuti koljeno pred duševnim pastirom, da ga čisti grieha i kriepi kruhom nebeskim. Nije on zaostajao za slavnimi svojimi predhodnici Tillijem, Laudonom, Eugenom. Da pogazi zadanu zakletvu, da bude krivorotnikom, da s tom sviešću pače s tim crvom savjesti sjedne na priestol hrvatski, — toga mu ne dopusti vjersko osvjedočenje nedopusti ni vojničko poštenje! Pa ja mislim, da njegov i naroda našega blagi genij nije dopustio, da zakrene tom vratolomnom stranputicom. Jer pomislimo časak, da je J. s ono svojih 30.000 Hrvata proglasio trojednu

kraljevinu nezavisnom državom: što bi bilo iza toga moglo sliediti? Bi li Magjari, koji su J., dok je još sjao u zlatu lojalnosti, kralju kao buntovnika tuživali, na taj glas mirovali? bi li mirno gledali, kako se od njihova osnovati se imajućega Magyarorszaga kida najljepši i rad mora najvažniji dio? Nebi li bili s tim toli omraženim Bečom sklopili savez, da najprije nas pokore a onda, ako bi se dalo i saveznika svoga unište. Zar nije J. upravo radi opadanja i sumnjičenja, da kani izvesti contra-revoluciju bio prisiljen prešav preko Drave narodne stjegove carskimi zamieniti? Pak je Austrija imala i u Italiji vojske, koju bi bila makar i s kakovim časovitim ondješnjim gubitkom bez dvojbe amo prebacila, da spasi neposrednu blizinu. Ovako bi tek zametnuta kraljevina bila zapala medju dvie vatre, koje bi ju po svoj prilici bile opet razmetnule.

Moglo bi se reći: na taj bi odvažni čin bili ustali i onako već uzrujani Česi i Poljaci. A zar nebi car Nikola htio poslati u pomoć mjesto 200.000 makar i 500.000 da spasi načelo monarhizma, za koje je toliko revnovao. Jer i priznavalo se Nikolino slavjanstvo i druga hvalevriedna svojstva, nesmije se ni to tajiti, da je bio absolutista u najboljem pače u najgorem smislu rieči. Pa da se u njegovu susjedstvu naloži vatra, od koje bi iskre ćak u ledenu Rusiju vrcati mogle!

Mogao bi još tko pomisliti: Hrvati nikako nemogoše štetovati; ta zlo ovako, zlo onako. — Ali tko smije jamčiti, da poslje poraza nebi bilo gore, nego li je danas. Vječni je zakon naravi: što veći napon to veći i odpon iliti odapetost sila. Pa koliko li već nesmalaksasmo duhom iza g. 1848 nepobjedjeni?! Reko je nedavno jedan znameniti govornik franceski, da je najbolji mirni prevrat: i mi Hrvati kao da se svakim danom više takovu prevratu primičemo.

Nego nemislim samo ja već i drugi, da je u obće krivomu sudu o Jelačiću i našem pokretu uzrok jedino neshodna rieč. Goethe veli u svom Faustu, da shodna rieč često izpuni praznu misao, a ja bih naopako rekao, da neshodna rieč kadšto pomuti cieli smisao. Tako su i tu ljudi krpari potamnili jasan pojam. Veli se naime, da su Hrvati g. 1848 spasili Austriju: to je istina, ali nije to jedino istina. Oni su pograbili oružje za svoje vlastito bistvo i obranu narodnosti; spas Austrije stoji tek u drugom redu. Spasujuć Hrvati sebe spasiše i Austriju prirodjenom si vjernosti prama kralju svomu — tako mislim da bi trebalo reći o našoj narodnoj akciji g. 1848. Neki je usud te godine sudbinu Hrvatstva skopčao sa sudbom Austrijinom, i promisao je višnja htjela da se oboje spasi, a slučaj, da samo jedan korist požanje.

Ali ako je već i ovako čisto rodoljubje Jelačićevo, to je ono u još većoj čistoći sinulo poslje nedaće g. 1848. Tko nas nezna, kolikom upornošću on traži prava i nagradu narodu svojemu; tko nezna, kako se iz petnih žila još svim preostalim mu ugledom brani proti navali njemštine i poplavi mrskih mu tudjinaca. Dakako zalud. On polaže svoju čast *) ali ga našinci odvraćaju od toga, on pogiba od pečali, propada u vječnu sjetu i nujnost, koja se više nedade sbrisati s vedra mu čela; svietli se njegov um u toj boli najposlje zavi u dosmrtni mrak. Ali dosta! Kad nebi J. mogao život, smrt mora da ga opravda. Zato se i sasvim slažem sa zgodnom riečju jednoga od najboljih naših novinara, koj je nedavno rekao: Nam je smrt Jelačićeva još milija od njegova života. On je umro kao mučenik hrvatskog naroda, usred strašnih očajnih tjelesnih i još većih duševnih muka; on je u smrti još veći nego li je bio u životu, pak to je, gospodo, sudba većine velikih muževa.

*) G. 1854 bješe J. već napisao ostavku, ali prije nego će ju poslati, pokaza ju pouzdaniku svomu. Nema tajne, koju dvojica znadu. Viest je ta medju obližnjim krugom banovim cielu stravu počinila. Prvaci naročito medju činovničtvom jurišaše na bana, da za Boga nečini toga, jer nestane li i te podpore, da će tudjinstvo upravo poplaviti jadnu Hrvatsku, a taj grieh da će on ponieti na svojoj duši. Ban se dade na sreću nesreću li nagovoriti, te nije poslao ostavke.

*

Ako je J. već i tim velik, što sam dosada pripoviedao, još je on za nas veći, još nam miliji dvima stečevinama, od kojih već sada ubiramo liepe plodove.

J. je tako reći personifikacija uzajamnosti i južnoslavenske i obće slavenske. Mi smo se Hrvati i Srbi do Jelačića tek po imenu i iz jedva koje knjižice, što bi k nam zabludila, poznavali; znadjasmo, da smo jedne krvi i jezika, jednih običaja, da smo prava rodjena braća, pa je ipak čovjek mogao izvrnuti narodnu poslovicu i reći za nas: da se gore laglje sastaju nego Srbi i Hrvati. A gledajte vi tu divnu slogu i bratimstvo g. 1848. Starac Rajačić hiti s odličnom kitom Srbalja banu u pohode, on mu predaje znakove banstva, on ga uvodi i ustoljuje u postojanstvo. Tu se opet iza dugih vjekova Hrvat i Srbin zagrliše iskrenom ljubavlju i pritisnuše na usta cjelov bratstva, koj da Bog višnji da, viekom cvao na njihovih ustnah i pustio korenje ća u srce pa mirisom svojim i slašću pojio, dok teče samo jednoga Hrvata i Srbina na ovoj zemlji.

Jelačić je nadalje i cielo austr. Slavjanstvo u srce svoje zaklopio. On spješi u zlatni Prag, da ondje s Palackim, Havličkom i drugimi temenjaci českoga naroda, vieća o spasu i sreći Slavjana.

Druga nemanje slavna stečevina Jelačićeva jest naš današnji slavljenik. Da nebude J. nebi možda ni Stross-

majera! Jelačićeva je slava i rodoljubje u prsijuh St. raspirilo onaj bujni oganj, koj nam lice pred cielom Evropom obasjava, koj razpršuje tamu današnje vladavine naše. Gospodo! Jelačiću imamo napokon zahvaliti i pok. Zastavnikovića, njegova nekad pobočnika, Jelačiću diku našu Marojčića, Grivičića, Preradovića; ove sokolove i hrvatskoga naroda i sve austr. vojske; njemu imamo zahvaliti, što Austrija skoro nema generala van Hrvata; njemu što krajinu oživljuje duh, koj nas je jedini vrstan bodriti i tješiti u vrieme teške kušnje naše blagom nadom i mirnim pouzdanjem u skoriju bolju budućnost; njemu, braćo draga i mi puno zahvaljujemo, da se s pravednim prezirom odvraćamo od domaćih izdajica, da nam srca plamte za liepe i uzvišene ciljeve. Ovakov duh, braćo, zaslužuje podpuno štovanje i ljubav našu, koja neka se slije u vruću srdačnu molitvu, da nam Bog doskora uskrisi bana duha Jelačićeva, koj će u složnoj zajednici s današnjim svečarom hrvatski narod dovesti k zasluženoj sreći i slavi!

Poveće tisk. pogreške.

Na strani	11	red	5	mjesto	slavu čitaj glavu.
„	17	„	13	„	nagradju čitaj nagradjuje.
„	45	„	3	„	raj čitaj kraj.
„	50	„	16	„	drago čitaj draga.
„	60	„	21	„	opoštolski čitaj apoštolski.
„	62	„	4	„	prodolica čitaj prodolicah.
„	68	„	16	„	opasule čitaj opasale.
„	„	„	20	po:	udarit će ti čitaj u oči.
„	„	„	22	mjesto	taknuti čitaj takmiti.
„	81	„	zad.	„	dogadja čitaj dogadjaji.
„	84	red	11	„	poao čitaj posao.
„	85	„	2	„	orahu čitaj orahovu.
„	86	„	17—18	mjesto	da nagledam svoje Ljubice čitaj da se . . Ljubice.
„	9	„	9 i 12	mjesto	vještina, dražesti, čitaj vještinah, dražestih.
„	115	„	17	mjesto	raza pisalica čitaj sraza . . . uvidjelo.
„	128	„	1	„	solidon čitaj solidno
„	136	„	8	„	odobroti čitaj odobriti.
„	142	„	21	„	jedne čitaj jadne.
„	143	„	11	„	rečenoga čitaj ročenoga.
„	„	„	19	„	unukovo čitaj unukovu.
„	144	„	10	„	puna čitaj svega.
„	145	„	1	„	plannuću čitaj planut će.
„	„	„	18	„	vaze čitaj oaze.
„	146	„	1, 2	„	pripoviedi — vam čitaj pripoviedci . . vam se.
„	„	„	10,1	„	cvrkvat — zubor potočica čitaj cvrkut — žubor potoćica.
„	„	„	21	„	mnogo čitaj mnoga.
„	147	„	9,11	„	kuči — nesmuči čitaj huči — nesmuti.
„	„	„	14	po:	rastaviti čitaj s . . .

Na strani	148	red	3	mjesto	još su i čitaj još i.
„	„	„	7—8	„	slavetički okički-plane čitaj slavetićki-okićki.
„	149	„	3	„	prva rosa čitaj proz rosu.
„	„	„	4	„	njegov. Um i srce čitaj njegov: Um i srce.
„	„	„	14	„	ljudim kršunj čitaj ljudini kršnoj.
„	„	„	16	„	isto čitaj ista.
„	„	„	19	„	i gnoji čitaj gnoji.
„	150	„	4	„	njekakova čitaj kakova.
„	„	„	13	„	odlušine čitaj orlušine.
„	„	„	15	„	srdjbe i mržnje čitaj srdjbom i mržnjom.
„	152	„	8	„	takova čitaj tako.
„	171	„	5	„	proždrla čitaj proždiruća.
„	172	„	9	po:	granje čitaj i.
„	174	„	12	„	plamtiti čitaj planuti.
„	175	„	6	„	ipak čitaj i opet.
„	176	„	6	„	nje treba za tim ... čitaj nije treba ...
„	185	„	2	„	na suševinah čitaj podno ruševina.
„	187	„	8	„	niti jedva čitaj pa i jedva.
„	191	„	3	„	pretjeranici i pretjeranice čitaj pretjeranci i pretjeranke.

